

T.C.
İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TASAVVUF KÜLTÜRÜ ÇERÇEVESİNDE ÖMER BABA
DERGÂHI'NİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Havva Eylem DURSUN
2000001608

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Program: Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Muharrem KAYA

İSTANBUL 2023

T.C.
İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TASAVVUF KÜLTÜRÜ ÇERÇEVESİNDE ÖMER BABA
DERGÂHI'NİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Havva Eylem DURSUN

2000001608

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Program: Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Muharrem KAYA

Jüri Üyeleri: Doç. Dr. Shurubu KAYHAN

Dr. Serdar GÜRÇAY

İSTANBUL 2023

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
TABLO LİSTESİ	v
GİRİŞ	vi
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
1. Tasavvufun Kelime Kökeni ve Anlamı, Tarihi, Temel Kavramları, Kelime Kökeni, Aşamaları, Kaynağı	1
1.1. <i>Tasavvufun Kelime Kökeni ve Anlamı:</i>	1
1.2. <i>Tasavvufun Tarihi</i>	4
1.3. <i>Tasavvufun Temel Kavramları</i>	7
1.3.1. İnsan-ı Kâmil:.....	7
1.3.2. Vahdetivücut:	8
1.3.3. Mürit-Mürşit.....	10
1.3.4. Aşk-Vuslat:	12
1.3.5. Fena-Beka	13
1.3.6. Tevhit-Vahdet:	14
1.3.7. Menkıbe ve Keramet:	14
1.3.8. Nefs:	15
1.4. <i>Tasavvufta Makamlar, Mertebeler ve Ortak Kurallar:</i>	17
1.5. <i>Tasavvufun Kaynağı</i>	18
1.5.1. Tasavvufta Hinduizm ve Budizm Etkisi	19
1.5.1.2. Budizm:	20
1.5.2. Manihaizm:	21
1.5.3. İslam Felsefesi Işığında Yeni Eflatuncu (Yeni Platoncu) Etkisi:.....	22
1.5.4. Hristiyanlık Etkisi:	25
1.5.5. Yahudi Etkisi.....	26
1.5.6. İslamiyet Etkisi.....	27
1.5.7. Eski Türk İnanışlarının Etkisi:	30
1.5.7.1. Animizm:	30
1.5.7.2. Totemizm:	31
1.5.7.3. Şamanizm:.....	31
1.5.8. Ölüler Kültü, Atalar Kültü, Veli Kültü.....	34
1.5.8.1. Ölüler Kültü:	34
1.5.8.2. Atalar Kültü:.....	35
1.5.8.3. Veli Kültü:.....	36
2. Ömer Baba Dergâhı	40

2.1.	<i>Tarikat</i>	40
2.2.	<i>Ömer Baba'nın İntisabı</i>	43
2.2.1.	Abdülkâdir-i Geylânî ve Kâdirîyye Tarikatı	43
2.2.2.	Ahmed er-Rifâî ve Rifâîyye Tarikatı	46
2.2.3.	Bedüzzaman Said Nursî ve Nurculuk Hareketi	48
3.	Ömer Baba'nın Tarihi Şahsiyeti	50
3.1.	<i>Kimlik Bilgileri ve Ailesi</i> :.....	50
3.2.	<i>Tahsili, Mesleği ve Askerliği</i> :.....	51
3.3.	<i>Yaşadığı Siyasal Sorunlar</i> :.....	51
3.4.	<i>Vefatı ve Türbesi</i> :	52
3.5.	<i>Menkıbevi Şahsiyeti</i>	55
3.5.1.	<i>Kerametleri</i> :.....	55
3.5.1.1.	<i>Sağlıkla İlgili Kerametleri</i> :.....	55
3.5.1.2.	<i>Rüya Yollu Kerametleri</i> :	56
3.5.1.3.	<i>Akıldan Geçenleri Bilme Kerametleri</i> :	57
3.5.1.4.	<i>Tarikat Bağlantılı Kerametleri</i> :	58
3.5.1.5.	<i>Tabiat Kuvvetleri Hüküm Kerametleri</i> :	60
3.5.1.6.	<i>Mekan Aşma Kerametleri</i> :	60
3.5.1.8.	<i>Maddi Kerametleri</i> :	61
3.6.	<i>Şeyhi, Dergâhın Kuruluşu ve Dergâh Ortamı</i> :	63
3.6.1.	<i>Şeyhi ve İcazet Yolu</i>	63
3.6.2.	<i>İstanbul'daki Dergâh</i>	65
3.6.3.	<i>Diyarbakır'daki Dergâh</i>	65
3.6.4.	<i>Zikir Sistemleri</i>	66
3.6.4.1.	<i>Semâ</i>	68
3.6.4.2.	<i>Hatm-i Hâcegân</i> :	69
3.6.4.3.	<i>Hadrâ</i>	69
3.6.4.4.	<i>Zikr-i Kıyâm</i> :	69
3.6.4.5.	<i>Devrân</i> :.....	69
3.6.4.6.	<i>Bedevi Topu</i> :.....	70
3.6.4.7.	<i>Zikr-i Erre</i>	70
3.7.	<i>Öğretileri, Tasavvuf Anlayışı, Farklı Mezhep ve Dinlere Karşı Bakış Açısı</i> : 73	
3.8.	<i>Müritliğe Kabul Edilme Ritüeli</i>	76
3.9.	<i>Faydalandığı Kaynaklar</i> :	78
3.10.	<i>Dergâhta Kadının Yeri</i> :.....	79
3.11.	<i>Ömer Baba'nın Müritlerine Göre Tasavvuf</i> :	81
4.	Ziyaret Alanı Olarak Ömer Baba Dergâhı	82

SONUÇ	83
KAYNAKÇA	86
KAYNAK KİŞİ DİZİNİ	94
EKLER	95
Kaynak1:	120
Kaynak2:	124

KISALTMALAR

AÜ	: Anadolu Üniversitesi
C	: Cilt
Çev	: Çeviren
Ed	: Editör
KK	: Kaynak Kişi
S	: Sayı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
UU	: Uludağ Üniversitesi
Vd	: Ve diğerleri
Vs	: Vesaire

TABLO LİSTESİ

- Tablo 1. Şaman ve Evliya Özelliklerinin Karşılaştırması
Tablo 2. Silsile-i Zehep

GİRİŞ

Din, toplumsal tüm alanları ilgilendiren önemli bir kurumdur. İnsanlığın gelişimi, tarihsel süreçler din kavramı etrafında şekillenmiştir. Her toplumun dine karşı olan bakış açısı sosyo-kültürel ve maddi unsurlardan dolayı değişkenlik göstermektedir. Mevcut bakış açıları da dine dair birçok anane ve ritüel ortaya çıkarmıştır. İnsanlığın dine katkısı olduğu gibi dinin de insanlara kattığı birçok toplumsal rol vardır: İş olanağı sunar, psikolojik güç kazandırır, evreni anlamlandırmaya yarar. Din, bilinmeyen sorulara verilen bir cevaptır. Tamamen inançla alakalı bir kavramdır. İnsan için din, inanç olduğu müddetçe var olacaktır.

İslamiyet perspektifinden baktığımızda kutsal kitap Kur'an-ı Kerim ve yegâne peygamberi Hz. Muhammed'in öğretileri etrafında gelişen, her durumu bu öğretiler çerçevesinde yorumlayan bir din anlayışı görmekteyiz. Din hakkındaki yorumlamalar çeşitlendikçe ve insanlık tarihi geliştikçe yeni kurumlar ve anlayışlar ortaya çıkmıştır. Tekke, tarikat, dergâh gibi kurumlar ve şeyh, mutasavvıf, pir, derviş gibi -A. Gölpınarlı'nın deyimiyle- meslekler din yorumlamalarının bir sonucudur.

Din, sosyoloji, folklor gibi alanları inceleyen bilim insanları tasavvuf konusunu sıkça ele almış ve toplumun dini, felsefi, mistik anlayışını yorumlamışlardır. Çünkü ortaya çıkan bu yorumlama mevcut olan toplumun kültürel tarihini ortaya koymaktadır.

Tekke ve tarikat faaliyetleri ülkemizde 1925 yılı itibariyle 677 sayılı kanun kapsamında yasaklanmıştır. Dönemin siyasi ortamında çok sayıda tekke oluşumu mevcuttu. Milli birliğin zedelenebilme ihtimali nedeniyle değişimi ve çağdaşlaşmayı amaç edinen bu kanun yürürlüğe girmiştir. Mevcut yasağa rağmen tekke ve tarikatların ülkemizin birçok bölgesinde (özellikle Doğu ve Güneydoğu) hâlâ faaliyet göstermesi insanların tasavvuf yolunu dini vecibe olarak kabul ettiğini göstermektedir.

Tasavvuf anlayışı ve tarihi, tasavvufun kavramları, tasavvuf alanında verilen mevcut eserler, okunan ilahiler, dergâh ve zikir sistemi Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı alanının araştırma konusu haline gelmiştir. Araştırmaya değer bulduğumuz ve üzerinde durduğumuz tasavvuf kavramı, halk edebiyatı sahası için önem arz etmektedir. Araştırmamızın temel amacı Türk İslam kültürünün halka nasıl yansıdığını ve günümüz Türkiye'sinde nasıl ritüellerle devam ettiğini ortaya koymaktır. Bir diğer hedefimiz araştırmamızın konusundan uzaklaşmadan tasavvuf hakkındaki bilgileri derleyerek Türk literatürüne katkıda bulunmaktır.

Kadirîyye ve Rifâîyye tarikatları hakkında bilgi vererek tarikat mensuplarının dini yaşantılarını nasıl sürdürdüğünü, geçmişten günümüze hangi anlayışların ve tarikat geleneklerinin yaşatıldığını dergâh müritleriyle de görüşerek derledik. Tasavvufun kaynağını farklı dinlere dayandırılan görüşlerle sunduk. Tasavvuftaki sırları, veli kerametlerini müritlerin açıklamalarıyla ortaya koyduk.

Halk edebiyatı alanında tasavvuf özelinde yapılan Diyarbakır ve İstanbul çevresini baz alan çalışmalara katkıda bulunmak, bilinmeyen ve üzerine araştırma bulunmayan lokal bir dergâhın cemaatinin sürdürdüğü yaşantıyı ortaya çıkarmak,

yaşanan göçlerle Doğu'daki geleneklerin Batı'ya nasıl sirayet ettiğini göstermek de araştırmamızın amaçlarındandır.

Araştırma sürecimiz boyunca kıymetli düşünceleri ve yönlendirmeleriyle katkıda bulunan sayın danışman hocam Prof. Dr. Muharrem Kaya'ya teşekkürlerimi sunarım. El yazması metinleri okumamda yardımcı olan Dr. Mehmet Türkmen, imam Abdullah Arslan ve imam Selahattin Yıldırım'a teşekkür ediyorum. Tezimin alan çalışmasının gelişmesini sağlayan bilgilerini benden esirgemeyen Ömer Uçaş'ın değerli ailesine ve dergâh mensubu kaynak kişilerimize teşekkür ederiz.

Tez süresi boyunca desteğini her daim hissettiğim çalışmam için maddi manevi emek veren değerli eşim Oğuzhan Dursun'a, benimle bizzat alanda bulunarak yorulan anne babama, her zaman arkamda duran ailemin diğer fertlerine ve bütün dostlarıma sonsuz teşekkürler.

ÖZET

Tasavvuf, nefsin insana getireceği kötülükleri fark ederek uzak durmak; yaratıcıyı tanımak ve varlıktan geçerek yaratıcıya kavuşmaktır. İslamiyet'in yayılmasında etkin rol oynamış bir prensiptir. Hz. Peygamber'in ölümünden sonra Müslümanlar, Kur'an ve sünnet yolunu takip etmişlerdir. Mutasavvıflar da bu yolu takip eden, dünya zevklerinden uzaklaşıp Allah'a ulaşmayı hedefleyen bunun için de yaşamları boyunca fazlalıktan kaçınan yani; az yiyip içen, dünya malına tamah etmeyen, yurt benimsemeyen tasavvuf icracıdır. Hatta bu nedenle Farsça "yoksul" anlamına gelen "Derviş" kavramıyla da anılırlar. Mutasavvıfların nefsanî bir gayesi mevcuttur. Dünyevî yaşamlarında şer getiren nefsi yenmek, İslamiyet'i anlamak, Allah'ı bilmek onların mesleğidir. Dergâhlar da bu mesleğin icra edildiği mekânlardır. Tasavvuf yolundaki kişilerin bir araya gelerek dinî ritüelleri gerçekleştirdikleri alandır. Ömer Baba da bu mesleğin yakın geçmişteki icracılarından. 1923'te Diyarbakır'ın Hani ilçesinde dünyaya gelen Ömer Baba, Molla Ali Efendi'nin oğludur. Aile evinde başlayan dinî eğitimleri Şeyhi Molla Abdullah Efendi ile tanışınca bir sisteme bağlanmıştır. Gördüğü rüyalar neticesinde şeyhinden icazet alarak İstanbul'a tasavvuf öğretilerini yaymak için gelmiştir. İstanbul başta olmak üzere Türkiye'nin birçok şehrinde müridi bulunan Ömer Baba bir Rifâî şeyhidir. Bu araştırmada Ömer Baba Dergâhının tasavvuf inancındaki yeri, menkıbevi ve tarihi hayatı müritlerinin gözünden ifade edilmektedir. Çalışmamızda Ömer Baba müritlerinin ahlak anlayışı, örf ve adetleri tasavvuf çizgisinde sunulmaktadır. Tasavvuf anlayışı, sufilik ve bu bağlamda oluşmuş Ömer Baba Dergâhındaki ibadetler, ideolojiler, ritüeller ortaya konulmaktadır. Dergâhta yürütülen faaliyetlerin ortaya konulması tasavvuf inancının günümüzdeki yansımaları görebilmek için önemli bir kaynak olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Şeyh, Dergâh, Ömer Baba

ABSTRACT

Sufism is noticing and staying away from the evils that the soul will bring to human, recognizing the creator and reaching the creator by passing through existence. It is a principle that played an active role in the spread of Islam. Muslims followed the path of the Quran and the Sunnah after the death of Hz. Muhammad. Mystics, who follow this path, aim to get away from worldly pleasures and reach Allah, and therefore avoid excess throughout their lives; They are Sufi practitioners who eat and drink little, do not aspire to worldly goods, and do not adopt a homeland. For this reason, they are also referred to by the concept of "Dervish", which means "poor" in Persian. Sufis have a spiritual purpose. It is their preoccupation to defeat the evil spirit, to understand Islam and to know Allah in their mortal life. Dervish lodges are also places where this profession is practiced. These places are the places where people on the path of mysticism come together and perform religious rituals. Ömer Baba is one of the performers of this profession in the recent past. Ömer Baba, who was born in 1923 in the Hani district of Diyarbakır, is the son of Molla Ali Efendi. His religious education, which started in the family home, was connected to a system when he met shaikh Molla Abdullah Efendi. As a result of the dreams he had, he came to Istanbul to spread the teachings of mysticism with the guidance of his shaikh. Ömer Baba, who has followers in many cities of Turkey, especially in Istanbul, is a Rifaî shaikh. The place of Ömer Baba Lodge in Sufi belief, the anecdote and his life are explained from the eyes of his followers in this research. The moral understanding, customs and traditions of the followers of Ömer Baba are presented in the line of mysticism in our study. The understanding of Sufism, Sufism and the worships, ideologies and rituals in Ömer Baba Lodge, which was formed in this context, are revealed. Revealing the activities carried out in the Dervish Lodge will be an important source to see the current reflection of the Sufi belief.

Keywords: Sufism, Shaikh, Dervish Lodges, Ömer Baba

TASAVVUF KÜLTÜRÜ ÇERÇEVESİNDE ÖMER BABA DERGÂHI'NİN İNCELENMESİ

1. Tasavvufun Kelime Kökeni ve Anlamı, Tarihi, Temel Kavramları, Kelime Kökeni, Aşamaları, Kaynağı

Ömer Baba Dergâhı tasavvuf öğretileri doğrultusunda hareket eden bir dergâhtır. Dini bilgilerin yanı sıra tasavvufi bilgi de ön plandadır. Dergâh kültürünün anlaşılabilir hâle gelmesi için öncelikle tasavvuf hakkında bilgi vermek doğru olacaktır. Tasavvuf kavramı ne kadar net anlaşılırsa dergâh yaşantısı da o denli doğru kavranacaktır.

1.1. Tasavvufun Kelime Kökeni ve Anlamı:

Tasavvuf kelimesinin kökeni hakkında birçok görüş öne sürülmüş, kelime kökünün Arapçaya dayanıp dayanmadığı tartışma konusu olmuştur.

Gölpınarlı, köken hakkındaki görüşleri Ashâb-ı Suffe (Hz. Peygamber'in mescidinin bitişiğindeki "Suffe" denilen üstü kapalı, gölgelik yerde kalıp vakitlerini daha çok ibadet, Kur'an öğrenimi ve hadis müzakeresiyle geçiren fakir sahabe), Sufâne (bir çöl bitkisi), Saffet (duruluk, temizlik), Saff-ı evvel (namaz kılanların ilk safı), Benû Sûfe (kendilerini insanlara hizmete adanmış, zahitçe yaşayan bir kavim), Sûfet'l-kafâ (ense saçı ve kıl), Sıfat, Sofya (Yunanca'da hâkim ve bilge), Sûf/yün şeklindedir (1985: 8).

Ebû Nuaym (ö.430/1038) tasavvufun kelime kökeni hakkındaki görüşlerini belirterek safâ ve vefâ kelimelerinin birleştirilmesiyle türetildiğini; Abdülkerîm el-Kuşeyrî (ö.465/1077) de tasavvuf kelimesinin Arapça olduğuna dair bir ispatın olmadığını Allah'la bir olma uğraşlarına tasavvuf lakabının verildiğini savunur (Öngören, 2011: 119).

Neticesinde gramer açısından en uygun görüş Sûf/yün olarak belirlenmiştir. Kelime anlamı Arapçada yün giymek anlamında kullanılmaktadır. Tasavvuf yolundan giden kişiler mutasavvıf, sufi, ehl-i tasavvuf olarak anılırlar. Kur'an-ı Kerimde tasavvuf yahut sufi kelimeleri yer almamaktadır.¹ Tasavvufun kelime kökeni kadar tanımı hakkında da birçok tarif ortaya atılmıştır. Tanınmış sufilerin tasavvuf tanımlarını şöyle sıralayabiliriz:

Nasrâbâdî (ö.367/978): Kur'an'a ve hadislere uymak, dünyevi heveslerin peşini bırakmak, şeyhlere hürmette bulunmak, zikre devam etmek, kendini duaya vermek tasavvufun aslıdır.

Şa'bi (ö.104/722): Karşılıklı sevgi ve dostluktur. Hiçbir kaygı duymadan halktan ayrılıp Allah ile beraber olmaktır.

¹ Hz. Peygamber'in "Allah'la oturup kalkmak isteyen, sof giyenlerle düşüp kalsın." şeklinde hadisinin mevcut olduğunu savunan sûfiler olsa da bu hadis gerçek değildir. Ayrıntı için bkz. (Gölpınarlı, 1985: 7)

İbnü'l-Arabî (ö.341/952): Gereksiz işleri terk etmektir.

Ebû Hafs el-Haddâd (ö.260/874): Edepten ibarettir.

Ebû'l-Huseyn-i Nûrî (ö.295/907): Tasavvuf, nefse ait bütün istekleri, zevkleri bırakmaktır.

Cüneyd-i Bağdâdî (ö.297/909): Tasavvuf, varlığından ölmek; Tanrı ile dirilmendir (Gölpınarlı, 1985: 12).

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö.672/1273): Tasavvuf: aşk ve vecd ile ilahi vuslata erişmektir.

Hacı Bektâş-ı Velî (ö.669/1271[?]): Allah'a yalvarma, seyir, gözlem ve insan-ı kâmil'e erişmektir. İnsanlığa ve tüm varlıklara sevgidir.

Ahmed Yesevî (562/1166): Sürekli bir ibadet halidir. Gösterişten uzaklaşmak, Allah'ı anmak, milletin beraberliği için çalışmaktır.

Tasavvuf, Allah-insan-varlık-bilgi ilişkisini akılcı bir yolla değil, keşif ve ilham yoluyla açıklayan mistik bir düşünce sistemidir (Ocak, 2021: 229).

Ahmed Yesevî, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Hacı Bektâş-ı Velî, Yunus Emre, Kaygusuz Abdal gibi Türk sufilere göre Allah'a ulaşma yalnızca -vahdetivücut düşüncesinden hareketle- İlme'l-yakîn, aynel-yakîn ve hakka'l-yakîn (bilmek, görmek, olmak) mertebelerinden geçerek erişilebilir. Şeriat, Tarikat, Marifet makamlarını geçen kişi vahdete (Allah'ın birliği) erişebilir. Türk tasavvuf "Dört Kapı Kırk Makam"ı anlayabilmek, yaşayabilmek ve Allah'a ulaşabilmektir (Güzel, 2004: 169).

Araştırmacılar tasavvufun birden fazla tanımının olmasını tasavvufun tecrübi ilimlerden olmasına, tarihi gelişim sürecine bağlı olarak değişen terminolojik yapıya, bölgesel değişikliklere (ekonomik, sosyolojik, gelenek yapısı) bağlamaktadır (Özköse, 2016: 19).

Tasavvufun amacı nefsi köreltip dünya nimetlerine dalmamak ve ahiret yaşantısı için çalışmaktır. Buhârî, tasavvufun amacını: "Allah'ı görüyormuş gibi ibadet eden takva sahibi bir mümin olabilmek" şeklinde açıklamaktadır (Öngören, 2011: 119).

Mutasavvıflara göre tasavvuf bir sır ilmidir ve bu sırta yalnızca belli bir merhaleye erişmeyi başarmış kişiler ulaşabilmektedir. Hakikati görebilmek için nefse sırt çevirmek, çeşitli sınavlardan geçerek aşama katedebilmek gerekir. İmâm-ı Gazzâlî (ö.505/1111), tasavvufun sırrına ulaşabilmenin yalnızca mevcut olan sıfatları değiştirmekle, kalp, zevk ve hâl ile tadararak, yaşayarak gerçekleştirebileceğini savunmuştur (Kürkçüoğlu, 1953: 23).

Tasavvuf anlayışı çerçevesinde sufilere verilen diğer isimler şu şekildedir: Zâhid (vazgeçen, yolun başında olan kişi), Ârif (bilen, nihayete erişmiş kişi), Derviş

(fakir, tarikata intisaplı kişi), Aşık (çok seven, Allah'a bağlı kişi), Veli (dost, Allah'a itaatkar olan kişi), Erenler (Ermiş kişi), Ehlullah (Allah adamı), Musuhi (yolculuk eden), Miskin (yoksul), Seyyah (gezgin), Garip (süluk için yurdunu terk eden), Nuriye (kalbi nurla dolu olan), Cûiye (nefsi için aç kalan), Şikeftiye (yalnız olan), Nüssak (ibadet eden), Ubbad (kul olan), Bekkâûn (ağlayan), Hâifûn (korkan), Kurra (okuyan), Kussâs (Vaaz veren), İhvan (Kardeş olan) (Kara, 2010: 33-34).

Sufi kelimesinin ilk olarak hangi yüzyılda kullanıldığına dair kesin bir bilgiye sahip değiliz ancak hayatını dine adanmış bu kişilerin IX. yüzyıla kadar birçok eserde işlendiğini ve geliştiğini bilmekteyiz.² Sufi kelimesinin yanı sıra âlim ve arif kavramları da kendileri için kullanılmıştır. Tasavvuf için de ilm-i esrar, ilm-i mükâşefe, ilm-i ahvâl ve'l makâmât gibi isimler kullanılmıştır (Özköse, 2016: 137). Massignon eserinde bir rivayete yer vererek Hallâc'ın sufiliği nasıl ifade ettiğini aktarmıştır. Darağacındaki Hallâc'a sordular: "Sufilik nedir?" "Onun en alt derecesini şimdi görüyorsun" "Ya en üst derecesi?" "Sen henüz oraya erişemezsin; ama yarın ne olacağını göreceksin. Zira ben ona içinde mevcut olan ilahi gayb ile tanıklık ediyorum ancak orası sana kapalıdır." (2006: 731). E. Güngör ilk sufilerin halkı Allah'ın gazabı konusunda uyarıcı, halkın arasında Kur'an okurken ağlayan halkı din açısından etki altına alan zahitler arasından çıktığını söylemektedir (2004:57). Kulun yaratıcısına ulaşmak adına seyrüsülûk (yol) ve nefis mücadelesine girmesi sufiliğin temelini oluşturmuş ve bu yolda başarıya kavuşan kişi "Allah dostu" olarak adlandırılmıştır (Ocak, 1992: 2). Mutasavvıflar tevhit bakımından üçe ayrılırlar:

Kusûdçular: İradelerini Allah'ın iradesine baki kılanlardır. Bu mutasavvıflar bilinçlidirler ve ilimle ilerlerler.

Şuhûdçular: Yaratan ile yaratılanı bir kabul ederler. Fena mertebesinde kendilerinden geçmiş cezb halindedirler.

Vücûdçular: Allah'tan başka vücudun olmadığı savunurlar. Âlemler Allah'ın birer tecellisidir (Sunar, 1978:92).

İbnü'l-Adîm' göre (ö.660/1262) mutasavvıflar üç çeşit eğitim aşamasından geçer: Dindar bir kimse olmak ve tören gerekliliklerine uymak için çabalama, doğruluk ve ahlak için çabalama, vecd (fena) makamına erişmek ve nefsi yok etmek için çabalama (Chevalier, 1993: 93).

Tasavvufun konusunu oluşturan kavram "ruh"tur. Kişi ruhunu terbiye ederek Allah'a kavuşmayı hedefler. Tasavvuf; kişinin maddi zevklerden koparak gerçekleştireceği manevi yolculuğu (sülûk), kendi ruhani gelişimini incelemesini ifade eden bir kavramdır. Temeli ise üç esasa dayanmaktadır: zikir, sabır, şükür. Allah'ı sürekli olarak kalben anmak, tüm sıkıntılara karşı sabırlı olmak ve karşılaşılan sorunlar için isyankâr davranmayıp şükretmek.

² Serrac-Kitabu'l Luma, Kelâbazî-et-Taarruf, Kuşeyri-er-Risâle, Hucvirî-Keşfu'l Mahcub eserleri bu alanda incelenebilecek kaynaklardır ayrıntı için bkz: (Ocak, 1992:2).

1.2. Tasavvufun Tarihi

İlk mutasavvıflar Hz. Muhammed'in hayatını örnek alarak belli bir davranış ve düşünce biçimi geliştirmişlerdir. Bu düşünce biçiminin hedefi Allah'a yakın olmaktır. Tasavvufun ortaya çıkış tarihi net olarak bilinmese de ortak görüş tasavvufun tarihinin hicri birinci ve ikinci yüzyıllara dayandığıdır.³ Tasavvufun gelişmesi diğer tüm mistik düşünceler gibi tarihi bir sürece dayanmaktadır. Bu süreç araştırmacılar tarafından çeşitli dönemlerle sınıflandırılmıştır. Araştırmacılar tasavvufun 3 ana dönemden geçtiğini belirtmektedir. Dönemleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Hz. Muhammed Dönemi (AsrısaaDET): Hz. Peygamber devrinde yaşamış olanlar İslamiyet'i bizzat kaynağından öğrenmekte ve hayatlarını bu bilgilere göre şekillendirmektelerdi. Hz. Peygamber, sahabenin eksikliklerini ve hatalarını düzelterek onlara doğru yolu gösteriyordu. Bu dönemde tasavvuf kavramı tam olarak mevcut değildi ancak 4 halife, Ebân b. Saîd (ö.13/634), Bilâl-i Habeşî (ö. 10/641) gibi takva sahibi isimler tasavvuf hareketinin örnek alınan isimleridir. Mutasavvıflar tarafından kendilerine oldukça saygı duyulmaktadır.

Tâbiîn Devri: Sahabenin yaşadığı devir ve onları görenlerin devridir. Hz. Muhammed'in vefatından sonra İslamiyet artık kaynağından öğrenilememekte Kur'an, sünnet gerekliliklerine başvurulmaktaydı. Hz. Muhammed'in kontrolü yok olunca siyasi tartışmalar, idarecilerin eziyetleri oldukça arttı ve zühtte ileri giden kişiler çoğalmaya başladı. Tasavvuf, İslamiyet'i doğru kavrama ve yaşama düşüncesiyle oluşturulmuş bir meslek olarak ortaya çıktı. Bu dönem Hasan-ı Basrî (ö.110/728), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Üveys el-Karanî (ö. 37/657), Saîd b. Cübeyr (ö.94/713) gibi isimlerin çevresinde oluşmuş ve bu dönemde tasavvuf hareketinin temelleri atılmıştır.

İlk Sofiler Dönemi: Bu dönemin dini kurumu camiydi ve bu dönemde camilerde dini eğitim de verilmekteydi. Zamanla dini konularda ortaya çıkan fikir ayrılıkları neticesiyle farklı yorumlara bağlı olarak gruplaşmalar meydana gelmeye başladı. Bu zümrelerden biri de sufilerdir. Sufi adını ilk defa kullanan kişi Ebu Haşim el-Kûfî (ö. 150/767)'dir. İlk tekke de kendisi tarafından Şam'da açılmıştır.⁴ Hicri ikinci asrın meşhur sufileri: Râbia al-Adeviye (ö. 135/ 752)⁵, Şeyban ar-Raî (ö. 158/774), İbrahim b. Edhem (ö. 161/777), Davud at-Taî (ö.165/781), Fudeyl b. İyad (ö. 187/ 802) ve Şakîk al-Belhî (ö. 194/809) dir (Çubukçu, 1960:105). Tasavvufun sistemleşmesi ise Muhyiddin-i İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240)'nin vahdetivücut teorisiyle gerçekleşmiştir (Güzel, 2003:280-281).

³ Sahâbe ve Tâbiîn'in yaşadığı hicri birinci ve ikinci yüzyıllarda Zahitlik, Tasavvuf, Nasiklik, Fakihlik, Fakirlik vb. gibi isimlerin ortaya çıktığı Allah ve Hz. Muhammed'in yolunda ibadet üzerine kurulmuş dışa dönük bir dönem oluşmuştur. Ayrıntı için bkz: (Sunar, 1978: 10)

⁴ Bu ifade ilk tekkenin nerede, ne zaman ve kim tarafından kurulduğu hakkındaki görüşlerden yalnızca biridir. Abdullah-ı Herevî, Abdurrahman-ı Câmî gibi isimlerin eserlerinde yer alan bilgiye göre ilk tekke II. (VIII.) asırda Filistin'in Remle bölgesinde inşa edilmiştir. Ayrıntı için bkz: (Kara, 2011: 368).

⁵ VIII. yüzyılın kadın velisi. Tasavvufun tarihsel süreci boyunca Avrupa edebiyatına tanıtılan ilk kişidir. Ayrıntı için bkz. (Schimmel, 2001: 26)

Tasavvufun sınıflandırılması meselesinde bir diğer görüş şu şekildedir:

Züht Dönemi: Tasavvufun doğuşunu sağlayan tesirler arasında züht hareketi araştırmacılar tarafından dikkate değer bulunmaktadır. Züht dönemi hicri birinci ve ikinci asrı kapsamaktadır. Hadis temelli bakıldığında züht hareketi İslam'ın ve imanın şartlarına dayandırılmaktadır. Tasavvufun ortaya çıkmasında takva anlayışının etkisi bulunmaktadır. Züht kavramı ilk zamanlar belirli bir mezhebi değil de kendini Allah'ın emirlerine adanmış kimseler için kullanılmıştır. Meşhur din alimlerinden Hasan-ı Basrî de aynı yolda ilerleyerek züht medresesinde çevresine kendi görüşlerini yaymıştır (Çubukçu, 1960:105). Önemli zahitlerden İbrahim Bin Edhem (ö.161/778) zühtün aşamalarını şöyle belirtmiştir: 1-Dünyevi isteklere sırt çevirmek 2-Dünyevi isteklere sırt çevirmenin mutluluğunu terk etmek 3-Dünyanın ehemmiyetinin olmadığını kavrayıp ardına bakmamak (Eliade, 2003: 144). Tasavvufun ortaya çıkış dönemi olarak kabul edilen züht dönemi Kur'an ve sünnet yorumlamalarının yapıldığı dönemdir (Küçük vd. 2020: 189). Bu dönemde tasavvufun felsefi ve hikemî tarafları sözlü ve yazılı olarak aktarılmaya çalışılmıştır.

Züht dönemi dünyevi isteklerden uzaklaşma amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu dönemde dünyanın farklı bölgelerinde yetişen zahitler nedeniyle çeşitli görüşler meydana gelmiştir. Bu görüşler üzerine ortaya çıkan başlıca mektepler şunlardır: 1. Medine Mektebi 2. Küfe Mektebi 3. Basra Mektebi 4. Horasan Mektebi (Akçay, 2021: 22). Horasan Mektebi Türk İslam tasavvufunda önemli bir yere sahiptir. Bu mektepte yetişen sufilerce Türk tasavvufunun ilk adımları atılmıştır. Tasavvufun gelişmesiyle beraber zikir meclisleri, mutasavvıfların ibadetleri, tekkeler bu dönemde meydana gelmiştir (Çubukçu, 1960: 105).

Tasavvuf Dönemi: Bu dönemde tasavvuf şekillenmeye başlamış ve tarikatlar ortaya çıkmıştır. Sufi kavramı ilk defa kullanılmış ve sufiler şekillenen tasavvuf anlayışıyla birlikte artmaya başlamıştır.

Tarikatlar Dönemi: Tasavvuf düşüncesi yaygınlaştıkça ve sufiler çoğaldıkça sufilerin takip ettikleri yollar da farklılaşmaya başladı. Böylece eğitime dayalı esas anlamı "yol" olan "tarikât"lar ortaya çıktı (Gölpınarlı, 1985: 18). Bu dönemde halk tarafından sevilen saygı duyulan şeyhlerin artması ve şeyhlerin müritlerinin oluşmasıyla tarikatlar devlet desteği almaya başlamıştır. Şeyhler toplumun gözünde söz sahibi olmuşlardır (Akçay, 2021: 22). Müritler şeyhlerine tam bir teslimiyetle bağlanıyor ve tasavvufi bilgiyi onlardan alıyorlardı. Ebu Yezid al-Bestamî (ö. 261/874) "Üstadı olmayan kimsenin imamı şeytan olur." diyordu. Tasavvuf tam anlamıyla Kuşeyrî, Gazzâlî ve Suhraverdî (ö. 587/1191) gibi isimlerin verdiği eserlerle birlikte yaygınlaşmıştır (Çubukçu, 1960: 106). Bu dönemde birtakım tasavvufi adetler ortaya çıkmıştır. Vahdetivücut anlayışı da hicri üçüncü asırda ortaya atılmıştır. Tarikatlar günümüzde de hâlâ varlıklarını sürdürmektedirler.

L. Massignon tasavvuf dönemini 3'e ayırır: ilk dönemi zahitler zamanı olarak adlandırır bu dönemde mistik düşüncelere yer verilmemektedir. İkinci dönem vahdetivücutçu mistiklere kadar olan zamanda Yeni Eflatuncu düşüncenin etkisi bellidir. Üçüncü dönemde tasavvuf, önemli mutasavvıfların eserleriyle beraber ehli-sünnete mal olup yayılmıştır (Güngör, 2004: 43). Diğer tasnifler şu şekildedir:

- Tarikatlar öncesi tasavvuf (1.7. yy.)
- Tarikatlar sonrası tasavvuf (8.-14. yy.)
- Asrımızdaki durum
- Kuruluş Devri (1.-3. yy.)
- Gelişme Devri (3.-8. yy.)
- Taklit Devri (10.-15. yy.)

- Sünni Tasavvuf
- Selefi Tasavvuf
- Şii Tasavvuf

- Hz. Muhammed'den Cüneyd'e kadar (1.-3. yy.)
- Cüneyd'den İbnü'l-Arabî'ye kadar (4.-7. yy.)
- İbnü'l-Arabî'den bugüne kadar (8. yy. ve sonrası)

- Züht Devri
- Tasavvuf Devri
- Vahdetivücut Devri
- Tarikatlar Devri
- Çağdaş Durum

- Oluşma (1.-4. yy.)
- Kurumlaşma (6.-8. yy.)
- Yaygınlaşma (9.-16. yy.) (Kara, 2010: 77).

Tasavvufun başlangıcını Hz. Muhammed'in devrine dayandırmak isteyen sufiler mevcuttur. Bir rivayete göre tasavvufun ataları Hz. Peygamber'in sahabesinden Selmân-ı Fârisî (ö.36/656 [?]) ve Hz. Peygamber'in dindarlığına vurgu yaptığı Veysel Karani (ö. 37/657)'dir (Eliade 2003:144). Ancak tasavvuf, İslamiyet'in doğuşuyla ortaya çıkmış bir terim değildir. Öncelikle Hz. Muhammed'in vefatından sonra Emeviler devrinde gerçekleşen züht hareketi dünyevi nimetlere kendini adayan kişilere tepki olarak ortaya çıkmıştır. Sonrasında tasavvuf anlayışı da Abbasiler'in ilk yüzyılında kendini Allah'a adanmış kişilerce diğer mistik kültürlerle kaynaştırılarak meydana gelmiştir. Türklerdeki tasavvuf hareketi Ahmed Yesevî sayesinde gelişmiştir. Yesevî, kurduğu tarikat ile birçok mürit yetiştirmiş ve onları farklı yerlere göndermiştir. Bu sayede Anadolu ve Balkanlarda hızlı bir ekolleşme süreci başlamıştır (Gölpınarlı, 1985:282).

Köprülü, İslam memleketlerindeki tasavvuf etkisinin hızla arttığını özellikle Gazzâlî sayesinde tasavvuf ile ehl-i sünnet inançlarının bağdaştırılarak XII. ve XIII. yüzyıllarda Orta Asya, Suriye, Mısır, Anadolu gibi birçok İslam memleketinde tekke oluşumlarına yol açtığını ifade eder. Oğuz Türkleri Anadolu'ya yerleştiği vakit İslam memleketlerindeki tasavvuf ekolü çoktan bulunmaktaydı. Anadolu'da Selçuklu devletinin güçlenmesiyle Türk-İslam merkezli birçok oluşum kuruldu ve İslam akidelerine bağlı kalınarak tekkeler buralarda da meydana geldi. Civardan gelen veya Anadolu Selçuklu tekkelerinde yetişen sufilerce tasavvuf cereyanı Türkler arasında da kuvvetlendi (2017: 290).

1.3. Tasavvufun Temel Kavramları

1.3.1. İnsan-ı Kâmil:

Tasavvufta insan, madde ve ruhun vahdette buluştuğu en hayırlı tecellidir. Yaratıcının bütün sıfatlarının tecelli edeceği bir yansıma konumundadır (Erdem, 1990: 55). Olgun insan anlamında kullanılan bir kavramdır. İnsan-ı Kâmil, İbnü'l-Arabî felsefesiyle ortaya çıkmış ve sistemleştirilmiş olsa da temelde Hallâc-ı Mansûr (ö.309/922), Hakîm et-Tirmizî (ö.320/932), Gazzâlî, Rûzbihan Baklî (ö.606/1209) gibi sufilerce de geliştirilmiştir (Ocak, 2021:229). Yaratıcının buyruklarını en iyi biçimde yerine getiren kişi insan-ı kâmil olarak tanımlanmıştır. Bu makama yalnızca yaratıcının isteklerine tam bir biçimde uyarak erişilebilir.

İbnü'l-Arabî, insanı kozmik düzeyde insan ve ferdi düzeyde insan olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Kozmik düzeyde insan, Allah'ın bir yansımasıdır. Tıpkı insanın aynada kendisini görmesi gibi insan da Allah'ın sıfatlarının taşıyıcısıdır. Elbette Allah herkeste aynı şekilde tecelli etmez, çünkü insanların bilinç düzeyleri farklıdır. Ferdi düzeyde insan ise sıradan insandır. Bilinç ve idrak herkeste farklıdır. Yüksek idrake sahip kişiler insan-ı kâmil olabilmektedirler. İbnü'l-Arabî için insanlar 3 gruba ayrılır: akıl yoluyla Allah'ı kavrayabilenler, sünneti uygulayarak Allah'ı kavrayanlar, Allah'ı kalp ile kavrayanlar. İbnü'l-Arabî için en üstün grup üçüncü gruptur (Akçay, 2021: 27).

İranlı mutasavvıf ve şair Şebüsterî (ö.720/1320) insan-ı kâmilini ikili bir yol izleyen kimse olarak tanımlar. Yirmi basamak aşığıya imkânlar âlemine iner, yirmi basamak ilahi vahdete, insan-ı kâmile doğru çıkar (Schimmel, 2001: 298). İnsan-ı kâmil, nefesine sahip çıkabilen, Hz. Peygamber'in izinden giden, Allah'ın buyruklarını yerine getiren kişidir. Sülûkunu tamamlamayı başarmış ve manevi huzura erişmiş kişiler, yolun başındakilere öncülük ederler. Yolun başındaki kişiler de olgunluğa erişmiş insanı üstat olarak benimser ve onun izini takip eder.

Eserlerinin ana temasını insan-ı kâmil anlayışı üzerine kuran Erzurumlu İbrahim Hakkı, kâmil insandaki ilim, muhabbet, marifet alanlarını tasavvuftaki şeriat, tarikat ve hakikat kemaliyle bağdaştırır. Kişi şeriatla kâmilse ilimde de kâmidir, ilimde kâmil olan insan cahil değildir; cahil olmayan kimsenin muhabbeti güzeldir. Tarikatı güzel kimsenin hareketleri güzeldir, hakikatin kemali ise kişinin ahlakının güzelliğidir (Küçük, 2012: 251). Erzurumlu İbrahim Hakkı'ya göre insan-ı kâmil'in 17 özelliği arasında şunlar vardır: Allah'a kendini adamıştır, Allah'tan yalnızca edep ve hayâ talep eder, Allah katında sayılır biridir, iç huzura erişmiştir, onun için yiyeceklerin, giyeceklerin, kokuların her türlü ayıdır, hiçbir işte aşırılığa kaçmaz, sözlerini tutar, hayat amacı zikir, ibadet ve iyiliktir, hoşsohbetir, halkla az ve öz münasebeti vardır, dünya malına ilgi duymaz, ahlaklıdır, dosttur, dert ortağıdır, dinin gerekliliklerini aktarır, öğretir, herkesle karşısındakinin anlayacağı dille konuşur, tüm isteklerinden vazgeçmiştir, her işini Allah'a teslim etmiştir (Toprak, 2017: 97).

Bütün âlemler birbirinin yansıması kabul edilmektedir: Lâhût'un aynası Ceberût, Ceberût'un aynası Melekût, Melekût'un aynası da Şudûd'dur ve tüm âlemlerin aynası da insan-ı kâmidir (Sunar, 1978:71).

Feridüddin Attar kâmil bir sufiyi oluşturan dört unsur olduğunu belirtmiştir:

“Nefs sıcak aşk ister, zikir ise dili ıslak tutmalıdır
Kuru riyazetin sofuluğun buna ihtiyacı var,
Ve Yakın’ın serinliğinden soğuk bir iç çekişi de buna eklemeli:
Bunlar, dengeli bir insan oluşturmak için gereken dört unsurdur.” (Schimmel, 2001: 183).

Hakk’ın zuhur ettiği kişi insan-ı kâmil olarak bilinmektedir. Sufilere göre Hz. Peygamber dünyadaki en mükemmel insandır yani insan-ı kâmilidir. Ancak yetkin insanın üzerinde de bir “Ev-Ednâ” mertebesinin olduğunu ve Hz. Peygamber’in bu mertebede olduğu da iddia eden tasavvufçular mevcuttur (Ülken, 1967: 248). Tasavvuftaki Hakikat-ı Muhammediye kavramının temeli de budur tüm kâinat Hz. Muhammed hürmetine yaratılmıştır⁶. Tasavvufa gönül vermiş isimlerin de tek bir amacı vardır: insan-ı kâmil düzeyine erişmek.

1.3.2. Vahdetivücut:

Arapça, varlığın birliği anlamına gelmektedir. Birliğe yalnızca bilgiyle erişilebilmektedir (Cebeocioğlu, 2005: 355). Araştırmacılar, vahdetivücut anlayışının hicretin üçüncü yüzyılında ortaya atıldığını söylemektedir. İlk defa Bâyezîd-i Bistâmî (ö.234/848 [?]) ve Cüneyd-i Bağdâdî gibi sufilerde görülen vahdetivücut kavramı felsefe, hadis, edebiyat, tefsir, kelim gibi ilimlere etkisi neticesinde İbnü'l-Arabî’de belli bir sisteme oturtularak İslam âleminde tartışma konusu haline gelmiştir. Vahdetivücut kavramı Mevlânâ (ö.672/1273)’nın dostu ve İbnü'l-Arabî’nin evlatlığı Sadreddîn-i Konevî (ö. 673/1274) ile anlaşılır bir hale gelmiştir (Ocak, 1996: 91).

Mustafa Kara ise vahdetivücut anlayışının mimarı olarak Muhyiddin-i İbnü'l-Arabî’yi işaret eder. İbnü'l-Arabî’nin “Gerçek varlık Allah’tır. Diğer varlıklar hakiki varlık değildir çünkü bir varlığın var etmesiyle vücut bulmuşlardır.” görüşü ile bu anlayışın temellerinin atıldığını ifade eder. Tasavvuf, vahdetivücut anlayışına göre şekillenmiş dini-felsefi bir sistemdir. İnsan-eşya-Allah arasındaki ilişki ile açıklanmaktadır. Bu nedenle tasavvufi felsefe olarak da görülmektedir (1992: 47). İbnü'l-Arabî, Kur’an’daki En/âm/124 ayetinin⁷ ilk cümlelerin sonundaki ve sonraki cümlelerin başındaki رسول الله (Rasulullah Allah) kavramlarını alarak “Allah’ın

لَهُ
elçileri

Allah’tır” anlamını çıkarır ve vahdetivücut teorisini ayete dayandırır. Bazı salıklar de Kamer/49 ayetini⁸ هُوَ اللهُ، şeklinde yorumlayarak “Biz her şeyiz. Her şey Allah’tır.”

أَنَا اللهُ
شَيْءٌ

şeklinde bir mana çıkarmışlardır (Ay, 2011:137).

Vahdetivücut anlayışı; evreni ve tüm varlıkları mutlak bir varlığa dayandırma görüşüdür. Bu anlayışa göre varlık yalnızca Allah’tır ve geri kalan her şey Allah tarafından yaratıldığı için kusursuzdur. Kâinat da buna bağlı olarak yaratıcının bir yansıması olarak görülür. Evrenin ve hayatın özü mutlak varlıktır; mutlak varlık insanda ve evrende vücut bulur. İnsan da yaratıcının yeryüzündeki halifesi konumundadır. Tasavvufa göre insan yüksek değere sahip bir varlıktır. “Sen öyle bir

⁶ “Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.” Kudsi hadis. Ayrıntı için bkz: (Yılmaz, 2002: 319)

⁷ “... Allah’ın elçilerine verilenin bir benzeri bize de verilene kadar biz kesin olarak inanmayacağız.” derler. Allah, elçiliğini nereye vereceğini daha iyi bilir.”

⁸ “Şüphesiz biz her şeyi belli bir ölçüye, düzene ve plana göre yarattık.”

açık kitap ilmisin ki harflerin esrarı çözer, sen kendini küçük bir vücut zannedersin, fakat en büyük âlem senin içinde dürülmüştür.” (Bal, 2002: 254).

Kâinatın kusursuzluğu da buradan gelir. Bir bakıma yaratıcı hem diğer tüm evrenden farklı ve eşsizdir hem de emsali yaratılanlarda zuhur eder. Vahdetivücut anlayışı Allah’ın gücünü, varlığını, birliğini evrendeki her şeyde bulmak; yine evrendeki her şeyin Allah’ın arzusuyla var olduğunu yaratılanların Allah’ın sıfatlarının gölgesinden başka bir şey olmadığını ifade eder (Ünver, 2009: 538). Evrendeki her şey aynanın bir yansıması bir gölge gibi yaratıcıdan iz taşır.

Vahdetivücut, Osmanlı İmparatorluğu’nda XV. yüzyıldaki Şeyh Bedreddin’den XVI. yüzyıldaki Bayramiler ve Gülşeniler gibi yönetime karşı grupların ideolojileri haline gelmiş ve uzun bir süre çeşitli fikir ayrılıklarına yol açmıştır (Ocak, 1996: 92). Bazı mutasavvıflar da vahdetivücutu bir kademe olarak görmüş, aşılması gereken hâl olarak yorumlamıştır.

İmâm-ı Rabbânî (ö.2034/1624) Vahdetivücut (varlığın birliği) sistemine karşı vahdet-i şühûd (görünenin birliği) nazariyesini geliştirmiştir. Vahdet-i şühûd “müridin varlıkta birliği, gördüklerinde sadece Allah’ı görmesi”ni ifade eder. Marijan Mole vahdetivücut’u, ilme’l yakîn (ilimle bilmek); vahdet-i şühûd’u, ayne’l yakîn (hisle bilmek) olarak yorumlamıştır. Sonunda tasavvuf ehli, hakke’l yakîn (her şeyiyle bilmek) yoluyla bunlar arasındaki bağlantıyı kavrar (Schimmel, 2001: 385). Hintli akademisyen Aziz Ahmed de İmâm-ı Rabbânî’ye ait vahdet-i şühûd öğretisinin benzerinin 400 yıl kadar önce var olduğunu ve bu görüşün asıl fikir babasının Madhva adıyla bilinen bir kişi olduğunu söyler. Ancak Madhva’nın dünyanın yaratıcısı olarak Allah’ı görmemesi bu öğretileri birbirinden farklı kılmaktadır (Ayhan, 2021: 179).

L. Massignon vahdetivücutu, tek varlık Allah’tır, başka bir varlık yoktur şeklinde açıklamıştır. Hallâc (ö.309/922)’ın “Ben Hakk’ım” sözünü vahdetivücutun getirdiği bir görüş olarak ifade etmiştir. Ancak Massignon’a göre bu söz Şeriatı aşan bir sır ve dünyada açığa çıkarılmaması gereken bir sözdür. “Enâ’l Hakk”ın ilanı ve anlaşılabilmesi için tüm âlemi bilince sığdırabilmek gerektiğini savunmuştur. Çünkü Allah âlemi kendini kendine ifade etmek için yaratmıştır (2006: 182).

Vahdetivücuta göre varlığın mertebeleri şu şekildedir:

La taayyün/ Lâhût Âlemi: Valık bu aşamada tüm sıfatlardan ari ve mukaddestir. En üst, anlaşılması mümkün olmayan mertebedir.

Taayyun-ı evvel/ Ceberut Âlemi: Allah’ın sifata ve varlığa karşı olan tüm icmali bilgidir. Yani yaratıcının bilinmek istemesi ile tecellisinin gerçekleştiği kademedir.

Taayyun-i sâni/ Melekût Âlemi: Bu aşama maddi ve manevi âlemlerin arasındadır. Henüz vücudu oluşmamış hayal ürünü varlıkların olduğu aşamadır.

Âlem-i Ervah/ Nâsût Âlemi: Bu aşamada her varlık Allah’ın bilinmesine bir delildir. Bu nedenle varlıklar, Allah’ın bir sıfatını taşır.

Âlem-i Misal/ Mülk Âlemi: İlahi olgunluk âlem aracılığıyla maddi âleme taşınır.

Âlem-i Ecsam /Cisimler Âlemi: Hissedebildiğimiz, şahit olabildiğimiz, keşif kademesidir.

Mertebe-i Camia/ İnsan-ı Kâmil: Bütün mertebeleri kapsar. Yani insandır. İnsanların en mükemmeli de Hz. Peygamber'dir. Evrendeki her şeyin insanda örneği mevcuttur (Kara, 2010: 266-267).

Vahdetivücut anlayışının gelişmesinde panteizmin⁹ etkisinin olduğunu savunanlar mevcuttur. Ancak bu iki kavram bazı yönleriyle ayrılmaktadır. Öncelikle vahdetivücut İslami anlayışla gelişmiş Kur'an ve hadislere dayandırılmış bir görüştür. Tevhit ve ahiret inançlarına bağlıdır. Panteizmde ise tanrısal irade ve kişi özgürlüğü inancı söz konusu değildir. Panteizm varlık ve tabiat birliği inancına sahiptir bu düşünce de bizi vahdetivücut anlayışına değil, vahdet-i mevcut anlayışına götürmektedir. Vahdet-i mevcuda göre Tanrı, tabiatın kendisidir. Tabiatın başka bir gerçeklik söz konusu değildir. Ayrıca vahdet-i mevcutta Tanrı ile varlığı bir kabul eden ittihatîye görüşü vardır. Oysa vahdetivücut ittihat ve hulul anlayışına karşı çıkmaktadır (Ünver, 2009: 541).

Panteizmde birçok varlıkta birçok ruh olduğu savunularak çok tanrıçılığa gönderme yapılır ancak vahdetivücut, birçok varlıkta tek bir ruhu görmeyi ifade eder. Paganizm tenzih anlayışıyla yaratıcı-âlem ilişkisini yok sayarken, vahdetivücut teşbih anlayışıyla yaratıcının her şeyde ve her yerde olduğunu savunur. Diğer bir nokta ise vahdetivücut anlayışının dini kaynaklara dayandırılmasıdır. Vahdetivücut anlayışı bu nedenle yalnızca akıllar kavranabilecek bir görüş değildir, dini tecrübeler ve kalbi hislere dayandırılarak açıklanır. Oysa panteizm Budistler, Brahmanlar arasında dinî, Yeni Eflatuncular, Hegel, Spinoza gibi felsefeciler tarafından da felsefî bir meslek olarak kabul edilmiş ve temeli mantiki nedenlere dayandırılmıştır (Erdem, 1990: 94).

1.3.3. Mürit-Mürşit:

Mürit, isteyen ve irade sahibi anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta Allah'a ulaşmayı arzulayan bu yolda bir şeyhe ihtiyaç duyan kişi için kullanılmıştır. Kendini mürşidin ve yaratıcının eline teslim eden kişidir. Mürşit, uyaran kişi ve rehber anlamına gelmektedir. Tarikat liderleri için kullanılan bir kavramdır. Tarikatın kurallarını ve yöntemlerini aktaran fena makamına erişmiş kişidir. Esasen doğru mürşit Hz. Peygamber'dir (Cebecioğlu, 2005: 245). Diğer tüm mürşitler, müritlerine Hz. Muhammed'in yolunu öğretmeye çalışırlar. Kur'an'daki: "Haberiniz olsun ki Allah'ın velileri için hiçbir korku yoktur. Onlar takvaya ermiş olanlardır. Onlar için dünya hayatında ve ahirette müjdeler vardır."¹⁰ ayeti indiğinde Hz. Muhammed'e bu velilerin kimler olduğu sorulunca "Onlar o kişilerdir ki görüldüklerinde Allah anılır, onları görenler ise Allah'ı hatırlar." şeklinde buyurmuştur (Altıparmak, 2005: 39).

Seyrüsülûk kavramı tasavvufta müridi terbiye etme yolunu ifade eder ve tasavvuf yolunda ilerlemek isteyenler için şarttır. Tasavvuf bir yolculuktur. İnsanın kendi nefesine sahip çıkmayı öğrenmesini sağlayan soyut bir yolculuktur. Bu süreçteki ilişki usta-çırak ilişkisi ile de açıklanabilir. Öğreten kişi, şeyh mürşit; öğrenen ise mürit (salik) tir. Mürit dilerse kendi şeyhini seçebilmektedir. Mürit şeyhini seçtikten sonra

⁹ Tabiatındaki varlıklarda bir ruh olduğu inancı. Ayrıntı için bkz: (Erdem: 1990: 7).

¹⁰ Yunus suresi 62. Ayet

şeyh de müride onay verirse tarikata kabul edilir. Sonrasında müridin kendisini ustasının ellerine bırakması gerekir. Sufiler için bu süreçteki en önemli kavram “teslimiyet”tir. "Mürit, müşşidin elinde, gassalin elindeki ölü gibi olmalıdır." (Cebecioğlu, 2005: 245). Teslimiyet tam olarak sağlanamadığı durumlarda müridin akli karışabilir ve kişi yanlış yollara sapabilir. Müşşidin yöntemi müride göre değişkenlik gösterebilir. Bu eğitim süreci müridin manevi olgunluğa erişmesiyle son bulur. Bu eğitimin son buluşu müşşit olan saygınlığı da arttırır. Eğitimi tamamlayan mürit, müşşitlik makamına erişir ve başka müritlere eğitim vermeye başlar. Herkes eğitimi tamamlayıp müşşit olacak diye bir kaide de söz konusu değildir. Mutasavvıfların gözünde her sufi müşşit olamamaktadır. Ebû Said, müritleri için on kural koymuştur ve bu kurallar diğer dergâh kurucuları tarafından da örnek alınmıştır:

- Mürit temiz giyimli olmalı ve daima abdestli gzmelidir.
- Dedikodu yapmak, boş muhabbet etmek için kutsal yerlerde oturulmamalıdır.
- Namaz mümkün olduğunda cemaatle bilhassa da saliklerle kılınmalıdır.
- Kur'an'da da tavsiye edilen vitir namazı kılınmalıdır.
- Müridin tövbesi şafak vaktinde olmalıdır.
- Mürit gün ağarıırken Kur'an okumalı ve hava aydınlanana kadar konuşmamalıdır.
- Mürit akşam ve yatsı namazları arasında zikirle meşgul olmalıdır. Şeyhinin önerdiği virdi zikretmelidir.
- Mürit, yoksullara, açlara yardım etmeli, onlara bakmalıdır.
- Mürit yalnız yememelidir.
- Mürit şeyhinden izin almadan ortalıktan kaybolmamalıdır (Schimmel, 1999: 259).

Tasavvuftaki mürit-müşşit ilişkisi birçok dinde geliştirilmiştir. Bu ilişkinin esas sebebi halka ulaşabilmektir. Tasavvufun temelinde olan bu ilişki aynı zamanda tasavvuf düşüncesinin tarih içinde var olabildiğini de sağlamıştır. Müşşit, müridin ruhani açıdan yükselbilmesine set kuracak durumları önleyecek bir disiplin oluşturur.

Tasavvuf ehline göre insan iki defa doğar: birincisi anne baba aracılığıyla dünyaya gelmesi, ikincisi manevi âlemle temasa geçmesi. Melekût âlemine geçiş sürecinde kişi, kendisini eğitecek bir ustaya yani müşşide ihtiyaç duyar. Müşşit mürit için biyolojik babası kadar parçası olur. Müşşidinin özelliklerini taşımaya başlar. Hz. İsa'ya atfedilen bir rivayete göre “İkinci doğumu gerçekleştiremeyen insan, semanın melekûtuna yükselemez.” (Altıparmak, 2005: 38).

1.3.4. Aşk-Vuslat:

Aşk, kişiyi yaratıcıya ulaştıran güçtür. Aşk beşerden öğrenilmez, Allah'ın insana bağışdır (Kartal, 1998: 692). Sufiler tarafından hissedilen aşk, şahsi ve varoluşsal güçlü bir taahhüttür. Onlara göre aşk öğrenilebilecek bir iş değil yaratıcının bir etkinliğidir. Hallâc'a göre aşk, ezeli ve ebedi bir tanrısal lütuf olup imandan bile yüksek bir konumdadır. Allah'ın "bilinmek isteyen gizli bir hazine" olması Allah'ın sevme ve sevilme arzusundan ortaya çıkmıştır (Schimmel, 2001: 155). İbnü'l-Arabî'ye göre aşk, sevginin son aşaması, varlığın esası ve yaratılış sebebidir. İnsanı etkisi altına alır (Soysaldı, 1998: 188). Aşk Kur'an'da geçen bir kelime değildir ancak "mahabbet" kökünden türemiş kelimelerle yaratılanın yaratıcıya, yaratanın da yaratılana olan sevgisi ifade edilir.¹¹ Tasavvufta Allah sevgisini ifade etmek için kullanılan "Allah'a aşığım"¹² sözleri kimi taraflarca aşırılık sayılmış ve hoşgörü ile karşılanmamıştır. Araştırmacılar aşkı iki grupta incelemektedirler: 1. Hakiki (İlahi) 2. Mecazi (İnsani)

Aşk kavramı bu tasnife göre incelendiğinde şöyle açıklanabilir: Allah, âlemleri sevgi ile var etmiştir; yaratılan her şey de Allah'tan bir iz taşıdığı için aşk da yaratılanlarda mevcut olan bir izdir. Öyle ki bu kavram Türk Edebiyatı'nda beşeriyetten ziyade ilahi bir durumu ifade için kullanılmıştır.

"Âşıkların istediği (aşk) şarabıdır.
Maşukuna kavuşmak için âşğın ciğeri yanmaktadır.
(Onların) ruhlarının gıdası (ettikleri) feryat figandır.
(Âşğın ağzından) (bir) âh çıksa, yedi iklim yere geçer." (Tulum, 2019: 135)

Ahmed Yesevî, Türk Müslümanlığının ve sufilik geleneğinin ilk salıklarından olması nedeniyle Türk tarihinde önem arz eden bir isimdir. Yesevî, Divan-ı Hikmet'inde sıkça zikrettiği aşk kelimesi, tasavvufun en önemli kavramlarından. Yesevî'nin esin kaynağı Allah'ı gazabı ve korkusundan değil, sevgi ve cezbe dayalı bir anlayıştan gelmekteydi (Ocak, 1996:33). Mutasavvıflar için Allah evreni de kendine duyduğu aşk nedeniyle yaratmıştır (hubb-i zâtî). Allah, mutlak varlıktır. Mutlak varlık da mutlak güzelliği ifade etmektedir. Allah bu mutlak güzelliği görmek ve göstermek için diğer varlıkları yaratmıştır (Tulum, 2019: 89). Tasavvuf ehli de Allah'a kalp ve aşk yoluyla ulaşmayı hedefleyen kişidir.

Sufiler sevginin derecelerini şu şekilde ifade etmektedirler: 1- Meveddet: Özlem duyulan sevgi 2-Heva: Sürekli ağlatan sevgi 3-Hillet: Tam dostluk içeren sevgi 4-Muhabbet: Kötü huylardan arındıran sevgi 5-Sağaf: Kalbi delen sevgi 6-Hülyam: Delirten sevgi 7-Valeh: Sevgi şarabını tattıran sevgi 8-Aşk: Sevgilide yok olma hali (Soysaldı, 1998:189).

Mutasavvıflarca "Tasavvuf cân-ı cânân cân-ı cânân olmağa" şeklinde bir ifade vardır. Cananın canı; sevgilinin ruhu yani sevgilinin sevgilisi olmaktadır. Tasavvuf, yaratıcının sevgilisi, ruhu olmaktadır. Allah Kur'an'da "hubb" kökünü yani sevgi kökünü kullanır: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin.

¹¹ "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana tabi olun, Allah da sizi sevsin" Al-i İmran 3/31. "Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra ona tövbe edin. Şüphesiz Rabbim çok merhametlidir, çok severdir." Hûd, 11/90.

¹² Ebu'l-Hüseyn Nuri (Öl. 295/908). Ayrıntı için bkz. (Kara, 1992: 43).

Kelime anlamı sevgiliye kavuşma olan vuslat, tasavvufta mutlak varlığa ulaşma, varlığında yok olma anlamlarında kullanılmaktadır. Tasavvufun önde gelen isimlerinden Mevlânâ, diğer insanlara korkutucu gelen ölüm kavramını dahi vuslat yani yaratıcıyla buluşma olarak tanımlamaktadır. Onun için ölüm şebiarus yani ebedi hayata, sevgiliye kavuşmadır (Arslanoğlu, 2000:12). Sufi, Allah'a gerçek bir aşk ile yaklaşırsa Allah o kula daha çok yaklaşır ve kul ile Allah arasında manevi bir kavuşma gerçekleşir. Tıpkı Hz. Muhammed'in miraca yükselirken Allah'ın da kuluna karşı nüzul etmesi gibi (Karadaş, 2018:183).

1.3.5. Fena-Beka:

Ayetler, hadisler baz alındığında¹³ uyulması gereken en önemli hususun insanın dünyevi hayattan ziyade ebedi hayata, baki olana çaba sarf etmesi olduğu görülmektedir. Bu düşünce sistemi tasavvuf ehlilerini etkilemiş ve fena-beka kavramlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Altıntaş 1986: 16). Ebû Saîd el-Harrâz'ın (ö.277/890 [?]) fena ve beka kavramlarını ortaya atan ilk kişi olduğu iddia edilmektedir.¹⁴ Arapça kelime anlamı ölümlülük, yok olmak, hiçlik olan fena kavramı; dünyevi her şeyin sufinin gözünde yok olması anlamında kullanılır. Fena haline erişmek olgunlaşmayı ifade eder. Fena kavramı hiçliği değil, kulun kendi nefsinin terk ettiği için Allah'ın katında yücelmesini kasteder bu nedenle rütbe durumundadır. Kuşeyri'nin tasnifine göre fena makamı 3 aşamada gerçekleşir: “Kulun kötü sıfatlarından fani olması, Hakkın sıfatlarından fani olması, kulun kendi fenasını görmesinden de fani olması” (Cebecioğlu, 2005: 107).

Fena kavramının zıttı bekadır. Beka ölmezlik, kalıcılık anlamına gelmektedir. Bir sufi beka haline ulaşamazsa başkalarına yol gösteremez ve mürşit makamına erişemez (Kara, 1992: 45)

İbnü'l-Arabî'ye göre fena- beka makamı tasavvufi bir terim değil felsefi bir kaidedir (Cebecioğlu, 2005: 108). Fenafi'llah makamı da “ölmeden önce ölmek” kavramı ile ifade edilmektedir. Ebû Saîd Harraz bu kavramları: “Fena Allah Teâlâ'da yok olmak, beka ise Allah Teâlâ ile yeniden ortaya çıkmaktır.” şeklinde açıklamıştır (Yıldız, 2017: 52). Sufilere göre insan-ı kâmil mertebesine erişmiş olan kişi nefse sırtını dönmüştür ve fena haline erişmiştir. Bu rütbede olan bir kişi herkes tarafından sevilir ve sayılır. Allah o kişide tecelli eder. İlk sufilerden Ebû Bekir Şiblî (ö.334/946) fena makamının önemini şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Zamanım ebedileşti.
Beni kendinde yok ettin.
Ben her şeye karşı özgürleştim.” (Chevalier, 1993: 35).

Şiblî'ye göre fena makamı sufiyi özgürleştirir. Hiçliğe varma aslında Allah'la bir olma yani ezeli olmayı ifade etmektedir. Fena makamına erişim süreci tam bir arilik, saflık ve vazgeçiş gerektirir.

¹³ “Cinleri ve inşaları ancak bana kulluk etmeleri için yaratmışımdır.” Zâriyât, 56.

¹⁴ Ayrıntı için bkz: (Schimmel, 2001: 73).

1.3.6. Tevhit-Vahdet:

Tevhit, Arapça birleşmek manasına gelmektedir. Allah'ın birliğini anlatan manzum eserler için de tevhit kavramı kullanılmaktadır. Tasavvufa göre bir olan Allah'tır. Tevhit, tasavvufta Allah'ın var olduğuna ve tek olduğuna inanmaktır. O hiçbir şeyle benzer değildir. Evvelsiz ve ebedidir. O hiçbir varlığa görünmez çünkü zamansız ve mekânsızdır. Mutlak varlıktır. Eşsizdir ve sıfatlarla tanımlanamaz (Gölpınarlı, 1969: 74). Tevhit bazı sufilerce mertebelerin en üst seviyesi olarak da kabul edilmektedir Vahdet kelime anlamı olarak birlik demektir. Sufiler uykudaki kişiler için de vahdet kelimesini kullanabilmektedirler. Sufilerce yaygın olan 2 vahdet terimi vardır:

Kesrette Vahdet: Kalabalığın içinde dahi Allah'ı anmaktır. Çoklukta birlik.

Vahdetler Aşk Olsun: Uykudan uyanıp abdest alarak diğer insanların arasına katılan kişi için kullanılır (Cebecioğlu, 2005: 355).

İslamiyet tevhit-vahdet dinidir. Gölpınarlı, tevhidin üç derecesinin olduğunu söyler:

Tevhîd-i Ef'âl: Gerçekleşen her iş Allah'ın işidir.

Tevhîd-i Sifât: Mevcut bütün sıfatlar Allah'ın sıfatlarıdır.

Tevhîd-i Zât: Gerçek varlık Allah'tır, diğer tüm varlıklar Allah'ın varlığıyla zuhur etmiştir (Gölpınarlı, 1985: 40).

Tevhidi; ilmi tevhid (kitaplardan öğrenilen), şuhudi tevhid (Keşf ve ilham ile öğrenilen) ve zevki tevhid (Zevk ile algılanan) olarak ele alan araştırmacılar da mevcuttur.¹⁵

Sufilere göre gerçek tevhit Allah'a tam olarak güvenmeyi, kudretine gönülden inanmayı gerektirmektedir. Tevhit sufiler için Allah'tan başka yaratıcının olmadığını ve evrendeki her şeyin Allah'a bağlı olduğunu kabul etmektir. Dinsel hayatın hedefi olarak kabul edilen tevhit, yaratılanın "Allah'ın huzurunda iradesiz bir heykel gibi" olmasıdır.

Senâî (ö. 525/1131 [?]): "İman hakkında söylediğin sözler İbranice de olabilir Süryanice de Allah'ı bulma umuduyla aradığın Câbüлка¹⁶ da olabilir Câbülsa da" sözyle tevhidin açıklamasını yapmıştır. (Schimmel, 2001: 162).

1.3.7. Menkıbe ve Keramet:

Menkıbe (çoğulu menâkıb), Arapça nekabe (bahiste bulunmak, haber vermek, isabet etmek) kökünden türemiştir. Kelime anlamı "övünülmesi gereken hayırlı iş" olan menkıbe ilk dönem yalnızca Hz. Muhammed ve sahabesinin hadiselerini ifade

¹⁵ Ayrıntı için bkz: (Sunar, 1978: 79).

¹⁶ Câbülkâ: Doğunun en dip noktasında bulunan sufi yolculuğundaki ilk aşama kabul edilen bin kapılı efsanevi şehir. Câbülsa: Batının en dip noktasındaki insanın yolculuğunun sonu kabul edilen bin kapılı efsanevi şehir.

etmek için kullanılmıştır. Peygamberlerin olağanüstü olaylarına mucize denilirken, günümüzde tasavvuf ehlilerin bu tarz olayları için keramet kelimesi kullanılmaktadır. Keramet Arapça bir kelime olup azizlik, kerim, itibar, cömertlik gibi birçok anlamda kullanılmaktadır. Kerametler kevnî ve manevi olmak üzere ikiye ayrılır: kevnî keramet, dünya âleminde gerçekleşen kerametlerdir (eşyayı hareket ettirme, tabiat olaylarına müdahale edebilme vs.) manevi keramet ise ahlaki ve ruhani seviyeye erişebilmeyi ifade eder (Cebecioğlu, 2005: 201).

Kerametler, sufilerin gerçekleştirmesinin gerekli olduğu hadiseler haline gelmiştir. Kerametlerin velinin güvenilirliğini ortaya koyacak, otoritelerini koruyacak bir mahiyeti de bulunmaktadır. Veli ne denli keramet sahibi olursa müritler o kadar çoğalacak ve mürşide karşı mutlak bir teslimiyet söz konusu olacaktır. Veli keramet sahibi olunca egosu okşanmamalı, alçakgönüllülüğünü korumayı başaramamalıdır. Veli, gösterdiği kerametın insanları yoldan çıkarmasına ve kendisine hayran olunmasına izin vermemeli mümkün olmadıkça da bu halleri ortaya çıkarmamalıdır. Tasavvufçulara göre bu durum veliye verilmiş bir lütuf değil aksine onun sınanma biçimidir. Kibre kapılan kişi varılmak istenen asıl noktaya ulaşamayacağı için keramet noktası velinin aleyhine de çevrilebilecek bir aşama olarak görülmüştür.

Sufilerin kerametleri ile farklı din temsilcilerinin gerçekleştirebildiği olağanüstü durumlar benzer görülünce tasavvufçular bu durumu istidrac kavramıyla açıklamışlardır. Allah bu gücü sufilere tevazularını sürdürüp, şükretmelerini sağlamak için vermektedir ancak gayrimüslimlerin bu güçle beraber kibir duyguları kabarcacağı için onları daha çok küfre sürükleyecektir (Ocak, 1992:29).

İbnü'l-Arabî için dost kavramı çok mühimdir. Çünkü ona göre iyi dost insanın hakikate ermesini sağlamaktadır. İyi dostun üç özelliği olduğunu söyler 1) Keramet ve halleri önemsememesi 2) Yalnızca hakka sığınması 3) Bilmediği bir konuda yorum yapmaması ve başkalarının düşüncelerini dinleyecek kadar alçakgönüllü olması (Karadaş, 2018: 43). Bu özelliklere baktığımız vakit İbnü'l-Arabî'ye göre insanın keramet sahibine çıkar ilişkisiyle yaklaşmaması ve Allah yolundan sapmaması gerekmektedir. Kerametlerin diğer insanlar üzerindeki psikolojik sonuçları şu şekildedir:

- Veli keramet gösterdikten sonra halkta korkuyla karışık bir saygı söz konusu olmaktadır. Yapılacak bir saygısızlıkta, Allah tarafından cezalandırılacağına (çarpılma, ölme, sınanma vs.) inanılır.
- Yahut tam tersi biçimde iyi bir davranışta veliden mükafat beklenir (para, bereket, feyz).
- Dünyada kerametle mükafatlandırılmış bir velinin Allah katında sözünün değeri olduğuna inanılıp ahiret hayatında yardımcı olunması için veliyi memnun etme çabasına girilir (Ocak, 1992: 8).

1.3.8. Nefs:

Nefs birçok anlama gelmektedir: insan vücudu, akıl, kötü bakış, işkence, istek, murad... Tasavvufa göre nefis insanın hakim olması gereken bir duygudur. Nefsine hakim olamayan kişi Allah'a yakın olamaz çünkü nefis kötülük arzular. Sufi sülûk

boyunca nefse müthiş bir mücadele içindedir. Bu mücadeleye “en büyük cihat” demişlerdir. Nefs; günahların kaynağı olarak görülmüş, kendi nefsinin derdine düşen kişinin Allah’la arasında perde olacağına inanılmıştır. Sufiler arasında “Nefsini bilen Rabbini bilir” sözü oldukça yaygındır. H. Tirmizî’nin tanımına göre “Nefs, hayvani bir ruhtur kalp ile vücut arasında bir aracıdır.” (Cebecioğlu, 2005: 255). Sufiler nefsin yedi aşamasının bulunduğunu söylemektedirler:

Nefsi Emmâre: Sürekli kötülük arzulayan nefis (iç benlik). Bu aşamada vicdandan çok nefsin sesi hakimdir. Bu aşamadan kurtulmanın ilk yolu tövbe etmektir.

Nefs-i Levvâme: Nefsin emirlerine sırt çevirme, uzaklaşmadır. Yapılan hatalardan pişmanlık duymak ve vicdana kulak vermektir.

Nefs-i Mülhime: Nefse karşı direnç gösterilebilen aşamadır. Ruh, yaratıcıdan uzaklaştıracak her şeyi terk etmek (züht)tir.

Nefs-i Mutmainne: Dünya malından el etek çekmiş yalnızca maneviyat güzelliğini arzu eden makamdır. Kötü özelliklerden sıyrılıp, güzel ahlaka yönelmektir. Bu makamın karşılığı “fakr” kavramıdır. Fakr, yalnız Allah’a ihtiyaç duymak, varlıktan (mal, mülk) sıyrılmaktır.

Nefs-i Raziye: Kendi iradesinden sıyrılıp Allah’ın iradesine sahip olmuş kişidir. Bu makamın karşılığı “sabır” kavramıdır. Sabır, Allah’tan geleni -ne denli ağır bir sına olursa olsun- kabul etmektir.

Nefs-i Merziyye: Nefsin Allah’a, Allah’ın da nefse razı olduğu aşamadır. Bu makamın karşılığı “tevekkül” kavramıdır. Tevekkül, kalp amelidir. Allah’ın her şeyin üstünde bir varlık olduğunu kabul edip kendini yaratıcıya bırakmak, gassalın elindeki ölü gibi olmaktır.

Nefs-i Kâmile: Son durak olup kendini gerçekleştirme aşamasıdır. Bu makamın karşılığı “rıza” kavramıdır. Kendini yaratıcıya gönülden adama ve yüksek bir tatmin duygusu yaşamadır. Sufi yolu sıkıntılarla dolu olduğu için bu yol “rıza yolu” olarak adlandırılmıştır (Tokur, 2013: 156-159).

“Güzel aşık cevrimizi
Çekemezsin demedim mi?
Bu bir rıza lokmasıdır
Yiyemezsin demedim mi?”

Pir Sultan Abdal (Çakır, 2009: 80)

Nefsi kırmak için sufiler taliblere halk tarafından azarlanmaları için dilenmelerini buyurmuş kibirlerinin kırılmasını sağlamaya çalışmışlardır. Bağdat sufilerinden Nuri, nefsin terbiye edebilmek için Dicle etrafında aslanların yaşadığı ormanlarda bir süre kalmıştır. Aslandan oldukça korkan Nuri, içgüdüünün üstesinden gelmek için bu yolu izlemiştir (Schimmel, 2001: 79). Kaygulu Halil Efendi’ye göre nefse boyun eğen kişi: Zulme meyilli, bencil, kendini beğenmiş, tembel olur, ilim meclislerinde bulunmaktan sıkıntı ilim öğrenmekten utanç uyar, dalalet düşer ve boş işlerle uğraşır (Reis, 2002: 21).

1.4. Tasavvufta Makamlar, Mertebeler ve Ortak Kurallar:

XI. Yüzyıl sonrasında tasavvuf bazı sufiler sayesinde belli bir düzen çerçevesinde işlemeye başlamıştır. Bu isimler öncelikle zikri ve Kur'an okumayı rutin hâle getirmişlerdir. Dergâh, tekke ve zaviye kurumları açılmış; tarikatlar oluşturulmuştur. Bu sayede tasavvuf yaygınlaşmıştır (Yılmaz, 2017: 138).

Velilikte hiyerarşi söz konusu olduğu bilinmektedir ancak tasavvuftaki makamlar açısından ortak bir görüş birliği oluşmamıştır. İbnü'l-Arabî, velilik makamlarının altı tane olduğunu savunmuştur makamlar üstten aşağı olarak şu biçimdedir: Kutublar, imamlar, evtâd, ebdâl, nukabâ ve nücebâ. Goldzier ise makamları şöyle öne sürmüştür (üstten alta): Kutb, İmaman, Evtad, Efrad, Abdal, Nücebâ, Nukabâ, Asâib, Müfredûn, Recebiyyûn (Ocak, 1992: 4). Kadir Özköse tasavvuf eğitimindeki rütbeleri şu şekilde sıralar:

Sâlik, Mürit, Talip, Muhip: İnsan-ı kâmil olma yolundaki öğrencidir. Tasavvuf yolunda şeyhine iradesini teslim eder. Tarikata girmeyen sadece şeyhin sohbetini sevdiği için şeyhe yardımcı olan muhibler de vardır bunlara muhib/semptizan adı verilmektedir. Mürit olmak isteyen öğrencilere tâlib denilmektedir. Tâlib kendisine terbiyeyi verecek şeyh arar bazen bu kişiyi rüyasında da görür. Şeyh de arzularsa kendisini tarikata kabul eder ve manevi yolculuk başlar.

Şeyh ve Halife: Tarikata giren kişileri yetiştiren ve denetleyen kişilerdir. Müritler çoğunlukla tek müride bağlıdır ancak başka şeyhlerin sohbetlerinden yararlanabilirler. Şeyh de müridi dilediği biçimde terbiye eder. Mürit hangi şeyhten etkilenecek seyrüsülûk yoluna girmeye karar verdiyse o şeyhin ashâbı olarak kabul edilir. Halife ise vekil olan kişi anlamına gelmektedir. Halife, şeyhin; insan-ı kâmil yetiştirmeye uygun görüp görevlendirdiği kişidir. Halifeye şeyhi tarafından mürşitlik yapabileceğini ifade eden mühürlü bir vesika verilir buna hilafetnâme/ icâzetnâme adı verilmektedir.

Pir ve Pir-i Sâni: En üst mertebedir. Tarikat kurucularına verilen unvandır. "Sahib-i Tarikat", "Tarikatın Banisi", "Tarikatın Müessisi" kavramlarıyla da anılır. Şeyhin ölümünden sonra tarikatı tecrübeli halifesi (ikinci bani) devralır. Tarikatı sistemli bir hale getirir. Bazen tarikatların farklı bölgelerde şubeleri de açılmaktadır. Şube kuran mürşide "kol-başı" adı verilmektedir.

Tarikatlardaki dereceler konusundaki bir diğer görüş şu şekildedir:

Talip: Tarikata mensup olmak isteyen kişi. Tarikata girip giremeyeceği kararı şeyh tarafından verilir.

Mürit: Tarikata giren şeyhe bağlı olan kişidir. Bu süreçte müridin tam bir teslimiyet göstermesi gerekir. Zikre ve rabıtaya uyması gerekir tek talebi Allah'a kavuşmak olmalıdır. Müridin ulaşmak istediği haller "on makam" olarak adlandırılmaktadır: 1. Tövbe, 2. Züht, 3. Tevekkül, 4. Kanaat, 5. Uzlet, 6. Aralıksız zikretmek, 7. Allah'a dönmek, 8. Sabır, 9. Murakabe, 10. Rıza (Yılmaz, 2017: 136).

Salik: Manevi terbiye yoluna girmiş mürittir. Sülûkun (yolculuk) birçok derecesi vardır: Seyr İllallah (Allah'a), Seyr Fillah (Allah'ta), Seyr Maa'llah (Allah ile), Seyr Ani'llâh (Allah'tan)...

Vasıl: Mürit için son aşamadır. Fenafillah (ölmeden önce ölmek)'tır.

Halife: Şeyhin vefatı durumunda yerine geçecek kişidir. Bu kişiler şeyhe rüya yoluyla bildirilir.

Şeyh: El almış kişidir. İcazeti vardır ve dergâh açabilecek konumdadır. Silsileye dahildir.

Pir: Tarikat kurucusudur. Şeyhe el ve icazet veren kişidir (Tatlıoğlu, 1009: 119-120).

A.Schimmel, Tirmizî'den itibaren oluşan veliler hiyerarşisinden söz ederek şöyle bir çerçeve çizmiştir: En yüksek aşama, Kutb (Eksen, kutup) veya Gavs (yardım) adı verilen kişidir. Kutb, üç nukabâ, dört evtâd, yedi ebrâr, kırk abdal, üç yüz ahyâr, dört bin gizli veli ile sarmalanmıştır. Rûzbihân Baklî de yine hiyerarşik bir oluşumdan söz ederek: Kalpleri Âdem'inkine benzer Üç yüzler, Musa'ninkine benzer Kırklar, İbrahim'inkine benzer Yediler, Cebrail'inkine benzer Beşler, Mikâil'inkine benzer Üçler ve İsrail'inkine eşit olanlar biçiminde ifade etmiştir (2001: 215).

İbnü'l-Arabî, mutasavvıfların keşif ehli olabilmesi için eğitimi gerekli görmektedir. Keşfi bilgi için iç ve dış olarak iki şartın yerin gelmesi gerekir. Dış şartlar el, ayak, dil, kulak, göz gibi uzuvları haramdan korumaktır. İç şartlar ise kötü düşünceden arınmak, çile doldurmaktır. Kalbi temizlemek; zikirle meşgul olarak, Kur'an okuyarak, nefse yenik düşmeyerek gerçekleşir. Allah, bu şartları gerçekleştiren sufiye kapıyı açar (Karadaş, 2018: 93).

1.5. Tasavvufun Kaynağı

Tasavvufun hangi kaynaklardan beslendiği hakkında birçok görüş ileri atılmıştır. Savunulan genel düşünce tasavvufun İslamiyet kaynaklı olmasıdır fakat tasavvuf, diğer inanç sistemleriyle de kıyaslanmış ve ortaya çıkarılan benzerliklerle çeşitli sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Karşılaştırılan inanç sistemleri içinde Türklerin kabul ettiği eski dinler de mevcuttur. Manihaizm, Budizm, Hristiyanlık, Yahudilik, Antik Yunan felsefesi sistemleriyle tasavvufun ilişkisi mistik ekoller çerçevesinde incelendiğinde tasavvufun bu dinlerin etkisiyle oluştuğu düşüncesi ortaya atılmıştır.

Bilhassa şarkiyatçı araştırmacılar tarafından tasavvufun kökeninin İslam dışında aranması gerektiğini savunmuşlar. Hristiyanlık, gnostisizm, Fars ve Hint mistisizmi ya da Yeni Eflatunculuk etrafında şekillendiğini belirtmişlerdir (Öngören, 2011: 124).

Tasavvufun kaynağının Yunan, Bizans, İran, Hint gibi kültürlere dayandığını düşünen Sünniler, tasavvufu İslam düşüncesine uygun bulmaz hatta bu durum taraflar arasında tartışmalara neden olur. İbnü'l-Arabî'nin düşünceleri nedeniyle de kalam, hadis, fıkıh yolundan giden kişiler tarafından reddedilen tasavvuf; Gazzâlî sayesinde meşrulaşmıştır (Altıntaş, 1986: 13).

Araplar mistik düşünce açısından yetenekli sayılmazlar bu nedenle tasavvuf anlayışı farklı bir bölgede ortaya çıkmış olabilir. İslam felsefesinin gelişim bölgesi ise İran kabul edilir. Tasavvufun menşei ile ilgili görüşler şu şekildedir: Nicholson, Hint ve Antik Yunan; Blochet, Dozy ve Von Kremer Hint-İran; A. Palacios, Hristiyanlık; L. Massignon, İslamiyet kaynakları üzerinde durur; Brown Samî tasavvufu bir dine karşı tepki olarak görür (Güngör, 2004: 41).

Kimi araştırmacılar da tasavvufun Anadolu'da oluşan bir halk sufiliği geleneği olduğunu savunmaktadır. Bu geleneği Atalar kültü, Evliya kültü gibi Eski Türk inanç sistemine bağlamaktadır. Eskiden ozan-kam olarak adlandırılan isimler İslamiyet ile derviş, şeyh, mürşit olmuştur. Halk İslam'ı; Bektaşilik, Alevilik, Kalenderiler, Yesevîler vd. ile tasavvufi organizasyon haline bürünmüştür (Artun, 2011: 73).

Köprülü, Tasavvuf anlayışının Müslümanlığın ilk yıllarında mevcut olmadığını daha sonra İran, Yunan, Hint, Hristiyanlık ve çoğunlukla İslamiyet etkisiyle artan tasavvuf mesleğinin tüm İslam ülkelerini sardığını ifade eder (2017:63).

1.5.1. Tasavvufta Hinduizm ve Budizm Etkisi

Hinduizm ve Budizm farklı dinler olsa da ikisi de Hint bölgesinde ortaya çıkmıştır. Hinduizm Hintlerin milli dinidir, Budizm ise dinden çok felsefe olarak nitelendirilen evrensel özelliklere sahip bir anlayıştır. Tasavvufun yabancı menşei konusunda yapılan bölgesel incelemelerde Hinduizm ve Budizm inançlarını bir kabul eden araştırmacılar da mevcuttur. Bu nedenle iki dini görüşü aynı grup altında incelemek daha uygun bulunmuştur.

1.5.1.1. Hinduizm:

Hint mistisizmi diğer ülkelerin inanç sistemine nazaran daha eski bir tarihe sahiptir. ¹⁷ Hintlerin Vedalar, Brahmanalar, Aranyakalar, Upanişadlar olmak üzere geniş bir kutsal kitap koleksiyonları mevcuttur. En eski kutsal kitapları Veda'ya göre ezeli ve ebedî bir yaratıcı vardır. Bu yaratıcıya Brahma adı verilmiştir (Sunar, 1975: 20).

Brahma tüm evrenin bir vücutta birleşmesidir, mutlakdır. Brahma düşünülemez, görünüşü yoktur, her şeyin sıfatını oluşturandır. Hinduizm'de üç suret mevcuttur:

Brahma: Varlığın yaratıcısı

Vishnu: Varlığın koruyucusu

Siva: Varlığın öldürücüsü (Sunar, 1975: 21).

Moğol istilası döneminde Türk kökenli Yesevî dervişler XIII. yüzyılda Keşmir vadisinden başlayarak Hindistan bölgesine ilerlemişlerdir. XIV. yüzyıldan itibaren Hintli sufilerde İran etkileri çoğalmıştır. Yesevîlik etkisi de Hint sufilerinde ayin ve

---

¹⁷ Upanişadlar Hinduizm'in bilinen tarihi yaklaşık otuz beş asırdan daha fazla bir zaman dilimini kapsar. Bu yönüyle Hinduizm, yaşayan en eski dinlerden biri olma özelliğine sahiptir.

erkan yöntemleriyle kendini göstermiştir (Ocak, 1996:41). Vahdetivücut kavramı ile Hint felsefesinin Vedanta öğretisi arasındaki ortak noktalar araştırmacılar tarafından İslam ve Hindu düşünceleri arasında ilişki kurmaya çalışılmıştır ancak bu durum ehli sünnet tarafından kuşkuyla karşılanmıştır. Tasavvufun Hint öğretilerinden gelen bir görüş olduğu düşüncesi V. Kremer, P. Dozy gibi araştırmacılarla başlamış ancak ilk dönem araştırmacılar M. Horten'in detaylı açıklamaları dahil olmak üzere bu ilişkiyi sağlam kanıtlarla sunamamıştır (Schimmel, 2001: 374).

Hinduizm'de insanın nefsi Brahma'nın nefsidir. Bu anlayış ile vahdetivücutu (varlığın birliği) benzeten araştırmacılar, tasavvufun kaynağının Hinduizm olabileceğini savunmuşlardır. Ancak Güzel'e göre Hint inancında mevcut olan südür ve tenasüh anlayışlarına göre ruh ölmez yalnızca şekil değiştirir. Ruh bir bedenden farklı bir bedene geçiş yapar. Vahdetivücutta ise Tanrı sıfatları evrende farklı biçimlerde tecelli eder. Bu nedenle iki düşünce sistemindeki zuhur etme anlayışları birbiriyle uymamaktadır (2003: 352).

Zikri de Yoga-Tantra ile benzeten araştırmacılar iki sistemin fonetik ve fiziksel bağlantılarının olduğunu ifade etmektedirler.¹⁸ Bazı rivayetler Hintli sufilerin zikir esnasında bazı uzuvlarının bedenlerinden ayrılarak tek tek Allah'ı zikretmesinden bahseder. Bu durum Şamanlar için de söylenece de Hint sufileri için sık anlatılan bir hikâyedir (Schimmel, 2001: 188). James William Graham, Hint ve tasavvuf ilişkisini tecelli ve sudûr açısından benzetmiştir. Tasavvuf ile Hint mistisizmi arasındaki ortaklıklara Bîrûnî'nin Tahkîku mâ lî'l-Hind isimli eserinde ulaşılmıştır. Ali Sâmi en-Neşâr ise bu eserdeki görüşleri inceleyip, yanıtlamıştır (Öngören, 2011: 124). Kremer'e göre zikir usulünde ve nefes alıp verme şeklinde de Hintlilerin payı bulunmaktadır (Çubukçu 1960: 107). Tasavvufa göre alınan her nefes değerlidir çünkü o esnada Allah zikredilir. Yogada da zikirde olduğu gibi nefes denetimi söz konusudur. Yogaya göre de nefes enerjiyi, ruhen dinginleşmeyi, bedenlen temizlenmeyi ifade eder.

Bazı sufilerin genel olarak bitki yemeyi tercih etmesi nedeniyle tasavvufun kelime kökeninin çöl bitkisi anlamına gelen "sûfâne" kelimesine dayandırıldığını ifade etmiştik. Sufilerin vejetaryenliklerinin sebebi etin nefsi coşturan bir yanı olduğunu düşünmeleridir. Çünkü doğadaki ot yiyen hayvanlarla et yiyen hayvanları karşılaştırdıklarında ot yiyen hayvanların daha sakin, uysal olduklarını görmüşlerdir. Hindu çilecilerinin İnek etini kutsal kabul etmesi sebebiyle et tüketmemesi de sufilerin bu özellikleriyle benzerdir.

Hırka ve tespihin İslam tasavvufuna Hint etkisiyle girdiği savunulmaktadır. Goldziher, tarikatlarda müridin cemiyete girerken dünyadan koptuğunu ifade eden hırka verme olayının Hintlilerden alındığını iddia eder.

1.5.1.2. Budizm:

Türklerin inanç anlayışlarını üç döneme ayırmak yanlış olmaz: Şamanizm, Manihaizm-Budizm, İslam (Güzel, 2003: 30). Budizm ilk defa II.-III. yüzyıllarda Doğu Hunları arasında görülmüş olsa da özellikle Uygurlar, Budizm'in etkisinde kalmışlardır. Bu dönemde Altun Yaruk, Sekiz Yükme, İrk Bitig gibi dini-tarihi

¹⁸ L. Massignon Hint tesirinin zikir metotlarında karşımıza çıkabileceğini ifade eder. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Güngör, 2004: 43).

eserler ortaya koymuşlardır. Budistlerin kutsal kitapları *Üç Sepet* adı verilen *Sutralar*, *Biyaneler* ve *Abhidharmalar*'dır (Ocak, 2002: 82).

Budizm dinden ziyade felsefi bir yaklaşım olarak da kabul edilir. Yaratıcı, tapılacak varlık anlayışı Budizm'de yer almaz. Buda olarak bilinen Prenses Siddhata'nın 35 yaşında aydınlanma yaşamıyla ortaya çıkan ve insanların gerçek mutluluğa erişmesini sağlayan bir yaşam biçimidir. Budizm'e göre insan dürüst olursa, kimseye zarar vermezse, hırsızlık yapmazsa, dünyevi zevklerden uzaklaşırsa Nirvana'ya erişebilmektedir. Tenasüh inancına göre de varlıklar Nirvana'ya erişinceye kadar farklı bedenlerde tekrar dünyaya gelmektedir (Artun, 2011: 12). Ancak Nirvana'ya ulaşılsa yeniden doğuş gerçekleşmez.

Goldziher, tasavvufi menkıbeler ile Budacı hikâyeler arasında benzerlik olduğuna parmak basmıştır. Ancak veli kerametleri her dinde ve her bölgede aynıdır (Schimmel, 2001: 30). Tasavvuf inancındaki fena anlayışı -müridin kötü huylarını yok edip iyi huylar kazanması- ile de Nirvana ile benzer bulunmaktadır (Güngör, 2004: 43). Bu görüş H. Ritter ve Nicholson tarafından reddedilmiş ve Nicholson düşüncesinde, fena-beka kavramlarının bir kabul edildiği için Nirvana düşüncesine nazaran olumlu bir tavır ifade ettiğini savunmuştur. Güzel'e göre de fena kavramına erişen sufünün işi henüz yeni başlar. Fena Allah ile temizliğe erişen ruh yaratıcıya ve diğer sufilere hizmet etmek için hayata geri döner (2004: 155). "Fena" Allah'ta yok olmak iken "Nirvana" kötülüklerden ve tüm zararlı eylemlerden uzak durmaktır.

Buda'nın 21 yaşından sonra evini, ailesini terk ederek altı sene boyunca çile çekmesi ve sonrasında aydınlanma yaşaması ile tasavvuftaki çile anlayışı arasında benzerlik kurulmaktadır. Tasavvuf anlayışına göre hemen her tekke de birkaç çile hücre si bulunmaktadır bu hücrede sadece seccade, Kur'an, post bulunurdu. Çile süreci şu şekildeydi: şeyh, dervişe abdest aldirarak dua ile bu hücreye sokar Fatıha okur ve kapıyı kapatıp giderdi. Derviş bu odadan 40 gün boyunca elzem durumlar dışında çıkmaz çıkarsa da kimseyle konuşmazdı. Çıktıktan sonra hislerini ve gördüğü rüyaları şeyhe anlatırdı, adına da bir kurban kesilirdi (Cebecioğlu, 2005: 74). Çile anlayışı hizmet anlayışı içinde değerlendirilir ve nefis terbiyesi için gerekli görülen bir ritüeldir.

Budizm için görülen varlıklar hayal (mâyâ) den ibarettir. Budistlere göre insan öldürmek, çalmak, zina yapmak, yalan söylemek, sarhoş edici maddeler kullanmak yasaktır. İnsanlar bilgili, dürüst, sabırlı, şefkatli olmalıdır ve sadaka vermelidir (Sunar, 1975: 33).

Budizm, Brahmanizm gibi bazı dinlerde bedene eziyet vererek ruha terbiye verileceği ve ruhun temizleneceği görüşü vardır. Ruh ancak beden in arzularından kopunca yaratıcının katına yükselebilir (Erol, 2015: 146) Tasavvuf da dünya malında gözü olmayanların cennete kavuşacağı görüşünü savunan kişilerin inanç sistemini oluşturmaktadır.

1.5.2. Manihaizm:

Mani dini, Mani (216-277) tarafından Zerdüştilik'e tepki olarak kurulmuş, Budizm gibi evrensel nitelikler taşıyan bir inanç sistemidir. Mani dini, zıtlıklar üzerine kurulu bir anlayış benimser. Manihaistlere göre dünya, iyiliğin ve kötülüğün

birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Karanlık-aydınlık, nur-zulmet, madde-ruh gibi zıt prensipler barındırır. Türkler arasında Uygurlar tarafından kabul edilip Böğü Kağan ile resmi din olarak benimsenmiştir (Artun, 2011: 14). Manihaizm, Anadolu Hristiyanlığı, Orta Doğu İslam heterodoks birliklerinde önemli roller oynamıştır. III. yüzyıla değin Doğu Anadolu'da Hristiyanlığı oldukça etkilemiş ve mezheplerin çoğalmasında etkili olmuştur.¹⁹

Manihaizm için evrende hayır ve şer olmak üzere iki ilke vardır. Bu ilkeler evrende birbirine karışmıştır. Kurtuluş ise hayrın şerden ayrışarak tekrar eski yerini almasıyla gerçekleşecektir (Güzel, 2003: 30). Hayır (ışık) Tanrıdır, kraldır ve beş özelliğe sahiptir: Sevgi, iman, vefa, yardımseverlik, hikmet.

Zerdüştlük ve Manihaizm dinlerinde kabul edilmiş olan zıtlığın mücadelesi, tasavvufa etki ederek ruh-madde mücadelesine dönüşmüştür. Işık dünyasından gelen ruh, karanlık âlemdeki bedene hapsolmüştür. Bu düşünce açısından baktığımızda madde şeytani bulunurken ruh tanrısallığı ifade eder. Bu mücadele de ancak kıyamet günü son bulacaktır. Kıyamet zamanı Tanrı katında zıtlığın birleşmesi tasavvuftaki vahdetivücut anlayışı çağrıştırmaktadır. Richard Hartmann, Mani edebiyatında hak ve sıdk kelimelerinin kullanımını fazla bulduğu için tasavvufun eski İran dinlerinden olan Manihaizm'den etkilendiğini savunmuştur (Öngören, 2011: 124). Manihaizm'e göre ışıktan gelen ruhlar tekrar ışığa kavuşur. Manihaizm'deki bu anlayış İslamiyet'teki tevhit inancına benzetilmiştir.

Sufilerin tasavvufla bütünleşen aşk anlayışı, onların Manihaist düşünceyi benimsemekle suçlanmalarına neden olmuştur. Manihaizme karşı olan suçlamalar, kişinin ruhunun tanrısız ışık olduğu ve aşk sayesinde yaratıcıyla kulu birbirine bağlayacağı görüşünden kaynaklanıyordu. Schimmel bu görüşü tam olarak kabul etmese de tasavvufun özünde mevcut olduğunu savunur. Aşk kavramı ileri dönem sufileri arasında evrendeki her şeyin içinde bir mükemmellik ihtimalinin bulunduğu görüşüne neden olacaktır (Schimmel, 2001:154).

1.5.3. İslam Felsefesi Işığında Yeni Eflatuncu (Yeni Platoncu) Etkisi:

İslamiyet'teki felsefi düşünce Yunan felsefe eserlerinin çevrilmesiyle gelişmiştir ve IX-XII. yüzyılları arasında ilk eserlerini vermiştir. Yunan, Hint, İran etkileriyle doğan İslam Felsefesi; Eflatun, Plotinus, Aristo etkileriyle gelişmiştir. Yunan felsefesi ile Batı felsefesi arasında köprü görevi görerek Batıyı etkilemiştir. Felsefenin üst noktası Abbasiler döneminde yapılan çeviriler neticesiyle oluşmuştur. Ortaya çıkan bu özgün felsefi anlayış İslam'daki Kelâm, Fıkıh, Tasavvuf hareketlerinin gelişmesine etki etmiştir. (Ülken, 1967: 1-17).

İslam felsefecilerin birçoğunda tasavvuf meyli mevcut olduğu aşikârdır ancak tasavvufu, felsefi bir açıdan değil de sistemleriyle ayrı tutarak açıklamaya çalışmışlardır. İlk İslam filozofu Yûsuf el-Kindî (ö. 350/961)'ye göre sadece insani bir bilgi mümkün olabilirdi. Kindî, peygamber kerametlerini ve Tanrısız olağanüstülükleri kabul etmekteydi ancak insan yalnızca kendi zihninin el verdiği gerçekleri kabul edebilirdi. Böylece iki çeşit bilgi olduğunu, birinin insani bilgi

¹⁹ VIII. Yüzyılda S. Poul'un kurduğu Paulisyanizm mezhebi, IX. yüzyılda ortaya çıkan Thondrakilik mezhebi gibi. Ayrıntı için bkz: (Ocak,2002:105).

diğerinin ise vahyedilmiş bilgi olduğunu iddia etmiştir. Bu düşünce sistemi İslamiyet ile felsefeyi ortak noktada buluşturmaya çalışmış ilk isim olan Fârâbî (ö. 339/950) tarafından tartışılmıştır. Fârâbî'ye göre varoluş bir eylemdir. Fârâbî sayesinde Aristoteles'i kavrayan İbn Sînâ (ö. 428/1037) da Fârâbî'nin düşünce sistemini devam ettirmiştir. İbn Sînâ'ya göre varoluş yaratılışın sonucudur ve Allah'ın hep var olması ilk noûs (sudûr)'tan kaynaklanır. Tanrı-âlem ilişkisi ilk akıldan başka bir şey değildir. İbn Sînâ ve Fârâbî'nin düşüncelerine ters düşen, en büyük Müslüman filozof kabul edilen İbn Rüşd (ö.520/1126)'e göre Tanrı bilgisiyle varoluş arasında kesin bir ilişki vardır. Ancak ortak noktada buluştukları konu, Aristoteles'in "Zorunlu Varlık" teorisidir. Zorunlu varlık, kendi kendini düşünen saf akıl bir varlıktır (Tortuk, 2016:76-86). Tasavvufun dâhilerinden İbnü'l-Arabî insan zihninin mistik halleri kavrayamayacağını söyleyerek Kindî'nin görüşleriyle benzer bir tutum sergilemiştir (Eliade, 2003:154-155).

İslam mistisizmindeki bu düşünce sistemleri Yeni Eflatuncuların sudûr anlayışlarıyla gelişmiş ve "Platon'un mükemmel sitesi"nden esinlenen Fârâbî, farklılıkların gözetildiği aynı amaca yönelen tek bir cemaat oluşturma fikrini ortaya atmıştır. Ancak bu düşünce Sünniler tarafından beğenilmeyecek ve Fârâbî'nin yurdunu terk etmesine sebep olacaktır (Chevalier, 1993: 42).

Yeni Eflatuncu, Helenistik dönemin sonlarında Plotinus'a ait Enneades²⁰ isimli eserin Abdülmesîh b. Abdullah b. Nâime el-Hımsî'nin tarafından yapılan çevirisi ile İslam dünyasında tanınmıştır (Şenel, 2013: 425). Plotinus'un düşünce sisteminin Yeni Eflatuncu olarak anılmasının nedeni Plotinus'un Eflatun'un takipçisi olduğunu ifade etmesidir (Artun, 2011: 49).

Yeni-Eflâtuncu felsefenin kurucusu kabul edilen Plotinus'un şark mistisizmine merakı vardı. Öyle ki Yunan felsefesi ve Doğu mistisizmi arasında bir ilişki oluşturma çabasındaydı. İran'a gidip Mitra dini hakkında bilgi sahibi olmak istiyordu. Mitra dinine göre ışık en yüce varlıktır çünkü maddeyi aydınlatır. Tasavvufta da ruhlar bir nur gibi yaratıcıdan sudûr ederler. Plotinus'a göre evrensel varlık her şeyin içindedir (Özköse, 2016: 315). Plotinus, için Bir'den Akıl çıkar; Akıl'dan nefis mertebeleri oluşur (Ülken, 1967: 9). İnsanın amacı kendinden geçip yaratıcıya ulaşmaktır. Bunun için vecd haline ulaşmak gerekir. Dünyevi her şey geçicidir "mutlak bir" Tanrı'dır (Şenel, 2013: 424). Ruh, Nous (akıl) aracılığıyla mutlak birliğe erişebilir. Bu erişim için fiziksel dünyayla bağlantısını kesmesi gerekir. Birliğe çekilme gereklidir, insan tekrar yukarıdakine dönmelidir.

Ancak bu Yeni Eflatunculuk düşüncesi ile tasavvuf, ibadet konusunda ayrılır. Plotinus için ibadete ihtiyaç yoktur. Varlık hiçbir şeye ihtiyaç duymadan yaratıcıyı kendinde keşfeder (Güngör, 2004: 45-46). Önem arz eden birçok bilgin isim tasavvufun gelişmesinde Yeni Eflatunculuğun etkisinin olduğunu savunmuşlardır. 840 tarihinde *Aristoteles'in Teolojisi* isimli eser Arapça'ya çevrilmiş ve bu alana ilgi duyulduğu ve bu felsefî düşüncenin Yakındoğu'ya sirayet ettiği aşikârdır (Schimmel, 2001: 28).

---

²⁰ Bu eser literatürde "*Eş ülûcyâ ve Theologia Aristoteles*" ismiyle anılır ve halk tarafından Aristo'ya mal edilmiştir.

Tasavvuftaki marifet kavramı da Yunan kaynaklı görülmüştür (Kartal, 1998: 707). Marifet, Arapça bilgi anlamına gelmektedir. Tasavvufta 4 kapı mevcuttur:

Şeriat: Allah'ın Peygamber yoluyla ilettiği ilahi hükümleri içeren kutsal bir kanundur.

Tarikat: İnsanı gerçeğe götüren ana yoldur. Allah'a adım adım yaklaşanlara özgü bir yoldur.

Marifet: Allah'ı zevk ve cezp ile bilmek ve tanımaktır.

Hakikat: Tüm gerçekleri kendinde toplayan kademedir. Bu kademedeki kişi tüm sırları aşar. Yani gerçeği görür ve Allah ile birleşir (Sunar, 1978: 109).

Bahsedilen 4 kapı da birbirinden beslenir. Bu aşamalar İslamiyet'in derinlerine indikçe gelişir. Öncelikle İslam dinini doğru yaşamak gerekir. Hacı Şa'ban Veli 4 kapıyı şu şekilde açıklar: Şeriat beden için, tarikat kalp için, hakikat ruh için, marifet hak içindir (Cebecioğlu, 2005: 130). Mevlânâ'nın tasnifine göre: Şeriat bir mum gibidir yol gösterir, yolda ilerleyişin tarikattır, hedefine ulaşmak ise hakikattir (Kara, 2010: 237).

Erman Artun İslam tasavvufunda adı geçen Yunan filozoflarının görüşlerini şu şekilde özetler:

- Eflatun'a göre varlığın temeli ruhtur. Yaratıcı, evrenin hareket kaynağıdır ve yalnızca bir ruh değil her şeyi oluşturan akıldır da. Evrenin de bir ruhu bulunmaktadır.
- Sokrates'e göre insanın kendi nefesine sahip çıkması gerekir. İçten gelen bir ses insanı korur. Evrendeki düzen yaratıcının varlığına bir işaretir.
- Aristo'ya göre her varlık şekillenmiş bir birliktir. İnsanı oluşturan madde ve tindir. Maddenin ruhu karartması, ışığa yani Tanrıya yabancılaşmak demektir. Dünya yaşantısı bir cezadır (Artun, 2011: 50).

Meşşâîye, Aristoteles'in birçok alandaki yorumlarını benimseyen kişileri ifade etmek için kullanılan bir öğretilerdir (Kaya, 2004: 393). Meşşâîler, İslam'ın gerekliliklerine bağlı kalarak Aristoteles, Eflatun ve Yeni Eflatuncuların görüşlerine de yer vererek Yunan felsefelerini içine alan bir ekol oluşturmuşlardır. Bu öğretinin ilk filozofu da Ebu Yusuf el-Kindî (ö.873 [?]) (Feylesofu'l-arab) olarak görülmüştür (Ocak, 2012: 31).

İslam âleminde kendilerine İşrakîyyun denilen sufilerce orijinal bir felsefi tasavvuf sistemi oluşturulmuştur. Bu sistemin üstatlığını Sühreverdi Maktûl yapmıştır. Kendileri Eflatun ile Plotinos'un etkisinde kalmış ve tasavvufla-felsefeyi birleştirmişlerdir (Özköse, 2016: 109).

Gibb için sufilik, Hindistan'ın Vedanta felsefesinden ayrı düşmektedir ve Neo-Platonculuk ile gelişmiştir. Çünkü tasavvuf ve Neo-Platonculuk amaç bakımından aynıdır. Mezhep bakımından da tasavvuf ilk olarak Suriye'de Jamblicus'un memleketinde yani Neo-Platoncu fikrin içinde doğmuş ve ağızdan ağıza yayılarak

gelişmiştir. Gibb'e göre İslam felsefesi Aristo'nun Neo-Platoncu yorumcularından almış olduğu bilgiler ışığında oluşmuştur (Köprülü, 2017: 420).

1.5.4. Hristiyanlık Etkisi:

Hristiyanlık, dünyada en geniş kitleye hitap eden dindir. Katolik, Ortodoks ve Protestan olmak üzere üç büyük mezhebi mevcuttur. Hz. İsa çerçevesinde gelişmiş bir dindir. Yaratıcı, Hz. İsa'nın babasıdır. Tanrı, insanlığı kurtarmak adına Hz. İsa'yı insanlığa göndermiştir. Hristiyanlığın doğduğu zamanlarda kutsal kitapları Tevrat idi. Daha sonra peygamberleri ile ilgili duyup şahit oldukları olayları yazan Pavlus, Petrus ve İncil yazarları ile kutsal kitapları arttı (Demirci, 1998: 328).

Türkler arasında çeşitli devirlerde Ortodoksluk mezhebine tepki olarak doğan Nestürîlik çerçevesinde oluşmuş bir Hristiyan anlayış mevcuttu. Ancak Hristiyan Türk kitlesi hiçbir zaman diğer dinler kadar fazla değildi (Ocak, 2002: 100). Tasavvuf anlayışı M. Asin Palacios isimli İslam bilgileri uzmanı tarafından Hristiyanlaşmış bir İslam olarak görülmüştür (Chevalier, 1993: 14). Benzer yanları olduğunu iddia eden araştırmacılar kadar bu benzerlikleri reddedenler de vardır.

Hristiyanlık ile tasavvuf düşüncesi ruhbanîyet²¹ anlayışı ile birbirinden ayrılmaktadır. Hristiyanlar Allah'a varmanın hayata sırt çevirerek gerçekleştiğine inanırlar oysa tasavvufta tam tersine hayatın içinde yer almak vardır. Hayatın acılarını, çilelerini çekmek sufinin seyrüsülük amacına dahildir. Peygamberin sünnetini yerine getirmeyi hedefleyen sufiler, insan-ı kâmil olmak için Hz. Muhammed gibi yaşamalıdır (Güzel, 2004: 168).

James William Graham tasavvuftaki takva yaşantısının Hristiyanların kutsal kitabı İncil'in etkisiyle geliştiğini iddia etmiştir. Goldziher, ruhi hayat ve fakr anlayışı nedeniyle; Theodor Nöldeke, sufilerin yün giymeyi tercih etmesi nedeniyle tasavvufta Hristiyanlık arasında etkilenme olduğunu savunmuştur (Öngören, 2011: 124). Tasavvufun şehidi Hallâc-ı Mansûr, kendi şeyhinden gördüğü eski dönem Hristiyanların giydiği tövbekarlık ve çileyi sembolize eden yün bir cüppe (sûf) giymiştir. Bu giyim tarzı tespih ve keşkül ile kullanılmaktaydı (Massignon, 2006: 150).

Hüseyin Bal aradaki ilişkiye veli-aziz yönünden bakmıştır: Sufi tarikatlarının birçoğu kökenlerini Hz. Ali ya da Hz. Peygambere bağlamaktadır. Bu "kutsal soy" atfi mürşidi daha güvenilir kılmaktadır. Çevresi tarafından da keramet gösteren bir veli olduğunu kabul edilmelidir. Böylece topluluğu hızla büyüyecektir. Ancak Hristiyanlıkta "aziz" olarak nitelendirilen kişiler; yaşantılarında mucize göstermiş, öldükten sonra kilise tarafından resmi olarak seçilmiş kişilerdir. Tasavvufta resmi bir onaya ihtiyaç yoktur. Topluluğu tarafından veli olarak kabul edilerek bir çeşit kutsallık atfedilir. Hristiyanlıktaki aziz kültürünün ve Müslümanlıktaki veli kültürünün kökenini Budizm, Hristiyanlık ve İslam memleketlerindeki eski küllere bağlayan araştırmacılar aynı zamanda Hristiyanlıktaki aziz kültürünü de eski tabiat kültürüne, kahraman kültürüne, mitolojik tanrılara dayandırmaktadır (Ocak, 1992:6).

²¹ Rahiplerin evlenmeyerek dünyevi gerekliliklere sırt çevirmesi durumu.

Hristiyanlarda -özellikle Katoliklerde- ibadet, kilisede ve papazın yetkisiyle gerçekleştirilir. Papaz Hristiyanlar için Allah'ın yetki verdiği kişidir. Papaz yaratıcı adına günahları bağışlar, ibadetleri kabul eder. Ancak İslamiyet'te bu durum şirk olarak görülmektedir. Din âlimleri yalnızca dini eğitim vermekle yükümlüdür. Ayrıca İslamiyet'te kişi ibadetini dilediği yerde gerçekleştirebilir. Bunun için bir âlime yahut topluluğa ihtiyacı yoktur (Erol, 2016: 177).

Hristiyanlıkta aforoz âdeti de tarikatçılıktaki "tard" sistemiyle karşılaştırılmaktadır. Papazlar dilediği kişiyi -siyasi olarak en yüksek mevkiler de dahi- dinden atabilmektedir. Kurtuluşu da yine papazın elinde olacaktır. Tarikatlardaki anlayış ise mürşidin, müridine kızması nedeniyle onu tarikattan atmasıdır. Bu durum da tarikattan kovulan mürit için oldukça sıkıntılı bir durumdur. Dünyada ve ahirette yüzünün gülmeyeceğine inanılır. Kurtuluşu da yine mürşidin elindedir (Erol, 2015: 187).

Hristiyanlık geçmişinde de vahdetivücut anlayışına benzer durumlar yaşanmıştır. Meister Eckhart: "Benim gözümle yaratıcının gözü birdir. Yaratıcı ve ben bir'iz." dediği zaman kilise bunu hoş karşılamamış ve Eckhart'ı suçlamıştır. Bu durum bizdeki Hallâc-ı Mansûr olayı ile benzerlik göstermektedir (Sunar, 1975: 145).

M. Eliade tarafından tasavvuftaki zikir ritüeli Doğu Hristiyanların dua sistemleri monologistosa benzetilmiştir. Bu duada Tanrı'nın veya İsa'nın adı sürekli tekrarlanmaktadır (1999: 146).

Suriye ve Mısır bölgelerindeki Hristiyan rahiplerin giydiği sûf elbiseyle sufilerin tercih ettikleri elbise benzer görülmüştür. Bahsedildiği üzere sufilerin tercih ettiği kıyafet nedeniyle tasavvufun kelime kökeninin de yün giymek anlamına gelen "sûf" olduğu savunulmuştur. Bir Hristiyanlık mezhebi olan Nestûrîlik'in dini ayinleriyle İslamiyet'teki zikir ayinlerinin amacı ortak bulunmuştur. Misal Nestûrî'ler vaftiz ayininin vücudu temizlediğine, manevi temizliğin de kaynağı olduğuna inanırlar. Sufiler için de Allah'ı zikretme insanın dilini, bedenini ve ruhunu temizlemektedir.

1.5.5. Yahudi Etkisi:

Yahudilik Hz. İbrahim'e ve ondan sonra gelen Hz. İshak ile Hz. Ya'kûb İbrânî atalarına dayandırılmaktadır. Musa Peygamber'in Hz. Ya'kûb'u kölelikten kurtararak Sînâ yarımadasına götürüp orada Tevrat'ı almaları ile Yahudilik doğmuştur. Daha sonra sistemleşen bu din, gelişen toplum ve anlayış farklılıklarıyla değişken bir inanç halini almıştır (Harman, 2013: 187). Yahudiliği kabul eden tek Türk halkı Hazarlardır. Hazarların bir kısmı Şamanizm geleneğini sürdürmüş birazı da Hristiyanlığı benimsemiştir (Artun, 2011: 15).

Misticizm Yahudiler için gizliliklidir. Yahudilere göre Allah sonsuzdur. Haliyle evrenle bir olarak görülmez. Yahudiler dinlerini felsefi bir temele dayandırmak istediler ve Aristo ile Eflatun mantığını ele aldılar. Yahudi kelmacılarının düşünce sistemlerinin dayanakları şu şekilde açıklanabilir:

- İlk madde sonsuz değildir.
- Âlem yaratılmıştır dolayısıyla yaratıcı vardır.
- Yaratıcı sonsuzdur.
- Yaratıcı cisme sahip değildir, mekânsız ve zamansızdır.
- İlmi yücedir.
- İradesi sonsuz ve özgürdür (Ülken, 1967:169).

Tanrı, Hz. Musa'ya Sînâ Dağında ateş biçiminde tecelli etmiştir. Bu durum sufilerin “insan ölmeden önce ölecek Allah'a ulaşabilir.” görüşünü oluşturmuştur. Tanrı ilk önce dağa zuhur olmuş, Musa ancak dağ yıkıldıktan sonra Tanrı'yı görebilmiştir (Sunar, 1975: 110).

İsrail peygamberlerinin giydiği kıyafetler sufilerin giydikleri yün hırkaya benzetilmiş, sufilerin seyrüsülük başlangıcında müridin müride hırka giydirmesi İsrail peygamberlerinin uygulamasına dayandırılmıştır. Bir başka benzerlik de sufilerin nefis mücadelesi verirken uykuya direnmesi Hz. Davud'un sözlerinin bir etkisi olarak görülmüştür. Yahudilerin ibadet etmeden önce el ve ayakları yıkaması, Müslümanların abdestiyle benzer bulunmuştur. Yine aynı şekilde ibadet merkezinde Kudüs'e yönelmek, dua ederken elleri açmak, gündüz oruç tutmak, bir âlim tarafından eğitilmek bir görülmüştür. Sufilerin “çile” geleneği de İsrail kaynaklı görülmüş, İshak'ın karanlıkta ibadet etme sözlerine dayandırılmıştır (Fenton, 2004: 254).

Yahudi mistisizminde yer alan Kabala disiplinine göre de insan, Tanrı görüntüsünde yaratılmıştır. Bu durum tasavvuftaki vahdetivücut anlayışı ile benzer kabul edilmektedir.

1.5.6. İslamiyet Etkisi:

Sufiler için İslam'ın üç boyutu vardır:

İnanç: İman

İbadet: İslam

Ruhani/Deruni: İhsan

İhsan, Allah'ı görüyormuş gibi kulluk etmeyi ifade eder. Sufiler de her daim Allah'ın huzurundaymış gibi ibadet etmeyi doğru bulmaktadır. Bu bakımdan ihsan ile tasavvuf arasında bir bağlantı söz konusudur (Aktaş, 2014:10).

Tasavvuf kelimesi Hz. Muhammed döneminde bulunmuyordu. İnsanlara makam da atfedilmiyordu. Yalnızca Hz. Muhammed'in devrindeki sohbet arkadaşları sahabe olarak anılmaktaydı (Altıntaş, 1986: 4). Tasavvuf Peygamber'in vefatından sonra dini izaha ihtiyaçtan ortaya çıkmış bir ilimdir.

İslamiyet, zahir ve batın olmak üzere iki farklı mananın dinidir. Batın mananın anlaşılabilmesi için de Kur'an'ı ve İslamiyet'i anlayabilmiş, kendisini Allah yoluna adanmış kişilere ihtiyaç duyulmaktadır. İşte bu kişiler mutasavvıflardır. Gizli mana üç kategoride ele alınmıştır:

Zahir manayı kavrayacak nitelikteki "avam" kişiler: Sufiler bu kişilerin kavrama yetkileri güçlü olmadığı için kafaları karışmasın diye batını açıklamazlar.

Ufak sırları anlayacak yetkinlikteki "havas" kişiler: Sufilerin verdikleri sırlar belli bir ölçüdedir.

İlahi sırlara sahip "hassu'l-havâs" kişiler: Sufiler batını bu zümreye açıklar (Güzel, 2004: 163).

Sufiler hadis ilmiyle de ilgilenmiş, hadislerin mana yönlerini öğüt niteliğinde kabul etmişlerdir (Özköse, 2016: 33). Tasavvuf ehli olanlar da sünnete ve hadise bağlı olmayanların sufi olamayacağını savunmuşlardır. Bazı sufilerin bu konudaki görüşleri şu şekildedir:

Abdillah Tusterî (ö. 283/896): Esaslarımızın yedi dayanağı mevcuttur: Kur'an'a sarılmak, sünnete uymak, haram yememek, kimseye eziyet çektirmemek, günahtan sakınmak, tövbe etmek, görevlerini yerine getirmek.

Cüneyd-i Bağdâdî: Tasavvuf ilmi Kur'an ve sünnetle kayıtlanmıştır. Kur'an okumayan, hadis yazmayan, fıkıh bilgisi olmayan Hz. Muhammed'in ilminden uzaktır.

Ebü Süleyman Dârânî (ö. 215/830): Kalbime gelen hakikat, kitap ve sünnet delillerine uymadan giremez (Yıldırım, 2018: 60).

İslam tasavvufunda mutasavvıfların Allah'a yakın olmak, dinin gerekliliklerini özümsemek, manevi açıdan temizlenmek, dış dünyadan kopmak için çilehanelerde (halvethane olarak da bilinir) 40 gün boyunca ibadetle meşgul olmaları yani çile çekmeleri yaygın bir gelenektir. Çile çekmek bir nevi eğitim süreci olarak da görülebilir. Sufi çok küçük bir alanda yalnız riyazet ve zikirle meşgul olarak 40 gün geçirir. 40 gün boyunca inzivaya çekilen kişi sabrı öğrenir, nefsinin terbiye eder, sivriliklerini törpüler ve sülûkunda ileri aşamaya geçer. Hz. Muhammed'in "Kim kırk gün Allah için ihlasla amel ederse, kalbinden diline doğru hikmet pınarları fişkirir." (Demirarslan, 2016:180) şeklindeki hadisi sufinin çile çekmedeki sebeplerinden biri haline gelmiştir. Çile kavramı yalnızca İslamiyette değil farklı dinlerde de karşımıza çıkmaktadır. Şamanizm, Manihaizm, Budizm gibi dinlerde benzer uygulamaların varlığı bilinmektedir. Oruç tutma, cinsî isteklerden arınma, inzivaya çekilme, nefes ve ritmik hareket (zikir) uygulamaları benzer görülmektedir. Hristiyanlar için dünya bizzat çile yeridir ancak buna rağmen manastırlarda çilehaneleri bulunur. Hristiyanlıktaki çile haftasının bulunması ve asketizm (çile ile ruhu yüceltme) inancı bu ritüele verdikleri önemi göstermektedir. Hz. Musa'nın da Tur Dağı'nda 40 gün oruç tutarak çile çekmesi neticesinde Tevrat, Hz. Musa için inmiştir (Demirarslan, 2016, 179).

Tasavvuf araştırmacılarının birçoğu tasavvufun kaynağını İslamiyet'e dayandırır. Nicholson, züht hareketinin İslam'daki kökenleriyle rahatça ifade

edilebileceğini fark etmiş ve sufiliği İslam'ın kendi ürünü olarak görmüştür (Schimmel, 2001: 29). Tasavvufun gayesini Kur'an ve sünnetin izinde Hz. Muhammed'in yolundan gitmek ve gereken olgunluğa erişmek olarak açıklarlar. Kur'an'da tasavvufla ya da sufilikle ilgili direkt bir bilgi yer almamaktadır ancak tasavvuf anlayışının temelini oluşturan zikir ve ibadete verilen ehemmiyet peygamberler tarihinden süregelenmiştir. Kur'an'da bildirilen Hz. Musa'nın kırk gece uzlet ile meşgul olması, Hz. Muhammed'in Hira mağarasında inzivaya çekilerek ibadet etmesi; peygamberlerin Allah'ı sıkça zikretmeleri, akşam vakitlerinde yapılan ibadetleri sufiler tarafından tasavvuf anlayışı olarak görülmüştür. Tasavvufta mühim olan birçok kavram da ayet ve hadislerde yer almaktadır:

Takva: “Allah'tan takvaya sarılarak korkun ki size iyi ile kötüyü ayırma gücü versin.”

Mücadele: “Bize varmak için mücadele edenleri yollarımıza iletiriz.” (Güzel, 2004: 166).

Sabır ve Şükür: “Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin.” / “Eğer şükrederseniz elbette (nimetimi) arttırırım.”

Velâyet: “O bütün sâlihlere velilik eder.”

Zikir: “Onlar kâh ayakta iken, kâh oturur vaziyette iken, kâh yatar halde iken Allah'ı zikrederler.” (Erkaya, 2015: 75-110).

Zühret: “Dünyaya karşı zahit olan ve zühret ile alakalı vaaz verme niteliği olan birini gördünüz mü ona yakın olunuz. Çünkü o hikmet aşılardır.”

Tövbe: “Kulunun tövbesinden dolayı Allah'ının sevinci kişinin çölde devesini kaybedip tekrar bulduğunda duyduğu sevinçten daha fazladır.”

Riyâzet: “Gerçekten haya etmek isteyen kişi başındaki duyu organlarını korusun, yeme-içmesini kontrol altında tutsun, ölümü hatırlasın. Ahireti isteyen dünyadan yüz çevirsin.” (Kara, 2010: 53-55).

Serrâc (ö. 378/988) tasavvuf yönteminin Kur'an'da mevcut olduğunu savunmuş; tasavvufu İslam ilmi olarak kabul etmiştir. Mutasavvıfların, Hz. Peygamber'in hayat şeklini örnek alarak zühret hayatı yaşadıklarını ve tasavvufun İslam'ın başlangıcından itibaren var olan bir düşünce sistemi olduğunu ifade etmiştir.

Feriduddîn Attar, sufilerin ifadelerini Kur'an ve sünnet kaynaklı görmektedir, sufilerin yalnızca izahta bulunduğunu söyler (Güzel, 2004: 167).

H. Z. Ülken de tasavvufun kaynağını Kur'an'a dayandırmaktadır. Farklı kaynağa dayandıranların batılı bilim insanları olduğunu ifade etmektedir (Kürkçüoğlu, 1953: 29).

“Allah'tan başka varlık yoktur.” sözünün sıkça tekrarlanması, mutasavvıfları Allah'ın mutlak varlık olduğu kanısına yani vahdetivücut anlayışına götürmüştür. Evrendeki her şey Allah'ın birer tecellisidir. Sufilerin en mühim meşgalesi olan zikir kavramı da Kur'an'ı Kerim'deki birçok ayete dayandırılmış ve tasavvuf ehli kişiler

arasında önemli bir yer edinmiştir. Ayetlerde “Allah’ı zikretme” nin mühim olduğuna sıkça değinilmiştir: “Biliniz ki kalpler ancak Allah’ı anmakla huzur bulur.”²² “Allah’ı çokça anın ki kurtuluşa eresiniz.”²³ gibi ayetler zikir kavramının ehemmiyetini vurgulamaktadır. Tarikatların zikir sistemini düzene oturtmaları da bu ayetler neticesiyle gerçekleşmiştir (Yılmaz, 2017: 139).

1.5.7. Eski Türk İnanışlarının Etkisi:

Yaşar Kalafat, Türklerin inanç sistemini genel bir bilgiyle şu şekilde açıklar: “Türklerin dininin merkezinde Tengri vardır; koruyucu iyeler, ata ruhları ile de bu merkez genişletilir. İyilik ve kötülükler bu olağanüstü güçlerden gelir. Yüce varlıklarla insanlar arasındaki iletişimi de Kam (din adamı) kurar. Türkler, Tengri ve diğer iyelerin lütfunu kazanmak adına ayinler yapar, kurbanlar sunar.” (1990: 3).

Türklerin inanç sisteminin temelinde ruh vardır. Bedenin ölümünden sonra ruh, dünyayı terk etmez ve fayda yahut zararlarına devam eder. Tasavvufun köken araştırmalarında eski Türk inanç sistemlerine de yer verilmiş, tasavvufun kaynağında Türklerin de etkisinin olabileceği düşünülmüştür.

1.5.7.1. Animizm:

Animizm, Yunanca “ruh, kök, can” anlamlarına gelmektedir. Anima, vücuttan ayrılabilen ruha benzer bir güçtür. Evrendeki canlı-cansız her varlıkta da bu güç mevcuttur. Kurucusu İngiliz Antropolog E. B. Tylor (1871)’a göre bir insanın rüyasında ölü akrabalarını görmesi onların ruhlarının hala yaşadığına işarettir. Animizm dinden ziyade kuram olarak kabul edilmektedir (Altın, 2018: 238).

Freud insanlık tarihini animistik dönem, dini dönem ve bilimsel dönem olmak üzere ayrıldığını iddia etmektedir. Türkler birçok dinin etkisinde kalmış çoğunlukla da animizm sisteminin gelişmiş bir evresi olarak kabul edilen Şamanist inancı benimsemişlerdir (Özdemir, 2007: 3).

Türkçeye canlılık, ruhçuluk olarak da çevrilen animizm, ata ruhuna saygıyı ifade eder (Yörükkan, 2014: 13). Bir kişi atasının ruhuna iyi davranmaz, mezarına yaşarken sevdiği eşyaları ve yiyecekleri koymaz, gereken saygı gösterilmez ise ölen kişinin ruhu onlardan öç almak isteyebilir. Çünkü canlılığa göre ölenin ruhu dünyayı terk etmez; ağaçlarda, dağlarda, mezarlarda gezme devam eder.

Ölmüş kişinin ruhuna kurban kesmek, mezara özenli davranmak, ziyaretlerde bulunmak animizmde yer alan geleneklerdir. Ölen kişinin eşyaları -varlıklıysa- hizmetkarları kendisiyle beraber gömülmekteydi. Eşyaları da yakılır yahut fakir fukaraya verilirdi. Bunun sebebi eşyaların da ruha ait olmasıydı. İnanca göre ölen kişinin eşyaları da evden gidince ruh geri gelip yaşayanları rahatsız etmeyecekti.

İslamiyet’te de ölen kişinin eşyaları fakirlere dağıtılmaktadır. Ayrıca animizmde ruh yaşadığı bedende bir iz olarak bulunur. Bu bir gölge, aynadaki yansıma

---

²² Ra’d 13/28

²³ Enfâl 8/45

olabilir. Ruhçuluğa göre tasvir ile gerçek aynıdır. Bu görüş bize tasavvuftaki vahdet anlayışını çağrıştırmaktadır.

1.5.7.2. Totemizm:

Totem kavramı ilk olarak kabilenin kutsal bulduğu bir cismi (hayvan-bitki-tabiat unsuru vs.) sembol olarak benimsemesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu sembol kabile tarafından ilahi bir güç olarak kabul edilmez daha çok bir işaret niteliğindedir. Totem inancını benimseyenler bu sembolü vücutlarına, eşyalarına hatta ölülerine bile işlemişlerdir. Kutsallık atfettikleri bu totemin kendilerini koruduğuna inanmışlardır. Bu kutsal nesne ya da varlığa kabile tarafından zarar verilmemektedir. Aynı toteme mensup kişiler de kendilerini akraba gibi görmektedirler (Tanyu, 1983: 158). Totemizmde ruh, ahiret, gibi inançlar söz konusu değildir.

Türklerde totemizm inancının mevcut olmadığını savunan araştırmacılar da fazladır. Türklerin destanlarındaki kurt-ata, totemizmi reddeden araştırmacılar tarafından yalnızca saygı duyulan bir hayvan olarak görülmüştür (Ecer, 1987: 110). Oysaki hemen hemen bütün Türk boyları kurttan türediklerine inanırlar. Kurt sözcüğünden türetilmiş yer, bitki adlarının, deyimlerin ve isimlerin olması, Türklerin hükümdarlarını kurda benzetmeleri, eski Türklerin otağ önüne altından kurt başlı bir tuğ dikmesi kurdun Türkler için ne denli önemli olduğunun göstergesidir (Altun, 2019:91). Destan, efsane ve mitolojilerde bu motif sıkça işlenmiştir. Oğuz Kağan Destanında ışık ile ortaya çıkarak konuşan kurt, Oğuzlara yol göstererek onlara yardım etmiştir. Ergenekon Destanında soyu yok edilen ve bacakları kesilerek bataklıkta terk edilen çocuğu dişi bir kurt beslemiş ve onunla karı-koca hayatı yaşamıştır. Kurt, Türkler için hayatın, gücün ve savaşın sembolü olarak kullanılmıştır.

1.5.7.3. Şamanizm:

Batı literatüründe Şaman olarak kullanılan kelimenin Türkler arasında yaygın kullanımı Kam biçimindedir. Kamlar sanıldığı aksine tam olarak bir büyücü ya da hekim değildir. Kamlar siyasi ve toplumsal hayatta rol oynamış ve güçlerini hiçbir durumda kötülük için kullanmamışlardır.²⁴

Ziya Gökalp'e göre Şamanizm'i dinden ziyade Türklerin büyüye karşı olan sistemi olarak görmüştür (Artun, 2011:8). Temelde Türklerin dini inançları hakkında yapılan araştırmalarda Şamanizm'in varlığına denk gelinmemiştir. Ancak bu durum Şamanizm'in hiçbir dönemde bulunmadığı anlamına gelmemektedir. Eberhard, Şamanizm'in Türklerdeki ilk izine Cücenler'de 519 yılında rastlanıldığını iddia etmiştir. Habere göre bir kadın Şaman, sonbaharda ovada çadır kurarak yedi gün oruç tutup dua etmiştir (Ocak, 2002: 72).

Animizm ve Natürizm'den beslenen bir inanç sistemi olarak görülen Şamanizm, transa geçerek yeraltı ve yer üstü dünyayla iletişimde olabilen kişilerin, yeteneklerini halkın iyiliği adına kullanarak gerçekleştirdikleri ritüelleri ifade eder. Şamanistlere göre evren üçe ayrılır:

---

²⁴ Cengiz Han'ın kamı Kököçü, Osmanlı ve Selçuk dönemlerindeki şeyhler gibi bkz: (Ocak, 2002: 71).

Üst Dünya: Tanrı Ülgen'in ve ona sadık ruhların bulunduğu kattır. Aydınlığı ve iyiliği temsil eder.

Orta Dünya: İnsanların yaşadığı dünyadır.

Alt Dünya: Kötü ruh Erlik'in yaşadığı dünyadır. Karanlık, pis kokulu ve başka kötü ruhların bulunduğu yerdir.

Türkçede Kam olarak da bilinen Şamanlığa trans ile geçiş yapılır. Sonrasında uzmanlık için uzun bir eğitim süresine ihtiyaç vardır. Davulları, dansları, kıyafetleriyle çeşitli ayinler düzenleyerek toplumu kötü ruhlardan uzak tutmayı hedeflerler. Kamların birçok yetkinliği olduğu (gelecekte haber verme, hastaları iyileştirme, düşmana felaket gönderme, hava durumuna müdahale etme vs.) ifade edilir. Bir şaman sırra erme sürecinde rüyasında işkencelere maruz kalır. Ölü ruhlar tarafından vücudunun parçalandığını, işkenceye uğradığını, kanının içildiğini görür. Bu tür anlatılara Hristiyan tarihinde de rastlanmaktadır. Azizlerin sınanması da dövülme, parçalanma, yaralanma gibi çeşitli işkencelerle gerçekleşir (Eliade, 1999: 413). İslam sufilerindeki çile çekme geleneği de bahsi geçen sırra erme gelenekleriyle mantıksal anlamda benzer görülebilir. Sufi nefisini kontrol altında tutmak için büyük bir çaba sarf eder, az yiyip içer, zamanının çoğunu zikirle ve ibadetle geçirir. Sufinin çile çekmesi onu manevi anlamda olgunlaştıracak, dinin gerekliliklerini daha iyi anlamasını sağlayacak ve yaratıcısına daha fazla yakınlaştıracaktır. Yaratıcısına aşık sufi, acı çekmekten de şikayet etmez çünkü yaratıcısının kuluna verdiği her türlü sıkıntı yine kulunun iyiliği içindir.

Şamanizm'e göre beş kutsal madde mevcuttur: demir, toprak, ateş, su ve ağaç. Ziya Gökalp Şamanizm'i dinden ziyade Türklerin büyüye karşı olan sistemi olarak görmüştür (Artun, 2011:8).

Çarpmak ve çarpılmak terimleri, yatır ve eren kavramları, adak adamak, dilek dileyerek ağaca ya da türbelere çaput bağlamak, ölümler için yemek pişirmek vs. Şamanizm'den kalma unsurlar olarak görülmüştür (Yörük, 2014: 99).

Eski Türk Şamanları ile Türk velilerin oldukça benzer özellikler taşıdığı kabul edilmiş bir gerçektir. Şamanların müzikli ayinleri, velilerin ilahi eşliğinde yaptıkları zikre benzetilmiştir. Ayrıca şamanların diledikleri zaman transa geçmeleri de vecd haliyle benzer bulunmuştur (Akçay, 2021: 52). Şamanların bazı özellikleri şu şekildedir:

- İnsan eti yer.
- Öldükten sonra kendi kavmini korur.
- Öteki âlemden toplum için gerekli bir yiyeceği, eşyayı, nesneyi (et, bıçak, tütün, işçi vs.) getirir.
- Vücudunu birçok parçaya böler, tekrar birleştirir.
- Balta yutar.
- Kendi başını kesip bir direğe asar
- Yeraltı dünyasına iner.
- Hayvanlara, bitkilere hakimdir.
- Ağaca bağlanan kendi kopuzu, yine onun sözleriyle ağacı kökünden söküp kendisine gelir.

- Evi ters çevirir.
- Omuzlarında iki tane sedir ağacı çıkar.
- Güçlü Şamanın üçüncü gözü olur.
- Ateşin üzerinde çıplak ayakla yürür.
- Aynı anda yedi yerde olur.
- Göbeğinden doğum yapar.
- Şamanın doğurduğu varlık, turna balığına dönüşür.

Şamanların gösterdikleri olağanüstülükler ve menakıpnamelerdeki evliyaların özellikleri karşılaştırıldığında verilen tablodaki gibidir:

TABLO 1: Şaman ve Evliya Özelliklerinin Karşılaştırması

Şaman Özellikleri	Evliya Özellikleri
Kuşa, ayıya, kurda, kara kargaya, boğaya dönüşür	Aynı anda değişik kılıklarda görünür Cinsiyet değiştirir Hayvan kalıbına girer
Ateşte yanmaz	Ateşte yanmaz
Tayyi mekân gerçekleştirebilir	Ruhu bedenini terk edip tekrar döner
Su üzerinde yürür	Su üzerinde yürür
Cansız nesneyi canlandırır Nesneleri hareket ettirebilir	Cansız varlıkları hareket ettirir
Kayıp nesnelerin yerini bilir	Kayıp nesnelerin yerini bilir
Ölmüş bir insanı, hayvanı diriltir	Ölüyü diriltir Kemiklerden diriltir
Ölüp dirilir	Öldükten sonra yeniden dirilmiş görünür
İsteddiği şey verilmezse büyükbaş hayvanlara ölüm getirir Hastalık yapan ruhlarla savaşır Şamanın evine izinsiz girmek isteyen yabancıнын saçını eşik iyesi keser Şamanın ruhuna bağlışlanan at satılırsa, satan ölür Kendisine içecek vermeyen şahsın evine yıldırım düşer Başka Şamanlarla farklı donlara (şekillere) girerek savaşır	Hasımlarına korku verici kılık ve durumda görünür Hasımlarına felaket musallat eder Başka bir veliye meydan okuyup onu alt eder Hasımlarını muhtelif şekillerde cezalandırır
Hastalıkları iyileştirir Hastalığı, temas ederek insandan hayvana geçirir Elindeki aynanın gücüyle bütün hastalıklar emrine girer	Hastalıkları iyileştirir Vücut arızalarını giderir
Karşısındaki insanın geçmişini, geleceğini, aklından geçenleri bilir	Akıldan geçenleri bilir Geçmiş ve gelecekte olanları bilir
Ağaç kabuğundan canlı balık yapar	Maddelerin biçimini, mahiyet ve niteliklerini değiştirir
Soğukluk getiren gökteki yıldızı çıkıp parçalar Seli durdurur	Tabiat kuvvetlerine hükmeder

Gökyüzüne çıkar Uçarak gider	Göklerde uçar
Şamanın ağaçtan kuşu, suda boğulacak insanı sırtına alıp ölümden kurtarır	Tehlike ve felakete maruz kalanları kurtarır
Gökteki ve yeraltındaki tanrılarla, kutsal ruhlarla görüşür	Allah'ı (insan suretinde) görür Hızır ile görüşür
Soğuk onu etkilemez	Soğuk onu etkilemez
Bereket getirir	Bereket getirir

1.5.8. Ölüler Kültü, Atalar Kültü, Veli Kültü

1.5.8.1. Ölüler Kültü:

Türklerin ölüm, mezar törenlerine bakıldığında bedene ve özellikle ruha verdikleri ehemmiyet ortaya çıkmaktadır. Mezarlıklar, ata ve ölü kültürleri için aynı zamanda bir ritüel bölgesidir. Kalafat'ın eski Türklerin ölüm adetlerine dair yaptığı analizi şu şekilde maddeleyebiliriz:

- Efsanevi Hun hükümdarı Atilla, ölümünden sonra geç vakitte gizlice gömülmüştür. Sebebi ise, ata ruhunun düşmanın eline geçmesini ve ona bir kötülük gelmesini önlemektir. Başka bir rivayete göre de ırmağa gömülmüştür. Bu adet Hazarlarda ve Oğuz Türklerinde mevcuttu.
- Yine ata ruhuna bağlı olarak Kars bölgesindeki ölümler için götürülürken atları ölen kişinin elbiseleriyle, heybesiyle süslenirdi.
- Muş, Iğdır çevresinde ata mezarları düşman elinde olamaz ve çiğnenemezdi. Olur da bölge düşman eline geçerse mezarlar taşınırdı
- Asya Hunları ateşin temizleme gücünün olduğuna inanırdı bu nedenle ölen atalarını eşyaları ile yakma adetine sahipti. Önemli bir kişiliğin ölümünden sonra o kişi adına heykel ve balbal dikilir, adına kitabe yazılırdı.
- Uygur Türkleri öteki yaşamda ihtiyaç duyacağına inanarak ölen kişiyi silahlarıyla gömerdi. Ata ruhlarının savaşlarda kendilerinin yanında bulunacağına inanırlardı.
- Tunceli'de mezar yerleri ormanda ya da dağ tepelerinde olur. Mezar ziyareti sırasında saz çalılıp ağıt yakılır yahut kurban kesilir (1990: 108).

Ölü aşısı adı verilen tören, ölü kültürüyle bağlantılı Türklerin en eski geleneklerindedir. Türkler, ilk dönemlerde ata mezarına yemek koymuşlardır. Bu gelenek zamanla kurban geleneğine dönmüştür. Kamların defin törenlerinde ölü gömüldükten sonra mezarın sağ tarafında ateş yakılır, ölü adına kurban edilen hayvanın kemikleri yakılır ve eve gelindikten sonra yenilip içilirdi. Kaşgarlı Mahmut'un *Dîvân-ı Lugâti't-Türk* isimli eserinde, bu yemeğe "yoğ" isminin verildiğini ifade etmiştir (Artun, 2011: 35).

Türklerde yas döneminde saç kesme adeti de yaygın bir gelenektir. Aynı zamanda ölü'nün bindiği atın da kuyruğu ve yelesi kesilir (Artun, 2011: 35).

Türklerde cenaze törenleri geciktirilirdi. Rudenko'ya göre bu gecikme yalnızca soylu kişiler içindi. Ölüyü geç defnetme geleneğinin mumyalama geleneğini de beraberinde getirdiği düşünülmektedir (Altın, 2018: 303).

1.5.8.2. Atalar Kültü:

Orhun Abideleri üzerinde yapılan araştırmalara göre Orta Asya'daki eski Türk topluluklarının inanç sistemleri üç çerçevede ele alınmaktadır: atalar kültü, tabiat kültleri, Gök Tanrı kültü (Ocak, 2002: 61) Atalar kültü anlayışı, Eski Türk toplulukları içinde yer alan en köklü ve en eski inanç sistemlerinden biridir. Tarihi Hunlar devrine dayanmaktadır. Ata kültüründe, ölmüş ataların yaşayanlara zararının ya da faydasının dokunabileceğine inanılmaktadır. Çünkü öldükten sonra da ruhların yaşadığı düşünülür. Bu nedenle yaşayanlar, ölmüş atalarını sık sık anmalı ve onlara kurban sunmalıdır. Atalar kültüründe her atanın ruhu için bu tür ritüeller gerçekleştirilmez. Bu durum en fazla saygı duyulan ruhlar için -savaşçılar, kabile ataları, din adamları- geçerlidir (Artun, 2011:20).

Durkheim, mezarlıkları insanların ilk ayin yaptıkları bölge olarak kabul eder ve atalar kültürünün kökenini Çin, Roma, Mısır, Yunan gibi kültürlerle dayandırır (Akçay, 2021: 41-42). Snesev; mezarları, türbeleri göz önünde bulundurarak Türklerin atalar kültürünün temelini politeist inanç olarak görmüştür. Aynı zamanda çeşitli araştırmacılar, ata kültürünü oluşturan kollardan birinin de animizm olduğu savunmaktadır.²⁵ Türk atalar kültü din olarak sayılmamıştır. Bu kültürdeki atalar da dini bir sistem değildir. Atalar kültü için dini bir pratik demek daha doğru olacaktır.

Atalar kültü, ruhun ölmemesi ve kişinin öldükten sonra ruhunun başka bir bedende can bulması anlayışlarını benimseyen Budizm ve Maniheizm'in Türkler arasında etkili olmasını sağlamıştır. Anadolu Türklerinde veli kültürünün ortaya çıkıp yaygınlaşmasının nedeni, atalar kültürünün İslamiyet'in kabulünden sonra Müslümanlık anlayışıyla sentezlenmesine bağlanmıştır. Ocak'a göre veli tipiyle şaman tipi çeşitli benzerlikler göstermektedir. Örneğin velilerin de şamanların da hastalıkları iyileştirme gibi yetenekleri mevcuttur (2002: 63).

Bae, ata kavramıyla kimin kastedildiğinin belli olmadığını ve değişkenlik gösterdiğini savunmaktadır. Bae ata kavramını "bir ailenin ya da kabilenin ölmüş dedesi" olarak açıklamıştır. Stebleva'ya göre de Türklerin din anlayışında 4 yüce güç mevcuttur: Tengri, Umay, Yer-Su, Ata-Baba (Altın, 2018: 56).

Mançularda ata kültleri; hayvan ya da bitki odaklı inançların evrimleşmesiyle oluşan, totem kaynaklı inançların evrimleşmesiyle oluşan, aileye ve etnik kökene dayalı inançların evrimleşmesiyle oluşan olarak 3'e ayrılır. Bu 3 kol ata kültürünün sosyolojik ve tarihsel anlayışını ön plana çıkarmaktadır.

Dede, ana, baba, veli, evliya, Dede Korkut, Hızır vs. gibi farklı kültürlerde görülen tipler ata kültürünün çeşitlenmesiyle ortaya çıkmıştır. Türkçede ata kelimesi baba, dede, büyükbaba, geçmişteki büyükler olarak karşılık bulmuştur. Atanın bu

²⁵ Dinin ilk dönemleriyle ilgili yapılan araştırmalarda animizm, manizm, totemizm, atalar kültü gibi inançların etkisi görülmüş ve atalar kültürünü oluşturan anlayışın animizm olduğu görüşü kabul edilmiştir. Ayrıntı için bkz: (Altın, 2018: 56).

unvanları kazanmış olması için yaşantısında saygın bir kişiliğinin olması gerekir. Günümüzde derviş, şeyh, ulu kimseler için de ata kelimesi kullanılmaktadır. Selçuklu Şehzadelerinin eğitimini üstlenen kimselere de ata-bey yahut ata-sagun denilmesi de bu duruma bir örnektir. Mustafa Kemal'e meclis tarafından Atatürk soyadının uygun görülmesi de hürmet bağlamında önem arz etmektedir (Altın, 2018: 107).

Farklı milletlerin de ruhun iyilik ve kötülük yapacağına inanıldığını görmekteyiz. Örneğin Avustralyalıların ölen kişinin sağ baş parmağını koparması, ölüyü mızrak kullanamaz hale getirerek ölen kişinin yaşayanlardan intikam almasını önlemek içindir (Akçay, 2021: 41). Kızılderililerin de savaş boyası sürmesinin sebebi öldürdükleri kişinin kendisini tanınmasını önlemek ve ölen kişinin ruhunun intikam almasını engellemek içindir.

Atalar kültüründe kurban önemli bir ritüeldir. Bu ritüellerin yanında danslar, kutlamalar, büyüler de uygulamaların arasında yer alır. Ataya saygılarını sunmak için çeşitli objeler, mimari yapılar da kullanılmaktadır (Altın, 2018: 151). Ataya saygı gösterilmektedir çünkü ata, tecrübedir, bilgidir, tarihtir.

İslamiyet ile atalar kültürü arasında ilişki olduğu düşünülmektedir. Örneğin İslamiyet'i benimseyen Çuvaş halkının inanç sisteminde iyi ve kötü ruhlar bulunur ve iyi ruhların birinin adı "Pismilla" dır. Eski Türklerin inanç sisteminde var olduğu düşünülen olağanüstü özelliklerin İslamiyet'in kabulüyle ata, evliya, derviş gibi kişiliklerde de bulunduğu inanılır. Eski Türk inancında yer alan, Tanrı ile insanlar arasındaki iletişimi sağladığına inanılan "Yayık" ile insanların isteklerini yaratıcıya iletmede bir araç olarak görülen dervişlerin arasında bir bağlantı olduğu düşünülmektedir. Bu gibi örnekler İslamiyet'in kabulünden sonra atalar kültüründen vazgeçilmediğini, hatta veli kültürü ile sentezlenerek günümüzde hala varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

1.5.8.3. Veli Kültü:

Arapça velâ veya veliye (yakın olmak) kökünden gelen veli kelimesi, mutasavvıflar tarafından Kur'an'daki ayetlere²⁶ dayandırılarak dost kavramıyla açıklanmıştır. Veli kültürünün Budizm, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi dinlerin yaygın olduğu alanlarda benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Ancak bu kültürün ilk olarak Budizm sahasında görüldüğü görüşü mevcuttur. Veli kültürleri bulunduğu her kültürün dini, ahlaki değerlerinden izler taşımaktadır. Toplumun bu değerlerinin temsili haline gelecek veli ancak kült konusu olabilmektedir. Bu durumda veli yalnızca beşer olarak değil, inanılan değerler bütünü olarak ortaya çıkar. Kült sayılacak bir velide şu üç unsurun varlığına bakılır:

- Veli için yapılmış bir türbenin ve eşyaların olması.
- Bu türbe ve eşyaların dileklerin gerçekleşmesi adına ziyarete uğraması.
- Velinin dua niteliğinde olan bazı sözlerinin olması (Ocak, 1992: 1).

²⁶ Kur'an-ı Kerim. Yûnus 62. "İyi bilin ki, Allah'ın dostlarına (velilerine) korku yoktur; onlar üzülmeyeceklerdir de"; el-Arâf, 196; "Çünkü benim dostum, Kitab'ı indiren Allah'tır. O, iyileri dost edindir".

Tasavvuf ve veli kavramları aynı dönemlerde ortaya çıkmıştır. Velilik statüsüne layık olanlar Allah'ın emir ve yasaklarına uyan, ibadet eden, ruhen olgunlaşmış kimselerdir. Mevlânâ'nın *Mesnevi* isimli eserinde yaratıcının 'Veliler, benim çocuklarım gibidirler. Bu dünya gurbetinde işten, güçten beridirler.'²⁷ cümlesine yer verse de böyle bir ayet ya da hadis mevcut değildir İbnü'l-Arabî'ye göre velilik üç kademeyle ayrılır:

Özel Velilik: Mehdî de bu kademededir.

Genel Velilik: Hz. İsa da bu kademededir.

İlâhî Velilik: Hz. Muhammed de bu kademededir.

Arabî için velilik dört şekilde kazanılır: açlık, uykusuzluk, sessizlik, inziva. Veliler sık sık Allah tarafından zorluklarla da sınanırlar. Velilerin bazıları, Allah'ın lütfuna göre keramet sahibi olabilmektedirler. Bu kerametler herkese ilan edilmeyebilir. Veli keramet sahibi olmuşsa vefat ettikten sonra da bu gücü taşımaya devam eder. Arabî'ye göre veliler istedikleri zaman dünyaya geri dönebilmektedir. Bu nedenle insanlar önemli şahsiyetlerin türbelerini ya da mezarlarını ziyaret eder, onlara dileklerini iletirler. Bu dilekleri belli ritüellerle desteklerler: kurban adağı, çaput bağlama, hayır yapma, yiyecek dağıtma vs. gibi. Elbette bu mekanlar kişinin gözünde yalnızca bir araçtır. İslamiyet'te direkt veliden medet umulmamaktadır.

Müslüman Türk kültürü, sufilik geleneği etkisiyle Orta Asya bölgesinde gelişmiştir. Bu kültürün Türkiye'deki gelişimi evliya kültü merkezinde olmuştur (Ocak, 1996:25). Türklerde kökeni Şamanizm dönemine dayanan veli kültü, Allah dostu sayılan bir kişinin herhangi bir konuda hayrının dokunacağına inanılması ve bunun için çeşitli ritüellere başvurulmasıdır. Velinin ölümü onun gücünü yok etmez veli ölü ya da sağ iken insanlara yardım edebilir. Velilerin birçok özelliği Şamanizm bahsinde tablo halinde verilmişti. Ortak unsurlara dahil edilmeyen diğer özellikleri şu şekildedir:

- Doğum sırasında olağanüstü haller
- Ölüm sırasında olağanüstü haller.
- Mekân aşma
- Yemeden, içmeden, uyumadan uzun zaman dayanabilme
- Cinsî hislerden arınmış olma
- Öleceği zamanı ve yeri önceden bilme.
- Yerden, taş ve kayadan su çıkarma.
- Hiç yoktan yiyecek ve içecek çıkarma.
- Vahşi ve yabani hayvanları itaate alma.
- Gaipte cereyan eden olayları görme, gösterme.
- Ermişliğe kavuşurma.
- Az yiyecekten çok kişiyi doyurma.
- Yakınlarını tehlike ve felaketselere karşı ikaz etme.
- Gölgesi yere düşmeme.
- Ölmeden önce göğe çekilme.
- Kurumuş odunu yeşil ulu ağaç hâline getirme.
- Kısır veya yaşlı kadın ve erkeği çocuk sahibi yapma.
- Mevsiminin dışında meyve veya çiçek oldurma.

²⁷ Ayrıntı için bkz: (Mevlânâ, 2007: 78-80).

- Meyve ağacı olmayan ağaçlarda meyve oldurma.
- Ejderha ile mücadele.
- Suyu yarıp karşıya geçme.
- Cansız varlıklara söz geçirme.
- Cansız varlıkları konuşurma.
- İnsan, hayvan veya bitkiyi taş a çevirme.
- Hayvanları konuşurma.
- Asayı ejderha hâline getirme.

Veli kültü bazı kesimlerce Paganlık, Hristiyanlık, Budizm ile ilişkili görülmüştür.²⁸ Ocak, Veli kültürünün kökeninin İslamiyet ile bir bağlantısının bulunmadığını iddia eder (92:6). Buna rağmen İran'dan tasavvuf sayesinde İslamiyet ile tanışan Türkler, hâlihazırda atalar kültü inancına sahip oldukları için veli kültürünü de benimsemişlerdir (Artun, 2011: 21).

Veli kavramı züht hareketiyle ortaya çıkmıştır. Horasan mektebinin yetiştirdiği velilerin Anadolu'nun İslamiyet'i benimsemesindeki rolü büyüktür. XII. Yüzyıl Moğol istilasının getirdiği sosyolojik ve psikolojik sorunlar insanların tasavvufa yönelmesine de etki etmiştir.

Ahmet Yaşar Ocak'a göre Dede Korkut velilik kavramının en net örneğidir. Kendisi sufileri ikiye ayırır:

Şehirli sufiler: Eğitim görmüş, dini zahir yönüyle yaşayanlardır.

Göçebe sufiler: Dini tasavvuftan öğrenmiş, batın yöne de önem vermiş Türkmen sufiler.

İstanbul'da yapılan araştırmalara göre kayıtlara geçilmiş 453'ten fazla ziyaret yeri mevcuttur. Kayda geçmemiş; mahalle arasında, lokal halk arasında kalmış yerler de bulunmaktadır. İstanbul'daki veli tipi şu şekilde tasnif edilmiştir:

Tarihi Şahsiyetler: 29 Osmanlı padişahının mezarları, kardeş katli yasasıyla öldürülen şehzadelerin ve çocuklarının mezarları, Mimar Sinan gibi sarayda görev almış paşa, vezir, ağa mezarı.

Mutasavvıflar ve Din Adamları: İstanbul'un fethi için Doğu bölgesinden gelen Türkmen din adamları, çeşitli tarikat şeyhleri, Osmanlı Dönemi'nde görev yapmış müderrisler ve şeyhülislamlar.

Peygamber Veli: Yuşa Peygamber'in İstanbul'da bulunan Hazret-i Yuşa Türbesi.

Sahabe ve Seyyidler: Hz. Peygamber'i gören sahabe ve peygamber neslinden gelen veliler. Arap-İslam ordularından İstanbul çevresindeki savaşlarda şehit düşen askerler.

Kadın Veliler: Türbelerde velayet ön planda olduğu için kadın veliler de erkek veliler kadar fazladır.

²⁸ Hristiyan kültü ile veli kültü putperest kültürlerle bir kabul edilmektedir. Ayrıntı için bkz: (Vestermarck, 1962: 19-20).

Meslek Sahibi Veliler: Hem velilik mertebesinde hem de farklı mesleğe sahip olan kişiler.

Hayvan Veli: Genç Osman'ın atının ölümüne üzülmeye sebebiyle atına mezar yaptırması ve bu mezarın zamanla halk arasında ziyaret merkezi haline gelmesini ifade eder. Dünyada ilk ve tektir.

Meczuplar: Beşerî aşkı ilahi aşka dönüşmüş veliler. Halk arasında bu kişileri meczup olarak görenler gibi veli olarak sayanlar da mevcuttur.

Menşei Belli Olmayanlar: Çok fazla kişi tarafından bilinmeyip kerametlerine şahit olan kişiler tarafından veli kabul edilenler.

İsmi Bilinen Türbesi Belli Olmayan Veliler: İsimleri yıllarca duyulmuş ancak mezarlarının yerleri belli olmayan isimler (Akçay, 2021: 64).

Velilik kavramının Şamanizm kökenli olduğu inancı oldukça yaygındır. A. İnan; Şamanları, Tanrı tarafından seçilmiş, Tanrı ile insan arasındaki iletişimi sağlayan kudretli kişilikler olarak tanımlamaktadır (Akçay, 2021: 51). Şaman kültürünü benimsemiş Türklere göre, gizli güçlere istediklerini yaptırabilmekteydi ve bu inanç İslamiyet sonrasında, velilerin Allah'a istekleri iletilmesi olarak evrilmiştir. Türkler, Şamanizm'den Budizm'e geçiş evresinde Budist azizlerin kerametlerini anlatan metinler de çevirmiştir. Evliya menkıbeleri, Şamanların güçleri ve Budist azizlerin kerametleriyle yoğurulup halka sunulmuşlardır (Artun, 2011: 21).

Nakşibendi şeyhleri manevi güçlerinin çoğalması için, vefat etmiş velilerin mezarlarını ziyaret eder ve velilerin ruhu için toplanırlardı. Sufi, ziyaret ettiği velinin gücünün kendi ruhunu yüceltmeye yarar sağlayacağına inanırdı. Bir velinin eşliğini süpürmek kişiye büyük sevap kazandırır inancıyla ünlü tarikat şeyhlerinin türbelerini (ör. Abdülkâdir Geylânî'nin Bağdat'taki türbesi) süpüren ziyaretçilerin inancı günümüzde velinin türbesine süpürge bırakılmasıyla devam etmektedir (Schimmel, 1999: 190). Bu tip ritüellerin -günümüzde bazı değişikliklere uğrasa da- devam etmesi veli kültürünün kalıntıları olarak görülebilmektedir.

Veliler dinin sırlarının olduğunu bu sırda herkesin erişemeyeceğini yalnız Allah dostu olanların erişebileceğini savunmaktadır. Kendilerine keşif, ilham, rüya yoluyla bilgi geldiğini iddia ederler. Örneğin İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem* isimli eserinde şöyle söyler: "Allah Peygamberi Hazret-i Muhammed'i gerçek bir rüya âleminde gördüm. Elinde bir kitap tutuyordu. Bana buyurdular ki bu *Fusûsu'l-Hikem* kitabıdır. Bunu al ve halka anlat da bu hikmetlerden herkes faydalansın." Bu durumun da İslamiyet ile zıt düşüğünü, gerçeğe yalnızca Kur'an yoluyla ulaşılabileceğini, aracıya ihtiyacın olunmadığını düşünen kesimler de mevcuttur.

Tasavvufun kaynağı konusu oldukça tartışmalıdır ve bu konuda kesin bir bilgi mevcut değildir. Tasavvufun kökeninin nereden geldiği net olarak bilinmese de bilim insanları tarafından birçok din ve anlayış ile bağlantısının kurulduğunu görmekteyiz. Az bir ihtimal taşıyor olsa da tasavvufun ilk dönemlerinde Çin (Taoculuk) etkisi olduğu da araştırmacılar -özellikle Ömer Ferruh- tarafından düşünülmüştür. Japon alim Toshihiko Izitsu, Taoculuk ile İbnü'l-Arabî'nin sistemi arasında benzerlik olduğunu iddia etmiştir (Schimmel, 2001: 30).

Toplumlar birbirlerini kültürel anlamda etkilemektedir. Bu etkileşim, gelişim göstergesidir. Tasavvufun da farklı kültürlerden etkilenmesi bu bakımdan olağandır. Çünkü tasavvufun kaynağını İslamiyet'e dayandırsak da İslamiyet de farklı kültürlerden izler barındırmaktadır. Mustafa Kara'nın bu konudaki görüşleri maddeler halinde verilmektedir:

- Dini hakikatler ortaktır. İlk insanın ilk peygamber olması gibi.
- Taklit ve etki etmek olağandır. Aksi mümkün değildir.
- Başka kültürlerin birtakım yönlerini almak, alınan yönler temel esaslarla zıt düşmediği sürece dini açıdan yasak değildir.
- Benzer yönler, illa alıntı olduğunu göstermez. İki farklı inançtan kişi etkileşim halinde olmaları dahi bir konu hakkında aynı sonuca ulaşabilir.

Sonradan Müslüman olan her kişi kendi kültüründen izleri hala taşımaktadır. Zünnûn el-Mısrî, Bayezid Bistâmî gibi önemli zatlar eski kültürlerinden izleri tasavvufa taşımış ve tasavvufa boyut kazandırmış olabilirler.

“Hikmet müminin kayıp malıdır, nerede bulursa alır.” açısından bakılacak olursa farklı inançlardan faydalanmak kendi inanç sistemine bakış açısı katacaksa zararlı değil aksine faydalıdır (2010: 72-73).

2. Ömer Baba Dergâhı

2.1. Tarikat

Tasavvufi yaşantıda aynı görüşü paylaşan ve aralarında manevi kardeşlik bağı oluşan kişilerin bir ortamda toplanarak sohbet edip zikir ile meşgul olmaları bazen de inzivaya çekilerek ibadet etmeleri için II.-VIII. yüzyıllarında hankahlar kurulmuştur. Hankahlar, bazı dönemlerde hadis, fıkıh, Arapça, tefsir gibi dini-tasavvufi eğitimler veren kurumlar haline gelmiştir. Daha sonra kütüphane, misafirhane olarak da kullanılmıştır (Özköse, 2016: 220). Gazzâlî sayesinde gelişen tasavvuf, şeyhler tarafından tarikatlar aracılığıyla yaygınlaştırılmıştır. Mutasavvıfların yaratıcıya ulaşmak, dini yorumlamak, aktarmak ve insan-ı kâmil yetiştirmek adına kurmuş olduğu tarikatlar şu anki İslam tasavvufu anlayışını oluşturan önemli kurumlar haline gelmiştir. Edilen sohbetler, yapılan zikirler ve orada verilen dini eğitimler günümüzdeki dergâhların yapısını da şekillendirmiştir. Kelime anlamı “usul, gidilen yol” anlamlarına gelen tarikat kelimesi tasavvufta kutsal ve kişisel bir yol anlamında kullanılmıştır. Sufinin ruhen temizliğinin sağlandığı, Allah'a ulaşma yolunda yapması gerekenlerin öğretildiği bir alandır. Tarikatlar insanın iç dünyasına yöneldiği için ruhu ve ahlakı güzelleştirmede etkin rol oynayabilecek potansiyel taşımaktadır. Tarikatlarda belli günlerde bir araya gelen sufi cemaati dini konularda ettikleri sohbetlerle, zikirler ve ibadetlerle meşgul olur; kardeşlik düşüncesi etrafında ortak bir yaşam tarzı tutar (Taftazâni, 1997: 472). Tarikat mensupları şeyhin etrafında toplanarak ortak yemek, ortak giyim, ortak ibadet ve zikir tarzını benimserler. Tarikatın esasını tasavvuf olarak gören Gölpınarlı, tarikat analizinde iki noktaya vurgu yapar:

Esma yolunu benimseyen sufi tarikatlar: Bu tarikatlarda bir tarikat kurucusu (pir), halife ve şeyhler bulunur. Şeyhler tarafından müritlere tarikat adabı öğretilir. Halktan giyim-kuşam, tören gibi yönlerle kopuk bir yaşam tarzı benimseyen, vakıftan geçim sağlayan, az yeme-içme ve sürekli bir ibadet yolunu tutan tarikatlar

Müsemma yolunu benimseyen tarikatlar: Halktan bağımsız olmayı, tekke-vakıftan geçinme mantığını, tek tipleşmeyi reddeden sufilerdir. Bu sufilere göre esas olan zikir ve riyazat değil, aşk ve cezbedir (1969: 188-189).

Sufiler için tarikatlar sosyal bir güç konumundadır. Tarikatların olumlu etkileri şu şekilde maddelenebilir:

- Birliği, kardeşliği, sosyal dayanışmayı sağlamaktadır.
- Eğitim ve öğretim faaliyetleri gerçekleştirilmektedir.
- Tarikat ehline duyulan saygı, arabuluculuk alanında kullanılmakta ve iç huzur sağlanmaktadır.
- Sosyal destek ile aidiyet duygusunu oluşturmaktadır.
- Fethedilen yerlerde İslamiyet yaygınlaştırılmaktadır.
- İslam memleketlerinin işgal durumunda cemaatlerce savunulmasını sağlamaktadır.

Tarikatların olumlu etkilerinin yanında olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Olumsuz etkileri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Müritlerdeki tam teslimiyet insanların düşünsel yetkinliklerine, hak ve özgürlük anlayışlarına zarar verip onları pasif konuma düşürmektedir.
- Şeyhin dediği doğrudur mantığı eğitim alanında yetersizliğe neden olmaktadır.
- İnsanların tek tipleşmesine (giyim, saç-sakal biçimi vs.) ve ayrışmasına (kurbanı kendi tarikatları arasında dağıtma, zekatı kendi tarikatlarına mensup olan kişilere verme vs.) neden olmaktadır (Aktaş, 2014: 24).

Tarikatların başlangıcı tam olarak bilinmese de asr-ı saadete kadar götürülmektedir. Hz. Muhammed'in sahabeye zikir uyarısında bulunduğu söylenmektedir. Usullerin devamı neticesinde tarikatlar oluşmuştur. Bu nedenle tüm tarikatların başı "Tarikatı Muhammediye" olarak kabul edilmiştir (Öngören, 2011: 97). Diğer tarikatlar Tarikatı Muhammediye'nin kolları olarak kabul edilmektedir. Diğer kollar göz önünde bulundurulduğunda on iki büyük tarikat karşımıza çıkmaktadır:

- Kâdiriyye Tarikatı, Abdülkâdir-i Geylânî (ö. 561/1165-66)
- Yesevîyye Tarikatı, Ahmet Yesevî (ö. 562/1166)

- Rifâiyye Tarikatı, Ahmed er-Rifâî (ö. 578/1182)
- Kübreviyye Tarikatı, Necmeddîn-i Kübrâ (ö. 618/1221)
- Medyeniyye Tarikatı, Ebû Medyen Şuayb b. Hüseyin (ö. 594/1198)
- Desûkîyye Tarikatı, İbrâhim ed-Desûkî (ö. 676/1277)
- Bedeviyye Tarikatı, Ahmed el-Bedevî (ö. 675/1276)
- Şâzeliyye Tarikatı, Ebû'l Hasan eş-Şâzelî (ö.656/1258)
- Ekberiyye Tarikatı, Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240)
- Mevleviyye Tarikatı, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273)
- Sa'diyye Tarikatı, Sa'deddin el-Cebâvî (ö. 575/1180)
- Nakşibendiyye, Muhammed el-Buhârî (ö. 791/1389) (Tatlıoğlu, 2009: 115-116).

Amacı aynı olan bu tarikatlar kurucularının isimleri nedeniyle farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Aralarındaki farklar giyim-kuşam, zikir biçimi, vird anlayışlarıdır (Taftazâni, 1997: 472). Metot açısından farklı tutum izleseler de temeldeki amaç insan-ı kamil yetiştirmektir.

Tasavvufun sistemli hale gelmesinden sonra tarikatlarda bazı esaslar oluşmuştur. Her tarikat bu usulleri kendilerine özel adetlerle gerçekleştirirken bazı ortak kabul edilen unsurlar da vardır. Tarikata girmek isteyen kişi:

Tevbe: Günahlarından samimiyetle arınmalıdır.

Züht: Kuvvetli bir iradeye sahip olmalıdır.

Tevekkül: Her işte elinden geleni yaptıktan sonra kalanı Allah'a bırakmalıdır.

Kanaat: Tüm çabasıyla uğraştıktan sonra elinde olanı kabul etmelidir.

Uzlet: Toplumdan uzaklaşıp tek başına yaşamayı ifade etse de kişinin iş haricinde vaktini ibadetle ve zikirle ilgilenmesini ifade eder.

Zikir: Kendini dünyadan soyutlayarak Allah'ı anmalıdır.

Tebettür: Kişi tüm benliğiyle Hakk'a yönelmelidir.

Sabır: Zorluklara ve sıkıntılara karşı güçlü, sabırlı olmalıdır.

Murakabe: Nefse yenik düşmemeli, kendini sürekli kontrol halinde tutmalıdır.

Rıza: Allah'ın rızasını kazanmak için fedakarlık yapmalıdır.

Riyazet ve Çile: Genellikle 40 gün olan çile çekmeye uymalıdır.

Mukabele: Karşılıklı oturarak yapılan toplu zikre uymalıdır (Tathoğlu, 1009: 117-118).

2.2. Ömer Baba'nın İntisabı

Bu noktada Ömer Baba'nın intisap olduğu ve bazı özelliklerini taşıdığı tarikatlar hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Ömer Baba Kâdirîyye, Rifâîyye tarikatlarının özelliklerini benimseyip derslerini bu tarikatların kaidelerine göre vermiştir. Abdülkâdir Geylânî, Ahmed er-Rifâî, Bedüzzaman Said Nursî gibi mutasavvıflara öğretilerinde sıkça yer vermiştir. Bu isimlerin yaşam tarzlarından, kerametlerinden ve davranışlarından örnekler edinerek kendisine ve müritlerine bir yol çizmiştir.

2.2.1. Abdülkâdir-i Geylânî ve Kâdirîyye Tarikatı

Muhyiddîn Ebû Muhammed Abdülkâdir b. Ebî Sâlih Mûsâ Zengîdost-el Geylânî, Güney Azerbaycan'ın Gîlân eyaletinde doğmuştur. Gavsû'l-a'zam (yardımcıların en yücesi), Kutb-i Rabbânî (büyük veli), Sultânü'l-evliyâ, Kutb-i a'zam (en büyük kutup), Muhyiddîn (dini canlandıran) gibi lakaplarla anılmıştır (Karaaslan, 2020: 154). Kökeni baba tarafından Hz. Hasan'a anne tarafından Hz. Hüseyin'e dayandırılmaktadır. 18 yaşından sonra Bağdat'a giderek hadis, fıkıh, edebiyat dersleri almıştır. Müslim ed-Debbâs aracılığıyla tasavvufa yönelmiştir. Bu dönemde medresede tefsir, hadis, fıkıh dersleri vermiştir. Şeyhine intisabından bir süre sonra medresedeki görevini bırakıp sonra yirmi beş yıl kadar çile çekmiş ve bu çile neticesinde şeyh olmuştur. Bağdat'ta 91 yaşında vefa etmiştir (Uludağ, 1998: 235).

Schimmel, Geylânî'yi İslam âleminin en bilinen velisi olarak tanımlar (1999: 263). Geylânî, Bağdat'ın en meşhur vaizi; tarikatı da en yaygın üç tarikattan biridir (Kara, 1992: 71). Schimmel'den hicivci İbn Teymiye'ye kadar saygı ve sevgi kazanmış dinî sınırları aşmayan düşünceleri, coşkulu zikir biçimleri sayesinde insanları cezbetmeyi başarmıştır. Hanbelî mezhebinin de ileri gelen isimlerindedir. Molla Câmî, Yâfiyye kolunun kurucusu Yâfiî tarafından övgüyle anılan Geylânî, yaşamı süresince birçok eser kaleme almıştır. Kendisine nispet edilen elli kadar eser mevcuttur. Geylânî'den övgüyle söz eden ve Kutbu'l-vücûd (varlığın kutbu) olarak tanımlayan İbn Tağriberdî, onun hem şiir hem düzyazı şeklinde eserler verdiğini ifade eder. Eserlerinden kısaca bahsedecek olursak:

Kitâb-ı Gunye: Tam ismi el-Gunye li-tâlibi tarîkî'l-Hak olan bu eser, tasavvuf konularını Kur'an, sünnet, hadis delillerine dayandırarak herkesin anlayabileceği bir dilde yazmıştır.

Nefehâtü'r-râbbânî: Tasavvuf hayatında yaptığı 62 vaazını içeren eseridir. Eserin sonunda vasiyetini içeren bir ek de mevcuttur.

Fütûhu'l-gayb ve Fuütûhâti'l-gayb: Oğlu Abdürrezzâk'ın babasının sohbetlerinden derlediği 78 vaazından oluşan eserdir. Vefat anındaki hali, çocukları hakkında bilgiler de vardır. Ayrıca eserin içinde Geylânî'nin 4 halifeye uzanan şeceresi de mevcuttur.

Cilâu'l-hâtır fî-keîâm-i Şeyh Abdülkâdir: Bu eser de çeşitli sohbet meclislerindeki konuşmalarının bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur.

Risâle-i i'tikâdiyye: Geylânî'nin inancını, görüşlerini anlatan bir risaledir.

Evrâdât ve Ahzâbât: Vird ve hizbleri derlemek adına yapılan bir çalışmadır.

Dîvân-ı Kasâidât: Öğrencilerine olan nasihatleri, imalı sözleri ve şiirlerinin toplandığı nazım biçiminde yazılmış eser.

Geylânî'ye nispet edilen yahut tam tespit edilemeyen eserleri: Yevâkîtu'l-hikem, Mi'râcu'l-lâtîfi'l-meânî, Mantıku'l-gayb, Kitâb-ı tecelliyât, Cevârihu'l-mudîe, Senedât (Çakır, 2006: 125-134).

Geylânî, şeriat düşüncesine bağlı bir tasavvuf anlayışı geliştirmiş ve yaşamı boyunca Hanbelîler'e imamlık yapmıştır. Ona göre tasavvufun sekiz temeli mevcuttur: Hz. İbrahim'in cömertliği, Hz. İsmail'in rızası, Hz. Eyüb'ün sabrı, Hz. Zekeriyâ'nın işaretini, Hz. Yahya'nın gurbeti, Hz. Musa'nın tevazusu, Hz. İsa'nın seyahati ve Hz. Muhammed'in fakrı. Özellikle tevazu yaşamın önemini vurgulamış ve nefsin çözümünün tevazu ile olabileceğini savunmuştur. Geylânî, marifet ya da imanı elde etmek için şu dört unsura ihtiyaç olduğunu söyler: nefis, kalp, ruh ve sır. Nefs, Allah'ı bilmenin maddi yönünü, kalp ve ruh manevi yönünü temsil eder. Kalp de dünya ile öteki dünyanın geçişidir (Kılıç, 2012: 57). Onun için tasavvuf, şu yedi esasa dayanır: Seyahat, fakr, işaret, rıza, sabır, cömertlik, gurbet (Kara, 2010: 228).

Kâdirî Tarikatı, İslam dünyasının en fazla yayılan tarikatıdır. T. Zeydân bu ünün sebebini şöyle açıklamaktadır:

- Geylânî'nin öğretilerini Kur'an ve sünnetlere dayandırarak açıklaması görüşlerinin kolay kabul edilebilir olmasını sağlamıştır.
- Geylânî'nin geniş bir aileye sahip olması, torunlarının ve çocuklarının onun izinden gitmesi genişlemeye etki etmiştir.
- Geylânî'nin farklı bölgelerden gelen müritleri tarikatın yayılmasında yardımcı olmuştur.

Moğolların Bağdat'ı yağmalaması sonucunda Geylânî ailesinin şehirden ayrılması tek bir bölgede toplanılmasını engellemiş birçok alanda aktif tarikat olmasını sağlamıştır (Çakır, 2006: 141).

Geylânî henüz yaşıyorken dahi Anadolu, Arabistan yarımadası ve Kuzey Afrika'ya kadar ulaşmıştır. Öyle ki torunu Seyyid Seyfeddin Hindistan'a kadar gitmiş, birçok aileyi İslam'a davet etmiş ve bunun üzerine Hindistan'da da Kâdirî dergâhı açılmıştır (Azamat, 2001: 132). Osmanlı coğrafyasının Kâdirîlik ile tanışması Esrefoğlu Rûmî sayesinde olmuştur. İsmail Rûmî ile birlikte de İstanbul sahasına katılmıştır (Kara, 2010: 227). Türkiye'de özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde (Bitlis, Diyarbakır vs.) Kâdirîlik geleneği oldukça yaygındır.

Tarikattaki kol kavramı tarikatın şubesi olarak düşünülebilir. Sufiler buldukları tarikata getirdikleri yeniliklerle bölünmelere ve yeni kollara sebep olmuşlardır. Bu kolun kurucusuna “Pir-i sâni (ikinci pir) denmektedir. Kâdirîyye tarikatı: Esediyye, İseviyye, Ekberîyye, Yâfiyye, Eşrefîyye, Hilâliyye, İsmâiliyye (Rûmiyye), Garîbiyye, Hâlisiyye kollarına ayrılmıştır:

- İseviyye kolunu kuranın papaz olduğu söylenmektedir önce geçim için kendini halife olarak tanıtan bu zat, keramete şahit olması sonucu Müslümanlığa geçmiş ve müritlere her şeyi anlatmış sonrasında İsa adını alan Papazın Kâdirîyye kolu, İseviyye biçiminde anılmıştır.
- Ekberîyye kolu, Geylânî’yi övgüyle anan Arabî’ye bağlıdır.
- Yâfiyye kolu, Abdulâh-ı Yâfi’iyye tarafından kurulmuştur bu sufinin Geylânî hakkında eseri de mevcuttur.
- Garîbiyye kolu, Hindistan kökenlidir.
- Eşrefîyye kolu, Türkiye’de yaygındır. Hacı Bayrâm-ı Velî’nin damadı Müzekki’n-Nüfus’un yazarı Eşrefoğlu Rûmî tarafından kurulmuştur.
- İsmâiliyye kolu, Abdürrahman Hâlis-i Tâlebâni kurmuştur (Gölpınarlı, 1969: 192-193).

Tarikatlarda maneviyat öğreticilerinin zinciri, tarikat geleneği için önem taşımaktadır. Şeyhlerden, tarikat pirinden Hz. Muhammed’e kadar ulaştığı iddia edilen manevi zincire “silsile” denilmektedir. Gelenekte Hz. Muhammed’den sonra dört halifeye dayandırılan silsileler de mevcuttur. Silsile başlangıcının Peygamber devrinden başlaması elbette tarikata karşı olan güven ve inanç açısından önem taşımaktadır. Kâdirîyye tarikatının silsilesi Hz. Ali’ye dayandırılmaktadır ve silsile Hz. Ali’ye iki şekilde ulaşır: ilki silsile-i zeheb (altın silsile), diğeri silsile-i müzehheb olarak adlandırılır. Ömer Baba’nın mensup olduğu silsile silsile-i zeheb olarak kabul edilmektedir ve aşağıdaki gibidir:

Tablo 2: Silsile-i Zeheb

1.	Hz.Muhammed (S.A.S)
2.	İmam Ali (r.a) (Hz. Ali)
3.	Seyid İmam Hasen
4.	Seyid Hasen Mesna
5.	Seyid Abdullah Mehd
6.	Seyid Musa Con
7.	Seyid Abdullah
8.	Seyid Musa
9.	Seyid Davut
10.	Seyid Muhammed
11.	Seyid Yahya Zahid
12.	Seyid Abdullah Ceyli
13.	Seyid Musa Cengidost

14.	Seyid Şeyh Abdülkadir-i Geylanî (Gavs-ül Azam)
15.	Seyid Abdülaziz
16.	Seyid Muhammed Hetak
17.	Seyid Şemseddin
18.	Seyid Şerefeddin
19.	Seyid Zeynuddin
20.	Seyid Veliyuddin
21.	Seyid Nüreddin
22.	Seyid Hisameddin
23.	Seyid Muhammed Derviş
24.	Seyid Zeynuddin
25.	Seyid Mustafa
26.	Seyid Süleyman
27.	Seyid Ali Kadiri
28.	Seyid Abdullah
29.	Seyid Yusufül Kadiri
30.	Seyid Keyali Helebi
31.	Seyid Hac Remezan (Kutb-u Zaman)
32.	Şeyid Şeyh İzeddin (oğlu)
33.	Seyid Şeyh Muhammed Rıfa
34.	Seyid Şeyh Mella Yasini Pirani

Kâdirilik'e giriş "Mübayaa" töreniyle gerçekleşir. Mürşit öncelikle üç defa Fâtiha'yı sonrasında mübayaa ayetini (Fetih suresi 10) okur sonrasında üç defa "Estağfirullah el-azim ve etübü ileyh" der. Sağ eliyle mürit adayının sağ elini tutarak şahadet gerekliliğini ve tövbeyi içeren bir telkinde bulunur. Telkinin sonunda Geylânî anılır. Sonrasında mürit aday dizlerini çöküp gözlerini kapatır. Mürşit üç defa kelime-i tevhidi okur ve mürit tekrar eder. Mürşit bir makasla adayın alnına düşen bir parça saçı keser (bu durum mâsivâ ile kalbin bağının koptuğunu simgelemek içindir). Nitekim birlikte kibleye dönerek üç defa tekbir getirirler. Tören mürşidin duası, Hz. Muhammed'e salat ve selam, geçmiş velilere okunan dualarla son bulur. Törenden sonra mürit dergâhta iki rekat şükür namazı kılar. Sonrasında şerbet ya da helva ikramında bulunulur.²⁹

2.2.2. Ahmed er-Rifâî ve Rifâîyye Tarikatı

Ömer Baba'nın Rifâî tarikatının bazı özelliklerine mensup olduğunu bildiğimiz için bu tarikat sistemi hakkında da bilgi vermemiz doğru olacaktır. Özellikle Rifâîlerle

²⁹ Ayrıntı için bkz: (<https://www.canibim.com/m/sayfa.php?nu=1425&icerik=sayfa&kategori=36>).

özdeşleşen Burhan olayını Ömer Baba'nın da müritliği esnasında birçok kez gerçekleştirdiğini bilmekteyiz. Nitekim Rifâilîlik de Anadolu çevresinde farklı tarikatlarla iç içe geçmiştir. Özellikle Bektaşîlik ile karışmıştır.

Rifâî mutasavvıfların tasavvuf esasları şunlardır:

- Allah'ın emir ve yasaklarına uymak
- Şeriat ve tarikat düşüncesine ters düşen her şeyden uzak durmak
- Dininde ve sözünde sağlam durmak
- Şeriat ve tarikata uygun hareket edip öğretilerine uymak
- Kimsenin ayıbını ve eksik yönlerini bilmemek
- Yardıma muhtaçlara karşı vicdanlı davranmak
- Kötü huylardan uzaklaşmak
- Mürşidinin söylediklerine uymak (Kara, 2010: 232).

Ahmed er-Rifâî tarafından kurulan bu tarikat Anadolu, Balkanlar, Ortadoğu bölgelerinde oldukça tanınmıştır. Dayısı Mansur Betaihi'den icazet alan Rifâî, dayısının vefatından sonra şeyhlik görevini üstlenmiştir. Kendisi en büyük dört mürşitten biri kabul edilmiştir (Kara, 1992: 69). Günümüzde ulaşabildiğimiz eserleri şu şekildedir:

El-Burhânü'l-Müeyyed: Eserinde züht, keramet, velilik konularını işlemiş; İmâm Şafîî, Ca'fer Sâdık gibi meşhur isimlerin sözlerine yer vermiştir.

El-Hikemmü'r-Rifâîyye: Ahlaki konular üzerinde durulan risale biçimindeki eseridir.

En-Nizâmü'l-Has li-Ehli'l-Ihtisâs: Tasavvuf ve ahlak ile ilgili sohbetlerinin derlendiği eseridir.

Erbaûne Hadîsen: Meşhur hadis kitaplarında bulunan kırk hadisi, kendisinden başlayıp Hz. Muhammed'e kadar erişen bir senetle vermektedir.

Hâletü Ehli'l-Hakikati Maallâh: Kırk hadisin şerhinin tasavvufî açıklamalarını içeren eseridir.

El-Mecâlisü's-Seniyye: Tasavvuf sohbetlerinin ve zikir, velilik, nefis gibi tasavvuf terimlerinin toplandığı eseridir.

El-Eş'âr: Şiirlerinin toplandığı eseridir.

El-Ahzâb ve'l-Evrâd: Kendisine ait hizb ve virdleri içeren eseridir (Öztürk, 2021: 54-55).

Rifâilerin oldukça tartışmalı bir tasavvuf anlayışları vardır. Moğol istilasından sonra tarikata girdiği düşünölen bazı faaliyetleri mevcuttur: Kızgın fırında oturmak, vücutlarına şiş sokmak, aslanlara binmek, yılanlarla oynamak... gibi. Şeyh zikrin üst notasında seçtiği müritlerinin yanak, karın, göz çukuru, gırtlak gibi bölgelere sapladığı şiş, tığ, topuz, kılıç gibi aletlerle keramet gösterir. Bunun yanı sıra şeyh “gül” adı verilen ateşte ısıtılmış demiri yalar ya da müritlerin çıplak bedenlerine değdirir. Ağzılarında cam parçaları çiğner, zehir içer, ateşe girerler (Tahralı, 2008: 101).

Bu faaliyetlerle Allah'ın istemeyeceği hiçbir şeyin gerçekleşmeyeceğini göstermek ve isyan edenlerin hidayete ermeleri için yaptıklarını savunmaktadırlar. Pirlinin Hz. Muhammed'in elini öptüğüne inanmalarından dolayı kesici aletlerin yahut zehirli hayvanların kendilerine zarar vermeyeceğine inanmaktadırlar. Bu eylemler “Burhan” adıyla anılmaktadır. Burhan olayı gerçekleştirdikleri sırada musikiyi de kullanırlar (Doğan, 2022: 32).

Bu faaliyetler Zerdüştlük geleneği olarak görölmüş ve bazı sufiler tarafından anormal karşılanmıştır. Olgun kişilerin bu tür hokkabazlıklarla işinin olmadığını bu durumun yalnızca Allah'ın verdiği bir ceza olduğunu savunmuşlardır. (Babacan, 2017: 59-60). Melâmet erbapları Burhan olayını oyun olarak görmüş, şeriatçılar onaylamamışlardır. Hatta atfedilene göre Mevlânâ, döneminde Konya'ya gelen Rifâileri seyretmek için Karatay medresesine habersiz giden eşine darılmıştır (Gölpınarlı, 1969: 195).

Rifâiyye tarikatının intisabı şu ritüellerle gerçekleştirilmektedir: Şeyh, müride tövbe etmesini ve isyanı terk etmesini söyler. Mürit adayının abdest alıp iki rekat namaz kılmasını ister. Namazdan sonra seccadesinde oturan şeyhin yanına gelen mürit adayı dizlerini şeyhin dizlerine temas ettirerek oturur. Sonrasında şeyh üç defa Fâtiha suresi okur ardından müridin elini tutarak biat ayetini okur. Biat ile ilgili hadisleri de okuduktan sonra mürit adayına biat edip etmediğini sorar. Biatı kabul eden aday, şeyhiyle beraber üç kere istiğfar duasını okur. Şeyh dualardan ve ayetlerden sonra kelime-i tevhid getirir. Mürit adayının göğsüne elini koyan şeyh, mürit adayı için dua eder. (Mürit adayı kadın ise şeyh, mürit adayının elinden tutmaz, tene temasta bulunmaz. Her ikisi de tülbent uçlarından tutar, dualar ise karşılıklı durarak yapılır.) Şeyh ve mürit adayı ayakta kibleye dönüp salâtüselâm, Hz. Muhammed ve tarikat kurucuları için Fâtiha okuyarak intisap törenini tamamlarlar (Öztürk, 2021: 269).

2.2.3. Bedüzzaman Said Nursî ve Nurculuk Hareketi

Ömer Baba'nın etkilendiği şahsiyetlerin başlarında geldiği için Bedüzzaman'dan da bahsetmek yerinde olacaktır. Said Nursî'nin *Risale-i Nur* isimli eseri Ömer Baba'nın yararlandığı kaynaklardandır. *Risale-i Nur*'u tekrar tekrar okumuş ve öğretilerinde Said Nursî'ye yer vermiştir.

1876 yılında Bitlis'in Nurs köyünde doğmuştur şeceresinin Hz. Muhammed'e dayandığını iddia etmiştir. 1907 yılında dönemin Sultanı Abdülhamid'e öneri içerikli bir dilekçe sunması nedeniyle akıl hastanesinde yatmıştır. Hastane sürecinden sonra Selanik'e giden Bedüzzaman, 31 Mart olaylarına karıştığı neticesiyle hakim karşısına çıkmış ve beraat etmiştir. 1915'te düşman birliklerine karşı Trablusgarp ve Doğu cephelelerinde savaşmıştır. 1925 yılında Şeyh Said isyanında etkisinin olmasıyla suçlanır ve sırasıyla Antalya, Isparta (Barla), Burdur memleketlerine gönderilir.

Sürgüneyken öğrencilerinin çoğalmasi hükümeti rahatsız eder ve hapse atılır. Hayatının büyük çoğunluğunu oluşturan hapis-sürgün yaşantısından sonra Urfa'da 1960 yılında 84 yaşında vefat etmiştir (Turan, 1998: 15-16).

Bedüzzaman talebelerine göre Nursî, keramet gösteren velilerdendir. Hatta talebeleri eserlerinin Allah tarafından yazdırıldığına inanmaktadır. Nitekim Said Nursî de bir eserinde şöyle söylemektedir:

“Yalnız zahirî bazı hatalarımı bahane edip ve yanlış olarak Risale-i Nur'u benim malım zannedip Risale-i Nur'un nurlarına perde çekmek, intişarına rekabet etmek için derler: "Said cuma cemaatine gelmiyor, sakal bırakmıyor" gibi tenkitleri var...

... Hem bunu katiyen ilân ediyorum ki: Risale-i Nur, Kur'an'ın malıdır. Benim ne haddim var ki, sahip olayım; ta ki kusurlarım ona sirayet etsin. Belki o Nur'un kusurlu bir hâdimi ve o elmas mücevherat dükkânının bir dellâliyim. Benim karmakarışık vaziyetim ona sirayet edemez, ona dokunamaz. Zaten Risale-i Nur'un bize verdiği ders de hakikat-ı ihlas ve terk-i enaniyet ve daima kendini kusurlu bilmek ve hodfuruşluk etmemektir. Kendimizi değil, Risale-i Nur'un şahs-ı manevîsini ehl-i imana gösteriyoruz (Nursî, 2016: 48-49).”

Said Nursî'nin birçok eseri mevcuttur. Yalnız Barla hayatından önce 44 eseri bulunmaktadır. Yapıtlarında genel olarak kelim, tasavvuf, felsefe gibi ilimler hakkındaki görüşlerini yazmıştır. Eserlerinin en meşhuru 14 ciltten oluşan Risale-i Nur'u da Barla döneminde yazmaya başlamıştır. Risale-i Nur 4 mecmuadan oluşmaktadır:

Sözler: İman, ibadet ve ahlak konularından bahseden otuz üç bölümlük eseri

Mektubat: Nursî'ye sorulan sorular ve iletilen mektuplara verdiği cevapları içeren eseri

Lem'alar: Peygamberler ve sünnetleri, duaların ehemmiyeti, ihlas gibi konuları içeren eseri

Şualar Mecmuası: Allah'ın varlığı, esmayihüsnanın ve ayetlerin hikmeti, ebced hesabı hakkındaki bilgileri içeren eseri.

Külliyat içindeki diğer temel eserleri şu şekildedir: İşârâtü'l-i'câz, el-Mesneviyyü'l-Arabîyyü'n-Nürî, Barla Lâhikası, Kastamonu Lâhikası, Emirdağ Lâhikası, Sikke-i Tasdik-i Gaybî, Tiryak. Bunların haricindekiler genel olarak siyasi ve sosyal içerikli eserleridir (Açıkgenç, 2018: 569).

Bedüzzaman Rifâî ve Kâdirî şeyhi Seyda Muhammed el-Cezerî'nin gözünde Nur hareketinin piri sayılsa da kendisi *Barla Lâhikası* isimli eserinde Risale-i Nur mesleği, tarikat değil hakikattir, demiş ve kendisinin sufi, şeyh değil yalnızca hoca olduğunu söylemiştir (Hub, 2019: 46-46).

Said Nursi hayatını eski Said, yeni Said olarak ayırmış eski Said'in siyasetle bağının yeni Said'de olmadığını öne sürmüştür. Nurculuk hareketi de yeni kabul ettiği hayatında başlamıştır. Nurculuk, Cumhuriyet Dönemi'nde ortaya çıkmış dini bir oluşumdur. Adını Risale-i Nur'dan almaktadır. Bu hareketin ilk aşamasının ilkelerini

“uhuvvet”, “ihlas, “acz-fakr-şefkat-tefekür” kavramları oluşturmaktadır. Uhuvvet ilkesine göre her Müslüman kendi İslâm’a hizmet yöntemini savunabilir. İhlas ilkesine göre her Müslüman doğru söz söylemelidir. Son ilkeye göre ise ne olursa olsun başka bir Müslümana düşmanlık beslenilmemeli, düşmanlık sebepleri ortadan kaldırılmalıdır. Bedüzzamancı hareketinin ikinci aşaması gizli cemiyet kurmaya, mevcut rejimi yıkmaya teşebbüsten cemaat oluşumunun dağıtılması ve mensuplarının tutuklanmasıyla devam eder. Bu müdahale neticesinde dışlanan Said Nursî ve cemaati, Said Nursî’nin vefatıyla “Nurculuk” adıyla anılmaya başlanmıştır. Cemaatin üstatları kabul ettikleri rol model etrafında ve ders halkaları oluşturarak, farklı gruplar kurarak faaliyetlerine devam etmektedir (Açıkgenç, 2018: 571).

3. Ömer Baba’nın Tarihi Şahsiyeti

3.1. Kimlik Bilgileri ve Ailesi:

Ömer Baba, kimlik bilgisine göre 1923 doğumlu görünmektedir. Aslen Arap kökenli olup Suriye’den Mardin Mazıdağı’na göç etmişlerdir. 6 kardeşin en büyüğüdür. Soyadı Uçaş olan Ömer Baba Diyarbakır, Hani doğumludur.

Çaldıran seferi döneminde Palu bölgesi aşiret kuvvetleriyle Arabşah’ın elinden kurtarılmış Osmanlı’ya bağlanan ilk bölgelerden biri olmuştur. Diyarbakır, Mardin bölgelerinde gerçekleşen Dede Kargın Savaşı neticesiyle Doğu ve Güneydoğu toprakları Safevilerin elinden kurtarılmış, Osmanlı hakimiyetine geçmiştir (Karabulut, 2019: 237). Bu bölgelerin alınmasında emeği geçen nüfuzlu bazı ailelere Osmanlı Devleti vakıf kurmaları için arazi tahsis etmiştir. Bu ailelerden biri de Akkoyunlular Dönemi’nde Palu’ya gelen Şeyh Alâeddin İbn-i Şeyh Pir soyudur.³⁰ Şeyh İsmail b. Muhammed neslinden Şeyh Pir, Şeyh Mir, Şeyh İsmail (babasının adını taşımaktadır) kardeşler Palu’da birbirlerine yakın civarlara yerleşmişlerdir. Şeyh Pir ve Şey Mir’in ileri nesilleri resmi kaynaklarda yer almaktadır. En küçük kardeş olan ve Bingöl iline bağlı Dedebağı Köyü’nü kuran Şeyh İsmail’in yazılı kaynaklara göre evladı olmamıştır (Karabulut, 2017: 268). Ömer Baba’nın ailesinin iddiasına göre soyları Şeyh İsmail’e dayanmaktadır. Ömer Baba Şeyh İsmail’in 5. nesilden torunudur. Ailesine göre Şeyh İsmail’in Ömer Baba’ya kadar giden şeceresi; Şeyh İsmail, Seyit Ömer, Seyit Mehmet, Seyit Şevş, Molla Ali, Ömer Uçaş şeklindedir. Ailenin Irak’tan beylik tipi geldiğini ve mülk talebi olmaması için şecere kayıtlarının hatalı yapıldığını tahmin etmektedirler (kk2).

Şeyh Sait İsyancıları nedeniyle ailenin bir süre Palu’da sürgünde kaldığı da bilinmektedir. Şeyh Ömer’in babasının adı Ali Uçaş olup halk arasında Molla olarak anılmıştır. Babası kanaat önderleri olarak kabul edilmiştir. Molla Ali, çiftçilik yaparak ailesinin geçimini sağlamıştır. Annesi Gülli Hanım hakkında pek bir bilgiye sahip olunmamakla birlikte ev hanımı olduğu söylenmektedir.

Eşinin adı Dilber Uçaş. Eşi de Ömer Baba’dan 4 yıl sonra vefat etmiştir. 5 kız, 2 erkek evlatları olmuştur. Çocuklarının ismi; Emine, Measure, Hediye, Gülsüm, Hayriye, Hanifi, Zeki. Hayatta olan evlatları ise: Güler, Hediye, Hayriye, Hanifi ve Zeki’dir.

³⁰ Ailenin son yüzyıldaki temsilcisi kabul edilen Şeyh Alâeddin İbn-i Şeyh Pir Hazretleri’nin erkek kardeşlerinin neslinden Mehmet Baba da Şeyh Hacı Ömer Efendi tarafından tasavvuf dersleri görmüş Nakşibendiyye tarikatına intisaplı bir şeyhtir. Ayrıntı için bkz: (Karabulut, 2017: 270)

3.2. Tahsili, Mesleği ve Askerliği:

Ömer Baba'nın milli eğitimle ilgili bir tahsili bulunmamakla beraber yalnızca medrese eğitimi mevcuttur. Osmanlı Türkçesi ile yazabilmektedir. Askerdeyken okuma yazma öğrenmiştir. Kendini ifade edecek kadar ve çeviri yapabilecek kadar Arapça-Farsça bilgisi bulunmaktadır. Arabistan'da kaldığı zamanlar da olmuştur. Vefatından kısa bir süre önce 3 ay Mekke'de kalmıştır. İletişimle alakalı bir sorun yaşamamıştır, Arapça ile anlaşma sağlayabilmiştir.

Gençlik yıllarında Sümerbank'ta devlet dairesinde çalışmıştır. Tek partili dönemde cuma izni verilmiyor diye istifa etmiş, iş değiştirmiştir. Bir süre sebze, meyve, komisyonculuk işleriyle uğraşmıştır. Gaz ocağı tamirciliği yapmıştır. Peynir tenekelerini lehimleme işinde çalışmıştır. 80'li yıllara kadar bu işleri yapıp sonrasında pazar şemsiye onarımı yapmaya başlamıştır. Şemsiyelerin iskeletlerini, kumaşları yenilemiştir. Senenin belli zamanları -genellikle yazın- çalışarak geçimini sağlayabilecek kimseye muhtaç olmayacak şekilde hayatını idame ettirmiştir. Maddi durumu iyi değildir, eline geçen parayı dağıtmış, para biriktirmemiştir. Vefat ettiğinde de kendisine ait hiçbir mülk bulunmamıştır.

20 yaşındayken 4 sene askere gitmiştir. Askerliği ihtilal zamana denk gelmiştir. İstanbul/ Sultanahmet'te çavuş olarak görev yapmıştır. Askerlik yaptığı dönem camiler kışla olarak da kullanıldığı için Sultanahmet'teki askerliği süresince cami kışlasında bulunmuştur.

3.3. Yaşadığı Siyasal Sorunlar:

12 Eylül darbe döneminde denetimlerin sıkı olması ve şikayetlerin fazla olması nedeniyle baskınlar da fazlaşmıştır. Özellikle Doğu ve Güney Doğu bölgeleri dergâh, tekke, tarikat gibi kurumların fazla olduğu ve tasavvufun yoğun bir kitlesinin bulunduğu bölgelerdir. Diyarbakır'da aktif bir tasavvuf topluluğu olarak dikkat çekmeleri olağandır.

12 Eylül zamanında dergâha baskın yapılmıştır: "Diyarbakır'dayken tasavvufa hakaret eden, laf söyleyen, inkâr eden birileri tarafından dergâh ihbar edildiği için baskın yapılmıştı. Askerler, basın esnasında Ömer Baba'nın keramet göstermesini istemişler. Ömer Baba da soba yanarken sobanın içindeki kömürü iki eliyle avuçlayıp tekrar sobanın içine atıp keramet göstermiş. Sonrasında dergâha ve Ömer Baba'ya dokunulmamış.

O dönemlerde genel bir baskın daha yapılıyor. Anayasanın tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması kanununa uyulmadığı için birçok dergâh kapatılarak şeyhler sorguya alınıyor. Ömer Baba da bu süreçte içeri alınıyor. 20 gün kadar askeri cezaevinde yatıyor sonrasında devlet aleyhine bir söylem olmadığından, icraat olmadığından dolayı suç unsuru da bulunmayınca serbest bırakılıyor. Zaten Ömer Baba'nın siyasi bir duruşu mevcut değildi (kk1)."

3.4. Vefatı ve Türbesi:

Türbe yahut mezar ziyaretlerinde kabul edilen yaygın görüş ziyarette bulunulan zatın ölmediği inancıdır. Veli ruhen hâlâ bu dünyadadır. Veli ile kurulan iletişim farklı biçimlerde gerçekleştirilir: kalp yoluyla, rüya yoluyla... Yaşamı boyunca Allah'a hizmet etmiş kişilerin vefatlarından sonra da ahiret yaşantısında yüksek makamlara sahip oldukları görüşü yaygındır (Akçay, 212). Veli; ailesini öldükten sonra da korumaya, keramet göstermeye devam eder (doğal afete engel olma, insanlara canlı olarak görünme vs.). İnanca göre veli ziyareti sevaptır, veli de ziyaret edilmeyi bekler.

Her çeşit dilek için veli ziyareti yapılmaktadır. Genel olarak hastalık, iş bulma, çocuk sahibi olma, kısmet açıklığı, huysuz çocuğun sakinleşmesi, günahların affolması, eve bereket gelmesi, doğum yapan anneye sıhhat kazanması, sınav kazanması amacıyla ziyaretler gerçekleştirilmektedir.

Türbelere yapılan ziyaretler belli bir adap çerçevesinde gerçekleştirilir ziyaret esnasında gülünmesi, çok konuşulması saygısızlık olarak kabul edilir. Ziyaret de belli zaman dilimlerinde gerçekleştirilir. Örneğin Eyüp Sultan, Mehmet Emin Tokadî Hazretleri gibi büyük zatların ziyaretleri cuma günü gerçekleştirilir. Zuhurat Baba türbesinin cuma günü saat 10'da dua kabul ettiğine inanılır. Bazı ziyaret yerlerinde üç ve yedi rakamının ön plana çıktığını görmekteyiz. Bir dileğin kabul olması için üst üste üç cuma ziyarete gitmek gerektiği, dilek kabul olmazsa yediye tamamlanması gerektiği görüşü yaygındır.³¹ Karaca Ahmed Türbesi çoğunlukla pazar günü ziyaret edilir. Gazzâlî'ye göre genel olarak cuma gününün tercih edilmesi İslami görüşte cuma gününün kutsal sayılması nedeniyle. Cuma günü Allah'ın Müslümanlara hediyesi olarak görülmüştür (Pehlivan, 2004: 175).

Ömer Baba 28 Ağustos Perşembe günü 2008 yılında 85 yaşında Hani'de vefat etmiştir. Türbe ziyaretleri genel olarak aile ziyareti amacıyla gerçekleştirilmektedir. Türbeye girerken abdestli olunmalı, başı açık kadın başını örtmeli "Selamünaleyküm" diyerek, sağ ayakla girilmelidir. Türbede ibadet, zikir, tespih ve okumalar gerçekleştirilir. Yatan zata dualar edilir. Ziyaret eden kişi -mevcutsa- dileğini söyler.

Bahsedilenlere göre Ömer Baba yaşamı boyunca pek fazla hastalık görmemiştir:

"İstanbul'da 1993 yılında bir defa rahatsızlandı ve hastaneye kaldırıldı. Ben o zamanlar onun yanında kalıyordum. Bağırsak düğümlemesi teşhisi koyuldu, ameliyat olması gerektiği söylendi. Ramazan ayıydı bu süreçte. Tuvalete çıkamıyordu yediğini istifra ediyordu çok zayıflamış ve sararmıştı. 20 gün kadar sürdü bu durum. Küçükçekmece'de Garip Baba türbesi vardır -şimdi cemevi yapıldı- o zamanlar çok meşhur bir yer değildi, etrafı duvarla kapalı bir yerdi. Garip Baba bir gün Ömer

³¹ "Cuma günleri ziyarette bulunulur. Bu ziyaret üçlenir ya da yedi olur. İlk gidişte dilek dilenir adak adanır, ikinci gidişte dileğin gerçekleşir, üçüncü gidişte 'Erdim şükür, gördüm şükür' namazı kılmaya gidilir ve adak gerçekleştirilir." Üç rakamı, yaratma ile alakalı sayılardan kabul edilmiştir: Şaman inancında evren 3 katlıdır, Altay Türklerine göre 3 tanrı insan ırkını var etmiştir, Uygur Türklerine göre yaratılış üç zamanda gerçekleşmiştir... İslamiyet'in kabulü sonrasında da bu görüş devam etmiş Müslümanlar tarafından kutsallık atfedilmiştir. Aynı şekilde yedi rakamını da İslam kozmolojisinde sıkça görmekteyiz: Göğün yedi katı, üçler yediler kırklar, Kâbe etrafında 7 kez dönmek vs. Ayrıntı için bkz: (Pehlivan, 2004: 175).

Baba'nın rüyasına gelerek 'Sen de Garip Ömer'sin.' diyor. O dönem Ömer Baba'nın ailesi, akrabası kimsesi yanında yoktu garipliği doğrudu bir nevi. Hayatı boyunca da parayla işi olmazdı olanı dağıtırdı. Fakir fukarayı tespit eder arar bulur kollar ve ihtiyaçlarını giderirdi. Garip Baba 'Seni ameliyata geldim.' demiş ve badem yağı içmesini söylemiş. Sabah uyandı bana anlattı rüyasını. Badem yağını nasıl nereden buluruz bilmiyoruz o dönem. Kapalıçarşı'da çalışan bir arkadaş temin etti bize. Badem yağını iki gün içti üçüncü günden sonra bağırsak tıkanıklığı geçti. Doktora götürünce ameliyat olmazsa ölür demişlerdi ancak geçti (kk1).”

Ömer Baba vefatı halinde “Nereye ölürsem oraya gömün, nakletmeyin.” diye vasiyette bulunmuştur. İstanbul'da rahmet ederse Kazlıçeşme Mezarlığına gömülmeyi istemiştir.

“Ölümünden bir süre önce Diyarbakır'a davet edildi. Bir ay orada kalıp köyüne geçmeyi düşündüğünü söylemişti. Ama geri dönüşüyle ilgili bir şey söylemedi. Her zaman söylerdi ne kadar kalacağını. Bu defa bilakis bu son artık dönmeyeceğim, dedi. Diyarbakır'da eski bir Rum evi alınmıştı, bir dergâh yapıyordu oraya. Dergâhı tamamladı -vazifesini bitirdi yani- talebelerin kalabileceği, yolcuların -üç günü geçmeyecek şekilde- kalabileceği, perşembe günleri derslerin verilebileceği, insanların namaz kılınabileceği bir vakıf yaptı. Zaten oraya da dergâh için çağırılmıştı. Vardığı zaman ikinci gün yeğeni Baba'yı yemeğe çağırıyor. Baba o akşam iftarını açıyor, namazını kılıyor, 'Ben biraz rahatsızım şurada uzanayım üstümü örtün.' diyor ve o şekilde vefat ediyor. Nakil olmamayı vasiyet ettiğinden dolayı o gece istişare yapılıyor ve ailesi Ömer Baba'yı şeyhinin yanına gömmeye karar veriyor. Şeyhinin yeri de kubbeli güzel bir türbe. Şeyhinin bir oğlu var Molla Hamit isimli. 'Orada annem, babam, abim yatıyor bir kişilik yer mevcut o da bana ait.' diyor ve Ömer Baba'nın oraya gömülmesine izin vermiyor. Ömer Baba'yı gece yıkıyorlar sabah cenazesi yapılmak üzere insanların cenazeye iştirakini bekliyorlar -İstanbul'dan, Elazığ'dan, Giresun'dan, Adana'dan birçok yerden giden oldu cenazesine- Molla Hamit o gece babasını rüyasında görüyor. Babası oğluna 'Kendi yerini Ömer'e ver onu yanıma istiyorum.' diyor. Oğlu sabah namazında camiye gidip bizimkileri görüyor ve rüyayı anlatıp hakkından feragat ettiğini, Ömer Baba'nın şeyhinin yanına defnedilmesine izin verdiğini söylüyor. Vefatından beri her sene hatimler okunuyor, tespih, tehlîl, kelime-i tevhitler hediye ediliyor. Evlerde cemaatin intisabı olduğu ablalar abilerde toplanılıyor. Toplanılan yer her yıl değişkenlik gösteriyor (kk1).”

“Babanın genelde akşam namazından sonra kalabalıkla muhabbeti olurdu. Sohbet esnasında bir zikir başlardı. Baba İstanbul'dan geldi bir iki gün akşam namazından sonra uyumaya başladı. Biz yol yorgunluğudur dedik ilk başta ama bu durum 4-5 gün devam etti. Herkes onun uyanmasını beklerdi ama baba uyanır, abdest alır, namaz kılar bir daha uyurdu. Bu bizde şüphe uyandırdı. Ben İstanbul'dan birkaç kişiyi arayıp durumu anlattım. Herkes şaşırды bir şey hissettik çünkü baba böyle yapmazdı. Geldiğinde namazını kılar iftarını açar sonra fasıl olur ve zikir başlardı. Ama baba artık hiç konuşmuyordu. Sonra bir gün baba yanıma geldi 'Yarın bizi Hani'ye götür.' dedi. Sabah 9 gibi yanına gittim ama bana 'Araç ayarlandı sen gelme.' dedi. Birkaç gün Hani'de kaldı, gelip alalım diyordum ama gelme diyordu bana. Sonra vefatını duyduk zaten. Vefatını duyunca oraya gittik ona bir kubbe, türbe yapalım diye düşündük ama mübarek bu tür şeyleri de sevmiyordu. Sabaha karşı Şeyh Abdullah'ın oğlunun (Hamit) yanına gittik ondan yer istedik kendisi de sağ olsun yerini verdi,

dedeyi şeyhinin karşısına gömdük. Hamit, babaya yerini vermişti ancak Hamit vefat edince ona da babasının yanında yer çıktı (kk5).”

“Bir gün oğlumla haber gönderdi yarın Hediye ile Güler’e söyle Hani’ye gideceğiz, demiş. Baba bizleri normalde bir yere çağırılmazdı o yüzden farklı bir durum var diye düşünmüştük. O gece Hani’ye gittik, akrabaların hepsi Hani’de toplandı. Birkaç gün zikirler yapıldı, sohbetler edildi. Baba bir süre sonra rahatsızlandı, ağrısı ve ateşi vardı. Omuzlarının ağrıdığını söyledi Hediye ile ona gece boyu masaj yaptık ertesi gün de hastaneye gitmek için söz aldık. Ertesi sabah hastaneye götürecektik ancak oradakiler engel oldu köydeki hastaneye gideriz dediler. Ailedekiler babamın köyde kalması için baskı yaptılar. Annem de bizlere babamızı götürmek istediğimiz için kızdı. Biz de Hediye ile evlerimize döndük. Ertesi gün akşam yemeğinden sonra babamın vefat haberini aldık. Yatsı namazını kılmış, uzanmış Yasin okuyormuş Yasin’i yarılınca bir akrabamıza okumaya devam edin, demiş. Yasin bitince de yatağında uzanmış ve vefat etmiş. Annem vefatına şahit olmuş bizlere sarı bir ışık topunun babanın üzerine konduğunu sonrasında babanın vefat ettiğini söyledi. Evinde kaldığı beyin hanımı da elleriyle işaretlerle birileriyle konuştuğunu birilerinin ona baktığını fark edince durduğunu söyledi. Biz Hani’ye yetiştik ki babayı yıkayıp kefenleyip tabuta koymuşlardı bile. Camiye gittik tabutun açılmasını istedik. Mavi gözleri hafif açıktı, yüzü pembeydi, ter akıyordu alnından resmen yaşıyor gibiydi. Onu öptüm, bütün kokusu üzerime sindi. O gün herkes, yoldan geçenler bile misk-i amber kokusu duydu. Cenazesi çok kalabalıktı. Herkes salavatlarla, tekbirlerle tabutun yanından geçti. Cuma namazından önce defnedildi. Vefatından sonra üç gün yemek verildi, Kur’an’lar okundu, mevlitler okundu, salavatlar ve tespihler çekildi. Yedisinde aile içinde andık. Kırkında yine Hani’ye gittik, yemek dağıtıldı. Dağıttığımız yemekler çok bereketliydi hiç bitmiyordu. Yetmiş ikisinde türbe ziyareti yapıldı, türbesinde okumalar yapıldı (kk6).”

“Vefatına yakın Diyarbakır’a gitmeden önce eşyalarını bizlere dağıttı. Vasiyetini bana yazdırdı. ‘Zikirleri haftada bir gerçekleştirin en kötü iki haftada bir, ayda bir gerçekleştirin. Zikir kesilirse sefa kesilir.’ dedi.

Yine o zamanlar bize ‘Tasavvufta iki büyük var: Mehmet Emin Tokadî ve Aziz Mahmut Hüdâyî. İkisi de ‘Türbemize gelenler suda boğulmasın, yangında yanmasın, imansız ölmesin, fakirlik yüzü görmesin.’ diye dua etmiştir. Allah bunların duasını kabul etmiş. Ben de Allah’a dua ediyorum kim beni hangi niyetle ziyarete gelirse o olsun seçim yapmıyorum.’ dedi. Vefatından sonra başka tarikatlara gidenler de oldu. Dünya derdine düşen de oldu. Bu işler başsız olmuyor (kk3).”

Vefatından sonra İstanbul’daki kadın müritleri 52 gün boyunca kendi aralarında müsait olan bir hanımın evinde toplanıp okumalar yapmış, yiyecek dağıtmış, ilahiler okumuş zikir ve ibadetle meşgul olmuşlardır (kk7).”

Ömer Baba’nın türbesinde İslamiyet’te yeri olmadığına olan inançtan dolayı çaput bağlanmamaktadır. Türbesinde müritleri tarafından Kur’an okunmakta, ibadette bulunmaktadır. Türbeye gidip zikir çekenler de mevcuttur. Türbeye giden kişiler çeşitli dileklerde bulunmaktadır. Ancak taleplerini Ömer Baba’dan değil, Allah’tan istediklerini ifade etmektedirler. Ömer Baba’nın yalnızca bir aracı olduğuna inanmaktadırlar.

3.5. Menkıbevi Şahsiyeti:

3.5.1. Kerametleri:

Veliler, kerametın Allah'ın lütfuyla gerçekleştiğini bilir ve yalnızca veliliklerini kanıtlamaları gereken durumlarda keramet gösterirler. Keramet; tabiat kanunlarının üstünde yer alan aykırı bir olaydır, şeriata bağlı evliyaların elinde gerçekleşir, Allah'ın bir eylemidir (Çotulay, 2022: 33-35).

Şeyh Ömer, keramet gösteren veliler sınıfındadır. Kendisine bahşedilen kerametler Rifaîyye tarikatına has olan Burhan olaylarını da içermektedir. Anlatılanlara göre Ömer Baba; ateşten, yırtıcı ve zehirli hayvanlardan zarar görmeyen Ahmed er-Rifâf geleneğine uyan bir velidir. Yukarıda keramet kısmında velide olması gereken özelliklerden bahsetmiştik. Bir velinin manevi gücüne inanmak onun keramet gösterme yeteneğiyle de bağlantılıdır ancak Ömer Baba'nın müritleri kerametlerinden ziyade onun dini anlatım şekline ve insanlara olan yaklaşım biçimlerinden dolayı intisap buyurdıklarını ifade etmiştir.

3.5.1.1.Sağlıkla İlgili Kerametleri:

Bu motif çoğu menakıpnamede karşımıza çıkmaktadır. Veli genellikle kuvvetli nefesiyle hastalara şifa verir. İnsan bedenine giren kötü ruhları çıkarmak, kötürüm insanı ayağı kaldırmak, ruhen kötü durumda olan kişiyi sağlığına kavuşturmak (gerek muska gerek okuma yoluyla) en çok duyulan meziyetlerdir. Hastalıkları iyileştirme motifi Türk şamanlarının vazifelerinden biri olup İslamiyet'in kabulünden sonra velilere atfedilen kerametlerden sayılmıştır.

“Annemin sağ tarafına felç indikten bir süre sonra baba bize geldi, bizde kalmaya başladı. Sohbetler edilip zikirler çekiliyordu. Annemin odasına gitti çeşitli dualar etti ayağının altına sertçe vurdu. Annem o anda ayağını çekti. Sonrasında da tamamen iyileşti (kk14).”

“Bir gün babayla namaz kılıyorduk namaz bitince ellerini açtı: “Allah'ım benim ömrümü Canan kızıma ver.” dedi, dua etti benim için ilk kez. Onun kirli çamaşırlarını aldım eve dönüyordum ki bir arabayla burun buruna geldik. Ölüyordum neredeyse onun duası beni korudu.

Ben ondan hiçbir şey istemedim ama öleceği vakte yakın bana bir muska yazmıştı. ‘Bunu al oğlana götür sana altından kolye yapsın.’ dedi. Ben de altının çok pahalı olduğunu ve yaptıramayacağımı söyledim. O da bana muskanın altından daha değerli olduğunu söyledi. Ben de gümüşçüye gittim bir kolye aldım ama muska sarılı ve çok büyüktü kolyenin ucuna bir türlü girmedi. Arkadaşım da uğraştı girmedi. Dede bana verin dedi tek seferde taktı kolyeye. 15 sene oldu hiç açılmadı. Bir arkadaşım doğum yapmıştı çok korkuyordu gece bebeğin başında uyumadan bekliyordu. Kolyeyi ona verdim takmasını söyledim kadının korkusu geçti. Bir kızımız var Fatma, çok sıkıntısı olduğunu söyledi kolyeyi istedi verdim şimdi kolye bana çok iyi geldi diyor. Kolyeyi ne amaçla yazdı ne yazdı bilmiyorum ama kim taksa ondan faydalaniyor (kk7).”

“Ben çok yargılayıcıyım, hemen her şeye inanmam demek ki bir dönem bir hatamız oldu ki benim hafızamı sildiler. Dedenin vefatından sonra burnumdaki kemikten dolayı ameliyat olacaktım. Âyetü'l-Kürsî'yi okuyacağım ama yok aklımdan uçup gitmiş, insanlara bakıyorum onları tanımıyorum. Ameliyata giderken karşımdan hocanın geldiğini gördüm bana çabuk Âyetü'l-Kürsî'yi oku hatırlayamıyorum, dedim. Hoca bana okudu ben tekrar ettim. Çevremde ameliyata girecek hastalar var korkuyorlar, benim öyle korkularım olmaz. Ameliyattan çıkanın gözleri mosmor, yüzü tanınmaz halde. Ben çıktıktan sonra ise ameliyat olmamış gibiydim. Morluk, kızarıklık yoktu. Profesörler kontrole geldiğinde hepsi hayret etti. Doktoru sordular, onu tebrik ettiler ama aslında onu büyükler yaptı.

Kadının biri dergâha geldi başım ağrıyor diye babaya ağlıyordu. Baba bana kadının baş ağrısını almamı söyledi. ‘Ben de nasıl alayım ki?’ dedim baba tekrar al, deyince ben de elimi kadının başına koydum ‘Aldım.’ dedim. Dede kadına geçti mi deyince kadın da iyileştiğini söyledi. Halbuki ben refleks olarak yaptım. Baba da beni deniyordu o dönem. Aldığım bir şey var mıydı yok muydu tövbe (kk3).”

“Bir arkadaşımızın iki abisi vefat etmişti. Biri inşaattan düşmüş diğeri intihar etmiş. Böyle bir yara var içlerinde. Bir gün pandeminin ilk zamanlarında birlikte avluda otururken bu arkadaşımıza haber geldi. Kardeşi hastanede personel olarak çalışıyordu orada covid kapmış. Üçüncü günüymüş meğer durumu kötüleşince ambulansla hastaneye kaldırmışlar. Bizim müritler de birbirlerini kardeş olarak görür, biz de çok üzüldük ona. “Baba kardeşine yetişecek sen merak etme.” dedim o acıyla. Nasıl isteyeceksek isteyecektik ama baba o gün gelecekti başka çaresi yoktu çünkü baba evladını atmaz onların gönlü arş gibidir. Ertesi sabah saat dokuz gibiydi arkadaş beni aradı babanın geldiğini söyledi. Rüyasında bir asker görmüş arkasında da makam aracı varmış. Asker makam aracının kapısını açınca araçtan baba inmiş. Baba hastaneye girmiş o kata çıkmış. Sonrasında arkadaş uyanmış. Daha hastaneyi arayıp kardeşinin durumunu öğrenmemişti o zaman. Saat 12’de beni tekrar aradı hastaneyi aramış kardeşi “Ben çok iyiyim, yarın bu kattaki herkes taburcu olacak.” demiş (kk5).”

“Ben Marmaris’te inşaatta çalışıyordum o sıralar. Otobüsle iş yerine giderken otobüsün freni patladı uçuruma sürüklendi. Ben gayriihtiyari ‘Baba yardım et!’ dedim. Baba yan koltuğuma geldi, bana sakın olmamı bir şey olmayacağını söyledi. Otobüs kazayı yaptı ancak 20 küsur kişiden kimse yara almadı (kk8).”

“Benim eşim ilk evlendiğimiz dönemde baygınlık geçiriyordu. 7 yıl bu rahatsızlığı yaşadı. Bir gece baba bizim evdeydi eşim yine baygınlık geçirdi. Baba da bana kızdı sen bu kadını niye iyileştirmiyorsun, dedi. Eşimin başına elini koydu okudu, bir su getirdiler onu okudu, içirdi. O zamandan beri bir daha düşmedi.

Bir yeğenim bebekken siroz hastasıydı, karnı şişti. Gitmedikleri doktor kalmamıştı. Bir gece ablam babaya gitti yardım istedi. O gece baba yatmadı dualar etti, çocuğun saçlarını kesti. O kız iyileşti şimdi 4 çocuğu var (kk2).”

3.5.1.2.Rüya Yollu Kerametleri:

Birçok halk anlatısında da karşımıza çıkan rüya motifi; rüyasına girdiği kişilere haber vermek, onları cezalandırmak yahut uyarmak için veli tarafından gerçekleştirilmektedir. Rüyalar Türkler arasında oldukça ciddiye alınır ve haberci

olarak karşılanır. Bu nedenle bir velinin rüyada görünmesi nasıl görüldüğüne bağlı olarak hayırlı ya da hayırsız olayların gerçekleşeceğine yorulur. Ayrıca mutasavvıflar için rüya, ahiri hayat ile dünyevi hayat arasında bir haberleşme aracıdır.

“Ömer Baba'nın pozisyonunu rüyasında üst kademedeki gören çok kişi vardır ama bu sizin için ne kadar bağlayıcı olur bilemem. Babaya işsizlikle ilgili gelen kişilerin ne iş yapması gerektiğini rüyasında gördüğü de çok olmuştur. Benim İstanbul'a gelme sebebim de bir rüya neticesiyle oldu. Lise yıllarımdan sonra onunla Diyarbakır'dan İstanbul'a gelmemi istedi. Ben istemiyordum reddettim kendisini ilk başta. O gece bir rüya gördüm. Önce beni Süleymaniye Cami'sinde gezdirdi. Sonra Sultanahmet Cami'sinin avlusundan içeri girdik, camiye girdikten sonra aynı sufu giymiş bir cemaat gördüm. Ömer Baba o cemaate namaz kıldırıldı. Namazdan sonra cemaatteki herkesle tek tek konuştu. Camilerde imamların odası vardır, Baba namazdan sonra o odaya doğru yöneldi. Kapının ardındaki birine izahat verdi. İzahat verdiği kişiyi görmedim. Duvarda asılı altın rengi, capcanlı duran bir aslan resmi dikkatimi çekti. Ömer Baba izahat verirken ben de o resmi inceliyordum. Birden resim canlandı ve aynı odaya yöneldi. O an hissettiğim şey izahat verdiği kişinin Peygamber Efendimiz, aslanın da Hz. Ali olduğuydu. O rüyadan sonra sabah yanına gittim onunla İstanbul'a gelmeyi kabul ettiğimi söyledim. Rüya için “Gördüklerin sana kalsın” dedi. İstanbul'a geldiğimizde aynı camilerde gezdirdi beni. Ben İstanbul'a daha önce hiç gelmemiştim camileri de bilmiyordum, hiç görmemişim. Gezdirirken rüyamda gördüğüm yerlerin buralar olduğunu anladım. O gün bu gündür de Sultanahmet'teyim işim gücüm hep burada kurulu (kk1).”

“Bizi 99 depreminde o korudu. Gençlik zamanım çok derin uyuyorum top patlarsa uyanmam o dönem. Depremin olduğu gece dede rüyama geldi yanında iki beyaz at vardı. Bana dönüp atlardan birinin Rifâî birinin Geylânî Hazretleri olduğunu söyledi. Bir bebeğin yattığı beşiğin yanına geldi, beşiği tuttu ve sallamaya başladı. O sırada uyandım deprem oluyordu. Herkesi ben uyandırdım (kk14).”

“Dedenin öldüğü bir dönem çok sıkıntıdaydım. Bir gün rüyamda binanın kenarında düşmek üzere gördüm kendimi ucuna zar zor tutunuyorum. Sonra dedemi gördüm yukarıda duruyordu bana elini uzattı çıkardı beni. O rüyadan sonra çok rahatlamış hissettim kendimi (kk9).”

“Annemin hasta olduğu dönemde bir rüya gördüm. Dedem ve yanında beyaz giyimli birçok insan bir bahçenin ortasına annemi yatırmışlar ve çevresinde zikir yapıyorlar, def çalıyorlar. Ben bu rüyayı annemin iyileşmesine yormuştum ama meğerse onu götürmek için hazırlanıyorlarmış. Annem iki ay sonrasında vefat etti (kk10).”

“Dede ilk zamanlar İstanbul'dayken karısı ve çocukları Diyarbakır'da kalıyordu. Bir gün karısı Sarı Sadık Hazretleri Türbesi'ne gidip ona dedeyi şikayet etmiş. Dede de Diyarbakır'a haber göndermiş: ‘Beni şikayet etmişsin, geleceğim burada az daha işim var.’ (kk9).”

3.5.1.3.Akıldan Geçenleri Bilme Kerametleri:

Saklı bilgiye erişebilme özelliği bulunan velinin bir kimsenin yanında olup olmadığı fark etmeksizin aklıdan geçenleri bilerek düşüncelerini okuyabilmesini

ifade eden bir motiftir. Allah tarafından bu özellikle kutsanan veli olumlu yahut olumsuz tüm fikirlere hakimdir ve kendisine yanlışı olabilecek insanları da bu sayede tespit edebilmektedir.

“Gün içinde yolda belde arkadaşlarla konuştuğumuz şeyleri akşam dergâha gittiğimizde Ömer Baba’dan çok dinlemişimdir. Örneğin Hz. Ömer’den örnek verip bir olay anlatmışızdır yanına gidip oturduğumuzda aynısını birebir ondan dinlerdim. Aklımızdan geçeni, ettiğimiz sohbetleri bilirdi (kk1).”

“Çocuklarımla dedenin yanına çok fazla gittiğim için kavga ederdik. Bir gün yine çocuklarla tartıştık. Ertesi gün dergâha gider gitmez bana “Anlat Canan’ım, çocukların seni çok mu üzdü?” dedi. İçimi okurdu benim (kk7).”

“Bir gün dergâhtan bir arkadaşım ile konuşurken arkadaşşıma ‘Babanın cep telefonu yok ona ulaşamıyorum bir hat alalım ona.’ dedim arkadaşım da “Ne yapacaktım baba telefonu!” dedi. Dergâha gittiğimizde baba arkadaşşıma döndü: “Saadet aklımdakini söyledi de sen ret mi ettin?” dedi. Ben ona telefon aldım sonra. Aklımızı okuyordu resmen. Ne konuşsak dergâhta aynısını bize söylüyordu (kk3).”

3.5.1.4.Tarikat Bağlantılı Kerametleri:

Tarikatlara atfedilen özelliklerin mensubu olan velilerde görünmesini ifade eder. Her motif her tarikatta bulunmayabilir. Şekil değiştirme, yemeden içmeden uzun süre dayanabilme, vahşi hayvanlara hükmetme, nesnelere iletişime geçebilme, ateşte yanmama gibi motifler tek bir tarikata has olabilmektedir. Ömer Baba’nın mensup olduğu ve etkilendiği tarikatların özelliklerine göre bazı kerametlerini bu gruba dahil etmeyi uygun gördük.

“Rifâî tarikatında Burhan olayı vardır. Bu ritüeli din alimleri gerçekleştirir genelde. Son otuz senedir böyle bir şey yapılmıyordu. Bu işi reddeden ve tasavvufu inkar edenlere karşı yapılmaktaydı zaten. Televizyonlarda da çıkıyordu. Daha önceden yaptığımı biliyorum ama sonrasında kendi de yasaklamıştı insanlar korkar, kargaşa olur diye. Şiş batırıyorlardı karın boşluğuna ve hiçbir şey olmuyordu. İspat için böyle bir durum mevcuttu.

Ömer Baba cemaatten birinin evinde kalırken evinde kaldığı işi kendisine sürekli sorular sormuş ve bir keramet göstermesi için ısrar etmiş. Ömer Baba da en son ‘Oğlum ne istiyorsun bu anahtar buradan çıksın yere düşsün tekrar kalksın kapının yuvasına girsin açsın kitlesin açsın mi istiyorsun?’ demiş ve bunları anlatırken anlattıkları o sırada oluyormuş tabii.

Bir abimiz Ömer Baba’yı zikir esnasında büyük bir kobra yılanına dönüştüğünü görmüştü. Tasavvufdaki yılan kültürü farklıdır. Yılan, akrep gibi zehirli mahlukatla tarikat ehlinin ahdi vardır. Tasavvuf ehline dokunmayacaksın, sokmayacaksın, zehirlemeyeceksin şeklinde ahdi bulunur. Bu tasavvufun bir sırrıdır. Oradaki yılan tılsımı da şudur: Kobra yılanların şahı kabul edilir. Ömer Baba’yı da kobra olarak görmüş kendisi (kk1).”

Don (şekil) değiştirme Orta Asya hem de Anadolu’da ‘şamana veya veliye meydan okuyup onu alt etme’ şeklinde kendini göstermektedir. Özellikle kuş şeklinde

karşımıza çıkan bu motif, Tanrı'ya yakın olanın kerameti olarak yorumlanmaktadır. Misal güvercin, Alevilerde Hz. Ali ile ilişkilendirilmektedir. “Kuş olup güvercin donunu giyen, Uyan dağlar Ali geliyor, Mucizatın cümle âleme bildiren, Uyan dağlar uyan Ali geliyor...” deyişi de bu görüşü açıkça ifade etmektedir (Küçük, 2020: 100-101).

“Ben çocuktum annemle biz oraya sık giderdik. Erkeklerin gününde denk geldim bir gün şiş olayına. Kapının arasından onları izlerdim merak edip. Ahmet diye bir abi vardı uzun saçlıydı rahmetli oldu sonra. Debus elindeydi, zikir anında bir yanağından soktu diğer yanağından çıkardı. Ben bunu gördüm. Etkisinde uzun süre kalmıştım. Sonra göre göre alıştık (kk10).”

“Beni kaç defa zikir esnasında tayyi mekân gerçekleştirdik. Hz. Fatma'yı, Kabe'yi, Hz. İbrahim'i ziyaret ettim. Bunları ben yapmadım tabii ki mübarek yaptı. Zikir ortamında dağıtıyordu bunları (kk3).”

“ ‘Şeyhimi görmek için damlardan atlıyordum.’ derdi bize. Şeyhinden destur almadan önce ağzına köz atmış ve bir şey olmamış. Şişleme olayı varmış. Destur çekip göbeğinden yanaklarından şiş geçirirmiş. Bana ‘Beni bu kadar sevme kızım.’ derdi. Ben de ‘Onu Allah’a ilet bana seni sevdiren odur.’ derdim. ‘Sen nasıl bağlıydın şeyhine, onu nasıl severdin?’ diye sorar şeyhini hatırlatırdım (kk7).”

“Adana’da bir abi vardı. Askerden sonra tarlada çift süren namazsız, oruçsuz bir kimseymiş o dönem. Cuma saatinde hayvanı çifte sürerken öküz dile gelmiş ‘Allahtan korkmaz herkes cumaya gitti hayvanlar bile cuma saati avlanmıyor sen beni burada sürüyorsun.’ demiş. Bu olaydan sonra abimiz dağlara çıkıyor 10 sene dağlarda kalıyor. 10. yılın sonunda Hızır (a.s) ile görüşüyor. Hızır (a.s) ona vazifesinin bittiğini artık evine dönmesini söylüyor. Adana Kozan ilçesine dönüyor. Tüm köylüye de üzüm dağıtırmış elindeki üzüm hiç bitmezmiş kendisine bu üzüm neden bitmiyor diye soranlara da Hızır bana veriyor ben size diye cevap verirmiş. Kendisi şunu anlatıyor: “Gece bir mübarek geldi bir kamyon insan getirdi. Benim tarlamı, bağımı, bahçemi derleyip topladılar mahsulümü toplayıp gittiler. Kimsin deyince Ömer Efendi’yim dedi İstanbullu Ömer Efendi.” Muhsin Hoca’ya bu olayı anlatıp Ömer Baba’ya selam söylemesini istiyor. Ancak birbirlerini tanımıyorlar. Sonrasında bu abi Ömer Baba ile de Adana müftüsü Muhsin Hoca sayesinde tanışmıştı.

“Fevzi Baba’nın hanımı vefat ettikten sonra eşini bir süre Ömer Baba’ya şikayet edermiş, ‘Ben onu görmüyorum hiç gelmiyor rüyalarım.’ dermiş. Ömer Baba Adana’ya gittiği bir vakit Fevzi Baba’nın evinde otururlarken telefon çalmış ve telefona Fevzi Baba’nın vefat eden hanımı çıkmış. Fevzi Baba çok sertti o zamanlar ilim sahibiydi ancak tasavvufa çok sıcak bakmıyordu. Bu kerameti gördükten sonra Ömer Baba’ya çok bağlandı. Hanımı Fevzi Baba’ya ‘Fevzi ben iyiyim beni merak etme. Ömer Baba’yı da sıkıştırma.’ demiş (kk1).”

“12 Eylül zamanı Diyarbakır’da bir baskınla hocaların hepsini hapishaneye attılar. Onları tıraş edip bu yolu bırakacaksınız demişler. Zikirleri sesli zikirdi herkesçe bilinirdi. Bir de zaten doğu insanı böyle şeylere çok aşınadır orada tarikatlar çoktur. Biri şikayet etmiş o yüzden alıp götürmüşlerdi yoksa siyasi bir durum söz konusu değildi. Annem dedeyi ziyarete gider gelirdi. Çok üzüldü haline. Ramazan’a denk gelmişti hapis zamanı, oruç tutmamaları için tutuklulara pis sular ve kuru ekmekler

verirlermiş. Ama dede yine de tutuyormuş. Bir tanesi dedeye çok işkence etmiş, Allah yoktur demesi için ısrarcı davranmış. -Amaçlarının ne olduğunu anlamak istiyorlarmış Allah için mi yapıyorlar yoksa insanları yoldan çıkarmak için mi diye bakıyorlarmış- Asker dedeye iki cop vurmuş dedenin önce sesi çıkmamış üçüncüye canı acıyıp ‘Allah!’ deyince askerin kolu yerinden çıkmış. Baba hapisten çıkınca o kişi gelip dedenin müridi oldu onun tövbesini aldı (kk11).”

Velilerin veliliğini kabul etmeyenleri cezalandırma, hasımlarına korku ve dehşet verecek şekilde görünme, elindeki değneği ejderhaya çevirip korku salma, felaket musallat etme gibi kerametleri olduğunu tablo 1’de ifade etmiştik. Ocak, Kitabı Mukaddes’te ve çeşitli Bektaşî menkıbelerinde de bu kerametlere rastlanıldığını ifade eder. Bir rivayete göre Konya uleması, Şems-i Tebrizî ve Mevlânâ’nın dostluğunu çekemediğinden şehri terk etmeye kalkar. Şehirde cuma namazı kıldırarak kimse kalmadığı için Ahî Evran’dan ulemayı durdurmasını isterler. Ahî Evran ulemadan dönmesini ister ancak ulema kabul etmez. Reddin neticesinde ulemanın bindiği hayvan dizine kadar toprağa gömülür. İnme istediğinde de kendisi göğsüne kadar yere batar. Bunun üzerine ulema gitmekten vazgeçip Konya’ya döner (1983:260).

3.5.1.5.Tabiat Kuvvetleri Hüküm Kerametleri:

Bu motif tabiat kuvvetlerini yönetebilmeyi ifade etmektedir. Kurak bölgeye yağmur yağdırmak, soğuk alanları ısıtmak, yıldırıma hükmetmek, kötülüğün kol gezdiği şehirlere fırtına ve dolu musallat etmek gibi durumları kapsamaktadır. Özellikle Bektaşî anlatılarında sıkça karşımıza çıkan bu motif, Şamanların “Yada taşı (simya taşı)” dedikleri taşla tabiata yön verme özellikleriyle ortak görülmektedir.

“Bir gün pazardan ıspanak aldım ıspanakları yıkarken ellerim çok üşüdü sobanın yanına gittim ısınırken dede ne olduğunu sordu ben de ellerimin üşüdüğünü söyledim. Sonra işime devam etmek için çeşmeyi açtığımda sıcak su akıyordu. O dönem dergâhta doğalgaz, alt yapı falan da yoktu (kk7).”

“Bir gün çok soğuktan dergâha üşüyerek geldim. Dergâhta klima, soba vs. yoktu odamız buz gibiydi. Bir anda sanki biyoenerji yaptı oda sıcacık oldu (kk3).”

3.5.1.6.Mekan Aşma Kerametleri:

Bu motif “tayyi mekân” olarak da adlandırılmaktadır. Velinin mekân özelliklerinden arı olmasını, bulunduğu mekânı hızla değiştirebilmesini ifade eder. Mekânı atlayarak, uçarak geçebilen veli, müritlerini ve kendisini tayyi mekân yoluyla da birçok yere götürebilmektedir. Anlatılarda velilerin namaz kılmak, hac ziyareti yapmak için bu özelliği kullandığını görmekteyiz. Kur’an’da da geçen tayyi mekân kavramı tasavvufta önem arz etmiş ve yansıma olan bu dünyada hakikate ermiş velinin bir özelliği haline gelmiştir.

“Bir gün babayla bir arkadaşımız otobüs yolculuğundayken baba namaz vakti şoföre namaz kılmak için arabayı durdurmasını söylemiş. Şoför de senin yüzünden kırk yolcuyu mağdur edemem, demiş. Baba da inmek istediğini söylemiş kendisini bir dinlenme tesisinde bırakmışlar. Arkadaş da indirmesinler diye müdahale etmiş ancak başaramamış. Diyarbakır’a geldiğinde babanın kendisinden önce Diyarbakır’a ulaştığını görmüş.

Bir akrabamız hacca gitmişti. Babanın yanında namaz kıldığını görmüş namazımı bitirip selam vereyim diye düşünmüş. Namazını bitirince babanın orada olmadığını görmüş (kk2).”

“Babayı evinde ağırlayan bir müridin anlatımına göre babayı bütün odalarda sabah namazı kılarken görmüş (kk1).”

Ömer Baba'nın aynı anda birçok yerde görülmesi akıllara 'aşkınlık' teorisini getirmektedir. Yaratıcı, her şeyi bilme, görme, her yerde olma gibi bazı sıfatlara sahiptir. Onun her yerde olması manevi bir varlık olması ile ilişkilendirilir. Klasik Teizme göre, Tanrı evreni aşan bir varlıktır bu nedenle ona mekân atfedilemez. Evliyaların 'Tanrı'nın bir yansıması oldukları' görüşü, Tanrı-evliya arasındaki bu ortak özelliği ortaya çıkarmaktadır.

3.5.1.7.Öleceği Zamanı Bilme ve Vefatından Sonraki Kerametleri

Bu motif velinin ölmeden önce vefat edeceği mekânı ve vakti bilmesini ifade eder. Öleceği zamanı bilen veli gerekli hazırlıklarını yapar, postnişini belirler, vasiyetini söyler, cenazesinin nasıl gerçekleşmesi gerektiğini anlatır ve müritlerine nasihatlerini aktarır. Çoğu veliye öleceği zamanı malum olmaktadır. Velinin kerametleri öldükten sonra da son bulmaz. Yardıma muhtaçlara rüya yoluyla yahut canlı görünür ve onların ihtiyaçlarını giderir. Müritleri için veliler zaten ölmez, yaratıcılarına kavuşur. Bu nedenle veliler, yeryüzündeki görevlerine fiziki ölümlerinden sonra da devam ederler.

“Öleceğini biliyordu. Diyarbakır'a giderken bir gün laf arasında 'Nasıl da döneceksin baba.' dedim. O da bana: 'Kızım belli olmaz iki defa Azrail geldi izin aldım geri gönderdim üçüncüye gelirse hayır diyemem artık teslim olurum.' dedi.

Dayımı yanına çağırılmış bir gün: 'Ramazan'a üç gün kala ben öleceğim haberin olsun.' demiş. Dayım: 'Çocuklarına haber verelim gelip seni görsünler.' deyince babam 'Hayır, çağırma onlar ağlar üzülürse ben rahatça ruhumu teslim edemem.' demiş.

Diyarbakır'a gitmeden önce annem çantasını hazırlamış babam da: 'Bir elbisemle bir pantolonumu ver çantaya gerek yok zaten geri dönmeyeceğim.' demiş. Gitmeden önce de müritlerine bütün kıyafetlerini dağıtmıştı zaten (kk11).”

“Cananla Saadet Diyarbakır'a geldi türbeye gitmek istediler. Türbeye gittik onlar ağlıyordu ben de onlardan uzakta durdum Hamit'in mezarının yanındaydım Canan da beni çağırdı ama ben bakmadım. Hadi duanızı edin çıkalım dedim. Canan da türbenin fotoğrafını çeker misin dedi. Ben de çektim o an bakmadık akşam eve gelince Canan fotoğrafları istedi. Fotoğraflara bakınca baba diye çığlık attı türbenin üstündeki örtüde silüeti görünüyor babanın. Meğer beni çağırdığında onu anlatmaya çalışıyormuş (kk5).”

3.5.1.8.Maddi Kerametleri:

Gerçek velilerin maddiyata dayalı bir yaşamları mevcut değildir çünkü onlar dünya malının geçici olduğunu bilmektedir. Manevi yaşama kendini adayan veliler

güçlerini maddiyat için kullanmaz. Müritlerine göre Ömer Baba da bu düşüncededir ve herhangi maddi bir beklentisi olmadan dini eğitimler vermiştir. Kimseye dünya malı için dua etmeyeceğini söyleyen şeyhlerinin bu anlamda yalnızca kişinin çalışacağı alan hakkında bilgi verdiğini bilmekteyiz. Örneğin rüyasında Ömer Baba'nın ayakkabı tamirciliği yapmasını söylediği bir müridinin yıllarca bu işten para kazanması gibi.

“Dedenin bir müridi vardı. Biraz birikmişti vardı ancak evi yoktu. Baba ona hurdacılık yap helal çalış demişti. Hurdacılıkla uğraşıyordu. Parasını poşete koymuş babanın oraya götürmüş türbeye gidip “Baba güvenecek, bırakacak kimsem yok o yüzden parayı buraya getirdim.” deyip parayı babanın ayak ucuna bırakmış. İkinci ezanı okununca camiye gitmiş döndüğünde poşetin olmadığını görmüş sesini çıkarmamış. Biraz zaman geçince bir ev bulmuş parası da biraz daha birikmiş. Kaybolan parasını almaya türbeye gitmiş parayı bıraktığı yerde bulup alıp dönmüş (kk5).”

“Bir arkadaşımız babaya ne iş yapması gerektiğini sorunca baba çorap satmasını söylemiş. Arkadaşın şimdi çorap fabrikası var (kk2).”

Maddi kerametler Alevi-Bektaşî velayetnamelerinde de sıkça yer almaktadır. Velinin zorda kalanlara ve maddi sıkıntı çekenlere keramet gücüyle yardım etmesi kimi zaman taştan/kayadan su çıkarmayla kimi zaman az yiyecekle çok kişiyi doyurmayla kimi zaman haneye erzak yardımıyla karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Hacı Bektaş-ı Veli ile ilgili bir menkıbede Hacı Bektaş'ı kalabalık bir topluluk ziyaret eder ancak evde ekmek bulunmamaktadır. Hacı Bektaş un çuvallarını silktirir ve un birikir. Unu hamur haline getirip üstünü örtünce Hacı Bektaş bir dua eder ve hamur sayısı artar. Köydeki tüm kadınlar günlerce aynı hamurdan ekmek pişirirler ve hamurun ardı kesilmez (Ocak, 1983: 262).

Ömer Baba, günlük yaşantısında hayati gerekliliklerini yerine getiren, insanlarla iletişimde olan, onlara nasihatlerde bulunan, yol gösteren, birliği ve sevgiyi aşıl原因 bir isimdir. Bu olumlu özelliklerine çevresindeki kişilerce birçok olağanüstü özellik de eklenmiştir.

Ömer Baba'nın kerametlerini; olayları önceden bilme, hastaları iyileştirme, gaipten haber verme, zor durumdaki kişilerin yardımına yetişme, düşünce okuyabilme, rüyaya hükmetme, tabiata hükmetme, mekân ve zamandan muaf olma, iş bulma, din büyükleriyle ve vefat etmiş kişilerle iletişimde olma şeklinde sıralayabiliriz.

Ömer Baba dünyevi isteklerden arı bir isim olduğu için kişilerin bu yöndeki isteklerine de pek karşılık vermemiştir. Anlatılanlara göre Ömer Baba Hz. Muhammed'e para biriktirmeyeceğine dair söz vermiştir. Parayla pulla işinin olmamasını, vefatından sonra hiçbir maddi mirasının kalmamasını da buna bağlamaktadırlar.

Ömer Baba, günlük yaşantısında hayati gerekliliklerini yerine getiren, insanlarla iletişimde olan, onlara nasihatlerde bulunan, yol gösteren, birliği ve sevgiyi aşıl原因 bir isimdir. Bu olumlu özelliklerine çevresindeki kişilerce birçok olağanüstü özellik de eklenmiştir.

Ömer Baba'nın kerametlerini; olayları önceden bilme, hastaları iyileştirme, gaipten haber verme, zor durumdaki kişilerin yardımına yetişme, düşünce okuyabilme, rüyaya hükmetme, tabiata hükmetme, mekân ve zamandan muaf olma, iş bulma, din büyükleriyle ve vefat etmiş kişilerle iletişimde olma şeklinde sıralayabiliriz.

Ömer Baba dünyevi isteklerden arı bir isim olduğu için kişilerin bu yöndeki isteklerine de pek karşılık vermemiştir bu nedenle uhrevi kerametleri çoğunluktadır. Anlatılanlara göre Ömer Baba Hz. Muhammed'e para biriktirmeyeceğine dair söz vermiştir. Parayla pulla işinin olmamasını, vefatından sonra hiçbir maddi mirasının kalmamasını da buna bağlamaktadırlar.

Ömer Baba kerametlerindeki motifler de oldukça fazladır. Ocak, evliya menkıbelerinin kaynağını 3'e ayırır:

Şamanizm Kökenli Motifler: Sihir ve büyü yapmak, hastaları iyileştirmek, gaipten haber vermek, yaratıcının insan şeklinde görünmesi, tabiat kuvvetlerine hakim olmak, ateşe hükmetmek, kemiklerden diriltmek, kadın-erkek ortak ayinler, tahta kılıçla savaşmak.

Uzak Doğu ve İran Dinlerinden Kaynaklanan Motifler: Tenasüh inancı, hulûl inancı, don değiştirme, ejderha ile mücadele, havada uçma, dört unsur inancı, ateş kültü.

Kitab-ı Mukaddes'ten Kaynaklanan Motifler: Ölmeden önce göğe çekilmek, suyu kana çevirmek, halka felaket musallat etmek, bereket getirmek, az yiyeceklerle çok kişiyi doyurmak, körlerin gözünü açmak, ölüyü diriltmek, kuru odunu ağaç haline getirmek, yerden yahut taştan su çıkarmak, suyu yarıp geçmek, suyun üzerinde yürümek (Coşkun, 2020: 49-50).

Ömer Baba'nın kerametlerinde üç kaynaktan motif örneğine de rastlanmaktadır.

3.6. Şeyhi, Dergâhın Kuruluşu ve Dergâh Ortamı:

3.6.1. Şeyhi ve İcazet Yolu

Ömer baba Rifâî tarikatına bağlı bir sufidir, şeyhi Abdullah baba silsilesi Şeyh Dede Ramazan'dan yukarıya doğru Ahmed er-Rifâî ve Pir Abdülkadir Geylânî'ye nispet eder. Ömer Baba'nın ana yolu Rifâîlik olmakla birlikte Kâdirîliği de deruhte ediyordu.

Ömer Baba küçük yaşlarda Diyarbakır Hani'de Molla Abdullah Hatipoğlu isimli bir Allah dostundan etkilenmiş ve askerlik görevinden sonra şeyhine intisap etmiştir. Şeyhiyle iletişimi sürerken Ömer Baba geçim telaşıyla borca girmiş, yaptığı işleri ters gitmiş -özellikle sebze işinde- ve zarar etmiştir. Çalışmak için şehir dışına çıkmayı planlamış sonrasında bir rüya görmüş ve rüyasının peşinden gitmiştir:

“Ömer Baba bir gece Sultanahmet Cami'sinin o zamanki hafız-ı kurrası ve imalathanelerin -yani talebe yurtlarının- başında olan Gönenli Mehmet Efendi'yi-rüyasında görüyor. Gönenli onu Sultanahmet'e çağırıyor ve 'Buraya gel.' diyor.

Çağırın kişinin o zamanlar kim olduğunu ya da nereye çağırdığından habersiz. Sadece ‘Sultanahmet’in minarelerini rüyamda gördüm.’ diyor.

Bir zaman sonra ahabıyla denk düşüyor. Ahabı Ömer Baba’ya Urfa’ya gideceğini ve kendisiyle gelmesini istediğini söylüyor. Ömer Baba bu vesileyle Ramazan ayında Urfa’ya gidiyor. Orada Halil İbrahim Cami’sinde çilehanede kalıyor. Çilehanede üç gün riyazetle uğraşiyor. Oruç ve namazla ilgilenip Allah’ın kendisine yol açmasını bekliyor. Çilesinin sonunda İstanbul’a gelen bir yük aracına denk geliyor. Şoföre ‘Param yok, beni İstanbul’a götürür müsün?’ diyor. İki günlük yolculuktan sonra İstanbul’a geliyor.

İstanbul’da bildiği tek yer Sultanahmet çünkü 20’li yaşlarında askerliğini burada yapmaktaydı. Sultanahmet Cami’ye geliyor. O dönemde bazı camilerin altında öğrencilerin kaldığı localar mevcuttur. Camide localardan birinde kalıyor. Camide zamanla birçok ahab ediniyor. Ahablarından Hüsamettin Efendi Ömer Baba’ya caminin bakımı ve temizliğiyle ilgilenecek görevliye ihtiyaç olduğunu söylüyor. ‘Seni Gönenli ile görüştüreyim, burada çalış.’ diyor. Ömer Baba Gönenli ile tanışınca rüyasında gördüğü kişinin Gönenli olduğunu anlıyor ve doğru yerde olduğunu fark ediyor.

Gönenli Efendi, Ömer Baba’yı işe alıyor ve Ömer Baba altı sene camide hizmet ediyor. Bu süreçte Diyarbakır’daki ailesine para gönderiyor çocukları da henüz küçük. O dönem çocuklarından yalnız büyük kızı evli. Ömer Baba İstanbul’dayken diğer kızını da evlendiriyorlar. Ömer Baba bu süreçte Diyarbakır’a dönmeye pek niyetli değil. Şeyhinden gördüğü talimleri oradaki dostları, tanıdıklarıyla perşembe geceleri yaptıkları toplantılarda aktarıyor. Tasavvuf ritüellerini, zikirleri, tespihleri yatsı namazından sonra yapıyorlar. Yetişmiş olduğu tedrisattan kopmuyor ve eğitimlerini İstanbul’da sürdürüyor.

Ömer Baba bir gece Gönenli Mehmet Efendi’yi tekrar rüyasında görüyor. Gönenli, kendisine ‘Ömer Efendi senin artık dönmen lazım altı yıl oldu.’ diyor ve kendisine bir kağıt kalem verip kağıdı imzalatıyor. Ömer Baba uyandıktan sonra Gönenli kendisini çağırıyor ve rüyasındaki gibi ‘Ömer Efendi senin vazifen bitti dönmen lazım.’ diyor.

Ömer Baba Diyarbakır’a dönüyor ancak İstanbul’da birçok seven bırakıyor. Ömer Efendi’nin ahlakını, kişiliğini, yaşayışını, mütevazılığını, kanaatkarlığını, ilmini, bilgisini seven bir cemaat kalıyor İstanbul’da. Sık sık telefon ediyorlar ve kendisini çağırıyorlar. Hatta Diyarbakır’a ziyarete gidenler de oluyor. Diyarbakır’da bir süre kaldıktan sonra dönmek için şeyhinden izin istiyor. Şeyhi de Ömer Baba’ya ders halkalarını İstanbul’da devam ettirmesi için tasdikli icazetname veriyor.

Ömer Baba’nın Diyarbakır’daki ailesine büyük damat bakıyor. Yaklaşık 40 sene Diyarbakır’a da gidip gelerek zamanının çoğunu İstanbul’da geçiriyor. Cemaat kalabalık olunca onu Diyarbakır’a göndermiyorlar. Son 10-20 sene tamamen İstanbul’da kalmaya başlıyor. Çocuklarından bazıları da İstanbul’a yerleşiyor ve en son eşi de İstanbul’da kalmaya başlıyor. Ömer Baba Diyarbakır’daki güvendiği ve dini ilmene güvendiği insanlarla da bağını koparmıyor. Örneğin Kurban Bayramı’nda kurbanı kesmesi için yalnız ona güvendiğinden Risale-i Nur yazarlarından Albay Hulusi Efendi’yi ilk zamanlar Diyarbakır’dan İstanbul’a sıkça çağırıyor (kk1).”

3.6.2. İstanbul'daki Dergâh

İlk zamanlar müsait olan müritler Cankurtaran'da evlerinin bir kısmını (bir odayı yahut iki evden birini vs.) dergâh olarak tahsis etmişler. Uzun bir zaman sohbetlerini ve ibadetlerini bu şekilde sürdürmüşler. Cankurtaran'dan sonra müritler kendi aralarında para toplayarak Zeytinburnu'nda bir ev tutmuşlar. Zaman zaman talebelerde de kalan Ömer Baba dergâha her akşam sohbetler için gitmiştir. Son 20 sene tamamen Zeytinburnu'ndaki dergâhta³² kalmıştır.

Adana'dan, Mersin'den, Tekirdağ'dan, İstanbul'un muhtelif semtlerinden dergâha gelen müritler vardır. Ömer Baba'nın farklı cemaatlerle bağlantısı da mevcuttur. Özellikle Çarşamba cemaatiyle arası iyidir, Mahmut Efendi Hazretleri'yle sıkça görüşmektedir. Yurt dışından da gelen müritleri de bulunmaktadır, bu kişiler eskiye dayanan tanışıklıklarından dolayı ziyarete gelmektedirler. Ömer Baba'nın vazifelendirdiği sufiler tarafından Giresun, Adana, Tekirdağ ve İstanbul'da dergâhlar açılmıştır. Kendi de bu yerleri sıkça ziyaret etmiştir.

Uzun yoldan gelen bazı kimseler dergâhta kalabiliyor, burada ibadetle meşgul oluyordu. İbadette zorlama gibi bir durum söz konusu değildir ancak gelen kişiler de işin usulünün ibadet olduğunun idrakindedir.

“Dergâhın faydası insanları bir araya cemetmesidir. Nasıl ki camide insanlar bir araya geliyor, cuma günleri sohbet etrafında birleşip ibadet ediyor dergâh da öyledir. Namaz da kılınır, tespih de çekilir, kitap da okunur, sohbet de yapılır, zikir de yapılır. Kahveye gitmektense, dağınık olmaksızın cemaatin muhibbinleri dergâhta bir araya gelirler. İlla ders görmek isteyenler gelmez dergâha, sohbet etme amacıyla da gelen çoktur. Dergâhın herhangi bir zararını görmedik bilakis yararını gördük. Birçok insan namaza başladı; içki içen, gece âlemi olan, hırçın ve kavgacı olan, abdesti bilmeyen, Allah'tan bihaber çok insan geldi İslam'la yeni tanışıyor gibi en başından başladılar. Gazinoda çalışan müzisyenler çoktu, onlar tasavvuf müziğine yöneldi. Türkiye'deki tasavvuf müziğinin bel kemiği olan müzisyenlerin çoğu Ömer Baba'nın tedrisatından geçmiş insanlardır (kk1).”

3.6.3. Diyarbakır'daki Dergâh

Diyarbakır'da dergâh olarak gidilen yer ilk zamanlar kısmen harabedir ve farklı bir tasavvuf grubu kalmaktadır ama Ömer Baba yine de oraya zikir yapmak için gitmektedir.

“Bir zaman sahibi dergâhı satışı çıkarıyor. Ömer Baba'nın müritleri satın almayı düşünüyor ve dedeye gelip durumu anlatıyorlar. Dedenin onayını alan müritler, aralarında para toplayarak dergâhı satın alıyorlar. Dede de İstanbul'dan gelince paralarını iade ediyor. Dergâhın kötü durumu nedeniyle müritler olarak aramızda para toplayıp dergâhı yeniledik. Dede de bizzat dergâhta çalıştı, yaşlı haliyle taş taşıyordu. Son zamanda kolunu sakatladı hatta. Tadilat sürecinde İstanbul'a, Adana'ya sık sık

³² Dergâhlar yasal olmadığı için resmi bir belgeleri devlette adları yoktur. Bu işi yapanlar belli bir kültür, vakıf adı altında yapmaktadırlar. Örneğin Adıyaman Menzil Cemaati 'Semerkant Vakfı'nı kurmuştur. Cerrahiler, Ahmet Özhan'ın bulunduğu 'Türk Tasavvuf Müziğini İhya ve Yaşatma Derneği'ni kurmuştur.

gitti, oradaki müritlerini de ihmal etmedi. Dergâhı bitirince bana bir kağıt bıraktı cemaate iletmem için. Dede, kağıda dergâhın kuruluş kuruluş tüm masraflarını yazmış. Bizlere çok sonradan ‘Hep bir dergâhımın olmasını istiyordum.’ diye söyledi. Tapu babanın adına ama dergâh müritlerindir. Biz vefatından sonra da dergâhın işlemlerini ve hatırasının yaşatılmasını istediğimiz için sistemi bozmadık.

O kapı açık, herkes mahallede bizi tanır. Geçmişte çok şikayet edildik ama sonra bizi şikayet edenler bize dost oldu. Perşembe günleri özellikle dergâh hep açık. Hacı Murat var yaşlı bir amcamız. Her sabah oraya gider temizliğiyle ilgilenir. Senede 2-3 kez bahar aylarında genel temizliğini yaparız. Odalarının bakımlarını yaptırıyoruz. Sonrasında kim müsait olursa uğrar. Çorbamız çayımız olur, o da yetiyor zaten. Dede dergâhı kimseye bırakmadı. Biz hizmet görüyoruz orada yalnızca. Bize şunu nasihat etti: ‘Kapı açık kalsın, kim istiyorsa gelsin Yahudi de gelebilir Hristiyan da. Yalnızca ibadet etmesinler. Çayınız çorbamız olsun, kim gelirse nasıplensin. İki kişi de olsanız zikredin ‘Allah!’ deyin.’ dedi. Tabii gel zaman git zaman dergâh öyle kalmadı. Dergâhın birçok yerini elden geçirmek durumunda kaldık bir ara odanın ortası çökmüştü. Pandemiden dolayı boşluk da oldu ama olsun iki kişi de olsak devam ediyoruz o artar, toplanılır bir şekilde (kk5).”

“Müritlerinde uygun bulduğu biri olmadı herhalde ki halife bırakmadı. Artık mehdi dönemi olduğu için tarikatlar kesiliyor kimse artık çavuş bırakmıyor. Gelen kişiler de nasıl zengin oluruz diye geliyor (kk3).”

3.6.4. Zikir Sistemleri

Kelime anlamı anmak, unutmamak, tekrarlamak olan zikir tarikatların olmazsa olmaz ritüelidir. Sesli ya da sessiz bir biçimde Allah’ın isimlerini, kelime-i tevhidi tekrarlamasıdır. Nedeni Kur’an’ı Kerim’in de Allah’ı zikretmeyi emretmesine dayandırılmaktadır. Kur’an; Allah’ı gerektiği gibi hatırlamayı, hatırlatmayı, doğru ibadet etmemizi sağlayan sözlerimizi ve eylemlerimizi zikir olarak değerlendirmektedir (Bilgiz, 2006: 209). Yani zikir yalnızca kalıp sözleri sınırlı bir sayıda söylemek değil, Allah’ı anmaya yönelik tüm davranışlardır. Mustafa Kara zikirleri: Ferdi zikir, toplu zikir ve Ritim ve müzik ile icra edilen zikir olarak ayırmaktadır. Kişinin zikre kapılarak vecde gelmesi, gözyaşı dökmesi tasavvufi yaşamın ritüelini oluşturmaktadır (1992: 57). Tasavvuf yoluna baş koymuş kimsenin en önemli uğraşlarından biri zikirdir. Sufiler, peygamberlerin yaşantılarını örnek almaktadırlar. Nasıl ki peygamberler Allah’ı sürekli olarak bilinçlerinde canlı tutup, zikir ve dualarla meşgul oldularsa sufiler de aynı biçimde zikir uygulamalarını kendi yaşantılarında uygulamaktadırlar.

Tasavvuf ehli nefsin isteklerine sırt çevirip kalplerini maddi heveslerden arı etmelidir. Hayat silsilesinde gösterişe ve şekle önem vermek yanlıştır. Sufiler için kalbi zikri sürdürmek çok fazla nfile namaz kılmaktan daha hayırlıdır (Altıparmak, 2005: 45)

Arabî’nin etkilendiği isimlerden Muhammed b. Kassûm’un bir günü sabah namazıyla başlar. Hava aydınlanana kadar zikirle meşgul olan Kassûm, sabah namazından sonra, öğlen namazından önce, ikindi namazından akşam namazına kadar olan sürede ve gece uykusundan uyanıp namaz kıldıktan sonra sürekli zikir ile meşgul

olur. Bu süreklilik ve istikrar Arabî'yi oldukça etkilemiş ve kendisinde vakit kültürü oluşmasını sağlamıştır (Karadaş, 2018: 51).

Rivayete göre tasavvufta on iki tarikat vardır ve bu tarikatlar açık zikri benimseyenler ve kapalı zikri benimseyenler olarak ikiye ayrılmaktadır. Birinci tekke Allah'a, kanaatkarlıkla (az yeme içme) zikirle, gün boyu ibadetle ulaşacağına inananlar sufi tarikatlarıdır. İkinci tekke ise Allah'a aşk ve cezbe haliyle ulaşılacağına inanan Müsamma yolundaki tarikatlardır. Sufi tarikatlar silsilelerini Hz. Ebubekir'e dayandırır, halktan kopuklardır ve gizli zikir yaparlar. Müsammalar ise Hz. Ali'ye dayanan silsilelerinin olduğunu, halktan kopmamayı savunurlar ve açık zikri benimserler (Gölpınarlı, 1969: 188). Sesli zikrin eşlikçisi ilahiler, Allah'ın büyüklüğünü, gücünü öven; Allah'a duyulan aşkı anlatan şiirlerdir ve tarikatlarda farklı isimlerle anılırlar: Mevlevî tekkelerinde okunan ilahilere “ayin” ya da “ayin-i şerif”, Gülşeni tekkelerinde okunan ilahilere “tapuğ”, Halveti dergâhlarında okunan ilahilere “durak”, Alevi-Bektaşî tekkelerinde okunan ilahilere “deme” veya “nefes”, diğer tekkelerde okunan ilahilere de “cumhur” adı verilmektedir. Dinî-tasavvufî Türk edebiyatının en mühim nazım şekillerinden biri olan ilahilerde en çok işlenen konu “Allah'ın birliği”dir. Yunus Emre, “Şol Cennetin İrmakları” isimli meşhur ilahisinin ilk mısrasında tabiat unsurlarının dahi Allah'ı zikrettiğini ifade eder:

“Şol Cennet'in ırmakları
Akar Allah deyü deyü
Çıkmış İslâm bülbülleri
Öter Allah deyü deyü” (Güzel, 2004: 290).

Tasavvuf tecrübeye dayalı bir ilimdir ve tarikatlar bu ilmin aktarımında bazı ritüelleri kullanırlar. Zikir de tarikatların ortak uygulamalarındaki temel unsur haline gelmiştir. Arapçadaki “hatırlama” fiilinden gelen zikir, etimolojik olarak “yaratıcıyı anmak” manasına gelir. Zikir bir şeyi dil aracılığıyla sürekli tekrarlamak değildir. Tasavvufa göre evrenin her zerresinde Allah'ın isimleri bulunur. Bu nedenle sufi her yerde bu eserin yaratıcısını yani Allah'ı görür. İnsan da bu isimleri taşıyan kutsal bir varlıksa yaratıcıyla iletişim kurmak için zikri kullanmalıdır (Kılıç, 2012: 23). Sufilerin zikir uygulamaları Kur'an ayetlerine göre oluşturulmuştur.: “Gönüller yalnız Allah'ın zikriyle tatmin bulur.”³³ (Schimmel, 2001: 18-29). Her tarikatın kendine has adap ve erkanını ortaya koyacak zikir yöntemleri bulunur. Buradaki esas konu gerçekleştirilecek zikrin kalben ve hissedilerek yapılmasıdır. Zikirler kelime-i tevhit ya da esmayihüsnadan biriyle belli bir ritim ve sayıyla tekrar biçiminde gerçekleştirilir. Bunlar her an yapılabilen gelişigüzel hareketler değil, anlamı ve zamanı bulunan hareketlerdir. XVI. Yüzyıl tasavvuf yorumcusu Şarâni yedi çeşit zikirden bahseder: Zikr-i Lisan (Dille yapılan zikir), Zikr-i Nefs (İşitilmeyen duygu ağırlıklı zikir), Zikr-i Kalb (Kalpte yaratıcının büyüklüğünün gözlemlendiği zikir), Zikr-i Ruh (Sufinin Allah'ın sıfatlarının nurunu fark ettiği zikir), Zikr-i Sır (İlahi sırlara erişilen derinlikteki zikir), Zikr-i Hafî (Birliğin ululuğunu görmek için yapılan gizli zikir), Zikr-i Ahfâü'l Hafî (Mutlak gerçeğin ortaya çıktığı çok gizli zikir) (Schimmel, 1999: 189).

Tarikatlardaki zikir uygulamaları şu şekilde tasnif edilebilir:

---

³³ Sure 13/28.

3.6.4.1. Semâ

Semâ kavramı ilk yüzyıllarda dini musiki anlamında kullanılmıştır. Bu dönemde müziğin etkisiyle kendinden geçen sufilerin sistemsiz biçimde yaptıkları hareketler ve dönüşler için kullanılmıştır, aynı zamanda Mevlevî tarikatında zikre “semâ” denmektedir. Mevlevîlerin törenlerine ise “mukâbele” denmektedir. Mevlânâ’ya göre semâ, sevgiliyle kavuşmayı ifade eder. Sufilere göre semâ dinleyenler, sesi işitenler ve manayı işitenler olarak ikiye ayrılmaktadır. Onlar için sesi dinleyenler asıl gerçeğe ulaşamayan kişilerdir. Hakikat ehlinin semâsı, ruhun huzur bulmasını sağlayan semâdır (Polat, 2019: 70).

Semâ zikrinde her hareketin ve giyim-kuşam biçiminin bir anlamı bulunmaktadır. Öncelikle sufiler ayakta olup müzik eşliğinde dönerek zikir çekerler. Semâhanedeki dairesel sistem âlemi temsil eder. Şeyhin oturduğu kırmızı post Allah’a kavuşmayı (vuslat) ifade eder. Semâzenlerin giydikleri “hırka” nefsi, başlarına taktıkları “sikke” nefsin mezarını, “tennûre” nefsin kefenini temsil eder. Semâyâ başlarken hırkasını çıkararak semâzen, ruhi temizliğe adım atar, kolları açık bir şekilde dönerken tüm âlemi kucaklar, sağ eli gökyüzüne sol eli yeryüzüne dönük olarak dönerken “Allah’tan alır kula veririz.” mesajı verir (Özköse, 2016: 225).

Gazzâlî’ye göre semânın belli kuralları vardır:

- Tartışma esnasında, yemek yahut namaz vaktinde, huzursuzluk anında, pis ve kötü manzaraya sahip alanlarda, semâyı reddedenlerin yanında semâ edilmemelidir.
- Meclisteki kişilerin arasında semâyı ruhen ve fiziken kaldıramayacak kişiler varsa semâ edilmemelidir.
- Semâ anında okunan tüm gazel, kaside, ilahi, musiki türleri kalben dinlenmelidir.
- Kişinin çok sesli hareket etmemesi, bağırarak ağlamaması yani semâyı şova dönüştürmemesi gereklidir.
- Bir kimse vecd anında ayağa kalkarsa diğer kişiler de ayağa kalmalıdır (Ceyhan, 2009: 456).

Sema sistemi musiki ve hareket içerdiği için bazı gruplar tarafından hoş karşılanmamış, semânın caiz olup olmamasıyla ilgili tartışmalar meydana gelmiştir. Ulemalar, dönerek yapılan sesli zikirlerin Hristiyan raksını andığı gerekçesiyle de bu tarz zikirlerle karşı çıkmıştır (Öngören, 2013: 412). Sünnilik her çeşit ritmik hareketi ve musikiyi reddetmiştir. Nakşibendiyye gibi tarikatlar da bu yasağa uyararak sessiz zikri benimsemişlerdir. Ancak zikirde güzel bir sesin kullanımının cezbi arttırdığına inanan bazı sufi taraflar da iyi bir hafızın okuduğu Kur’an’ın herkese gözyaşı akıtılabileceğine vurgu yaparak musikinin gerekliliğini savunmuşlardır.

3.6.4.2. Hatm-i Hâcegân:

Nakşibendiyye dergâhında şeyhin önünde oturularak gözler kapalı biçimde icra edilen zikir sistemidir. Nakşilerde sessiz zikir esastır ve mürit olmayanlar zikre katılamaz. Şeyhin yönlendirmesiyle dua, sure, salavat okunur. Okunan duaların miktarına göre de farklı biçimler alır:

İlk biçime göre besmeleyle başlanır, yedi kere Fâtiha suresi okunur, yüz defa salavat getirilir, yetmiş dokuz defa İnşirâh suresi okunur, sonrasında besmeleyle beraber bin yahut bin bir defa İhlâs suresi okunur. İkinci biçimde bin bir İhlâs sonrası yedi defa Fâtiha okunur devamında yüz salavat okunarak bitirilir. Üçüncü biçimde, ilk biçimden farklı olarak yetmiş dokuz İnşirâh suresi, İhlâs suresinden sonra okunmaktadır. Her birinde ortak olan özellik ise başlamadan önce yedi defa istiğfar ve salavat getirildikten sonra silsilede yer alan şeyhleri için Fatiha okunmasıdır. Nakşî dervişler için sayılara karşı olan dikkat çok önemlidir. Eksik yahut fazla söylememek Hz. Muhammed'in zikir sayıları hakkındaki rivayetleri nedeniyle mühimdir (Polat, 2019: 79).

Zikreden kişi kibleye dönük oturarak sağ elinin baş parmağıyla diğer parmakları arasına aldığı tespihini sallayıp içinden sessizce zikreder (Gölpınarlı, 1985: 33).

3.6.4.3. Hadrâ:

Halvetîlerin toplu olarak gerçekleştirdiği zikirdir. Haftanın belli günlerinde toplanarak halka biçiminde oturup ilahi eşliğinde hafif sallanarak gerçekleştirilmektedir. Zikir esnasında ney, def gibi müzik aletleri kullanılır.

3.6.4.4. Zikr-i Kıyâm:

Rifâîlerin ayakta sesli bir biçimde yaptıkları zikirdir. Bu zikir sistemi diğerlerinden farklı olarak çok yüksek sesli, vücuda çeşitli delici aletler batırılarak, kan revan içinde kalarak folklorik bir yapıda gerçekleştirilir. Bu durum diğer tarikatlar tarafından pek hoş karşılanmaz çünkü zikrin esası Allah'ı anmak ve ona bağlanmaktır.

3.6.4.5. Devrân:

Kâdirî zikridir. Allah'ın isimlerini sesli biçimde söyledikleri için "darb-ı esmâ" olarak da ifade etmişlerdir. Sesli zikri benimseyen Kâdirîlerin zikri sırasında çoğunlukla sufileri coşturan zâkirler yer alır. Sufilerin vecd halinde dönmelerinden dolayı devrân olarak anılan bu zikir sistemi, yalnız yapıldığı gibi toplu bir biçimde de yapılmaktadır. Dönerek zikretme; devranın dönüşünü, meleklerin arş etrafında dönüşünü, hacıların Kâbe etrafında dönüşünü sembolize etmektedir. Devrân zikrinde okunan ayetler, vaazlar, ilahiler neticesinde sufi birçok kez istemsizce yerinden fırlayarak dönmeye başlar. Bu durumun irade dışında gerçekleşmesi sufiler için daha uygun görülmektedir. Atfedilen bir rivayete göre Mevlânâ, kuyumcular çarşısından geçtiği sırada çekiçlerin sesine kendini kaptırarak sokakta devrân etmeye başlamıştır (Uludağ, 1994: 248).

Kâdirî zikri, ayakta, oturarak yahut dönerek gerçekleştirilir. En yaygın olan Rûmiyye ve Eşrefiyye kollarında sufiler oturarak hilâl biçiminde halka oluşturur. Şeyhin Fatiha okumasından sonra salavat getirilerek Geylânî'nin *Kibrî-i Ahmer* isimli evrâdı besteyle okunur sonrasında kelime-i tevhit ve ism-i celâl zikri çekilir. Bu sırada zâkirler ilahî okur ve oturarak gerçekleştirilen zikir, zâkirin aşr-ı şerif okumasıyla sonlanır. Sonrasında ayakta zikir başlar. İlahi ile başlayan zikir, sufilerin sağa doğru dönmesi ve “hayyü'l-kayyûm” esmalarını söylemesiyle ileriler. Zâkirler bu sırada ilahi okurlar. Zikir şeyhin duasıyla son bulur (Azamat, 2001: 135). Başka kollarında yahut farklı tarikatlarda karşılıklı saflar oluşturularak, adım atmadan yalnızca diz üzerinde yaylanarak bel hizasında eğilip doğrularak ya da oturur vaziyette vücut ile başı sağa sola döndürerek gerçekleştirilen hareketlerle de yapılır. Kâdirîlerin zikir ritüellerinde kudüm, bendir, halîle, nevbe başta olmak üzere çeşitli vurmalı aletler de kullanılır (Özköse, 2016: 227).

3.6.4.6. Bedevi Topu:

Bedevîlerin oturarak ya da ayakta yaptıkları zikirdir. Bedevi topu denmesinin sebebi sufilerin heyecanının arttığı noktada birbirlerine sarılmasından gelir.

3.6.4.7. Zikr-i Erre:

Yesevîlerin zikir sistemidir. Zikir çekerken gırtlaktan çıkan ses nedeniyle bıçkı zikri /testere zikri olarak da anılmaktadır. Yesevîler, ellerini uyluklarına koyup nefeslerini göbeğe doğru verip “hû” sesi çıkarırlar sonrasında nefesi uzatıp başı, beli ve sırtı aynı hizaya getirerek ve sesli bir biçimde “hayy” derler (Özköse, 2016 :225-228).

Menkıbeye göre Hızır Aleyhisselam bir gün Ahmed Yesevî'yi ziyarete gelmiş ve onu sıkıntılı görmüş. Nedenini sorunca Yesevî, “Rüfeka ve fukaranın içini sıkıntı almış, gidermeyi mümkün görmediğim için üzülürüm.” demiş. Sonrasında Hızır (a.s) “Ah!” çekerek zikre başlamış ve sıkıntı kaybolmuş. Böylece bu zikir sistemi tüm silsilede yayılmış (Köprülü, 2017: 175).

Tüm bu zikir biçimleri tarikatın adap ve erdem sistemlerine göre oluşturulmuştur. Bazı tarikatlar bu kurallara birebir uymaz ya da karışık biçimde ilerler ancak burada önemli olan cezb halindeki kişinin kendini o an nasıl ifade etmek istiyorsa o biçimde özgür bırakılmasıdır. Aralarında sesli, sessiz, kuûdî (oturarak), kıyâmî (ayakta), müzikli, müziksiz çeşitli farkların olması zikir sistemine engel olmamıştır. İcrası tarikatlar tarafından mecbur kabul edilmiştir ancak müridin katılması zorunlu değildir. Mürit kendini ne zaman hazır hissederse o zaman zikre katılabilir. Mürit her daim kendini hazır hissetmeyebilir. Bazı tarikatlarda zikirsiz geçirilen günler de olabilmektedir bu durum tamamen müritlerin hâletiruhiyesine bağlıdır. Sufiler Allah'ı diledikleri zaman zikredebilirler. Şeyhler de müritlerine Allah'ı daima anmaları gerektiğini söylemektedir. Bahsedilen bu kurallar ise genel olarak toplu yapılan zikirler için geçerlidir. Çünkü belli bir sisteme oturtulan zikir insanlar üzerinde daha iyi bir etki bırakacak ve cezb haline varmalarına yardımcı olacaktır.

Kuşeyrî, güzel sözlerin ve seslerin insanın kalbini yumuşattığını, huzur bulduğunu ifade etmiştir. Bebekler müzikle dinginliğe erişir, develer dahi hoş sesle

yorulmadan yoluna devam eder. Sufiler semâyı işittiklerinde sallanmalarının sebebini, Allah'ın "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" hitabından sonra ruhların mest olmasıyla açıklamışlardır. Çünkü onlara göre insan ruhu ne zaman güzel bir ses işitse bu hitabı hatırlamaktadır. Hitaba karşı duyulan aşk ve özlem insanı vecde getirmektedir (Polat, 2019: 66).

Dini musiki terim olarak ilahiler, güzel sesin kişinin ruhuna olan etkisi nedeniyle zikir ritüellerinde tercih edilmektedir. İlahiler ilk zamanlar dini her türlü şiir için kullanılan bir kavram olsa da sonradan tasavvufu konularını işleyen ve dini toplantılarda okunan şiirler için kullanılmıştır. Ayakta gerçekleştirilen zikirlerde okunan ilahilere kıyam ilahileri, oturarak gerçekleştirilen zikirlerde okunan ilahilere kuûd ilahileri, dönerek gerçekleştirilen zikirlerde okunan ilahilere ise devran ilahileri denilmiştir (Uzun, 2000: 66). Tasavvuf müziğinde Mevlevi törenleri, dini peşrevler, ilahiler, naatlar, duraklar ve mersiyeler ehemmiyet gösteren formlar için örnek verilebilir.

J. Cheevalier'e göre tasavvufa ilahi aşkın müziğini sokan kişi Râbia al-Adeviye'dir. Önce köle olan sonrasında azat edilen Râbia, ney çalmakta ve gece gündüz ibadette bulunmaktaydı. Allah'a aşk ilahileri bestelemiş ve aşk üzerine birçok sufiye yol göstermiştir:

"Seni iki aşkla seviyorum, mutluluğumun (çıkar güden) aşkı ile
Ve (mükemmel) aşkı, (sana) layık olduğunu verme arzusu ile!

Mutluluğumun aşkına gelince, benim ilgilendiğim
Başka her şeyi bir yana bırakarak sadece seni düşünmektir.

(Sen'in iyiliğinle ilgili), Sen'in layık olduğun öteki aşka gelince,
(Benim arzum) senin örtülerinin düşmesi ve seni görmemdir!

Her iki (aşkta) da benim için övünülecek hiçbir şey yok.
Ah hayır! Bu aşk için de öteki aşk için de sana övgüler."³⁴ (1993: 25).

Tasavvufi, İslami yaşam ile güzel sanatların birleşiminin temelleri Osmanlı döneminde atılmıştır. Yalnızca musiki alanında değil; hat, ebru, çini, mimari, nakş, tezhip gibi farklı alanlarda da İslami bir ruh bulunmaktadır. Tekke, dergâh gibi kurumlar tasavvufun gelişmesine hizmet etmiş; raks, musiki, mimari, kıyafet gibi özellikleriyle halk okulu görevinde kullanılmışlardır. Tasavvuf anlayışı ses ve tel gücü ile birçok medeniyetten insana ulaşmış ve onları etkisi altına almıştır.

"Musîkî denilen nutk-ı ilâhî
Bir coşkun denizmiş nâmütenâhî" (Kara, 1990: 255).

Ebû Hafs Sühreverdî'ye göre avamlar müziği yaradılışlarına göre, talipler isteklerine göre, evliyalar ilahi lütufları görebilme amaçlı, arifler ise gözlem amaçlı dinler. Kâmil mertebesine erişmiş kişilere ise Allah, musiki aracılığıyla örtüsünü kaldırır ve nurunu gösterir. Kâmil insana göre tüm sesler ilahi bir musiki, sevgilisinden güzel bir haberdir. (Schimmel, 2001: 196).

³⁴ Parantez içindeki sözcükler L. Massignon'a aittir.

Zâkirlerin icra ettikleri bu müziğin etkisi dini merasimlerde oldukça artmıştır. Günümüzde de yalnızca zikir meclislerinde değil her türlü dini programda dini musikiye yer verilmektedir.

Ömer Baba dergâhında zikir esnasında mutlaka bir müzik aleti kullanılmaktadır. Özellikle bendir en çok tercih edilen müzik aleti olmuştur. Genellikle Yunus Emre ilahileri okunan dergâhta Ömer Baba'nın yazmış olduğu bir ilahi sıkça söylenmektedir.

“Deme yaz deme kıştır La İlahe İllallah
Kalp saatin çalıştır La İlahe İllallah
Derelerde İllallah La İlahe İllallah
Kendini buna alıştır La İlahe İllallah...”

“Ömer Baba'nın dergâhında düzenli bir zikir usulü yoktu yani belirli bir tertip gözetilerek yapılmazdı nispeten zuhurata bağlı olarak başlar ve ekseriyetle kelime-i tevhit (La ilahe illallah) ve lafza-i celâl (Allah) zikri yapılırdı. Zikirler oldukça aşklı ve muhabbetli olurdu. Zikirler kuûdî (oturarak) ve kıyâmî (ayakta) bazen de dönme zıplama gibi farklı şekillerde yapılırdı. Zikirler sırasında tempolu ilahiler okunur zikir sonrası yer yer türküler de okunurdu. Bazen Ömer Baba kendisi ilahiler okurdu, kürdi ve Zaza lisanı ile okudukları pek coşkulu idi. İlahiler genellikle def eşliğinde okunur ancak bazen kanun, ney ve ud gibi diğer sazlar da eşlik ederdi. Dergâhta genellikle Yunus Emre, Kuddûsî, Niyazi Mısrî gibi sufilerin nutuklarından ilahiler okunurdu (kk4).”

“Mübarek, zikir âleminde çok aşka gelirmiş aşka geldiği zaman efendisinden izin almadan (Abdullah Hatipoğlu) kızgın mangal kömürünü ağzına almış o sıra ağzı yanmış efendisi izin almadığını söylemiş ancak iş işten geçmiş bu olay nedeniyle biraz peltek konuşurdu. Zikir esnasında aşka gelip kişi seçip onları zikre kaldırmış (kk3).

“Dergâhta her akşam sohbet yapılmaktadır. Bazen dergâhta değil de cemaatten abilerin evlerinde de toplanılmaktadır. Kadın erkek farklı odalarda bulunmakta ya da tek odalarda arada perde olmaktadır. İkramlar yapılıyor, zikir halkaları kuruluyor. Zikirle beraber enstrümanlar da çalınıyor. Aralarında neyzenler, bendirzenler, kanun çalanlar bulunmaktadır.³⁵ İlahiler okunuyor -Yunus Emre ilahileri çoğunluktadır-zaten cemaatin çoğu müzisyenlerden oluştuğu için sesli zikir sistemine uygun bir mürit halkası oluşturulmuştur.

Cemaattekiler enstrüman ve ilahi eşliğinde oturdukları yerde Allah adını zikrederler. Cezbe halinde gelen oluşan refleksler haricinde ancak zikir esnasında kişinin kendine zarar verecek hiçbir durumu söz konusu olmamaktadır. Ömer Baba da devamlı teyakkuzda olup kişinin kendine şiddet göstermesine izin vermemiştir (kk1).

³⁵ Cerrâhî tekkesindeki zikir sistemiyle Ömer Baba dergâhındaki zikir sistemi hemen hemen aynıdır.

3.7. Öğretileri, Tasavvuf Anlayışı, Farklı Mezhep ve Dinlere Karşı Bakış Açısı:

İslamiyet’i, tasavvufu çoğunlukla sevdirmeye çalışarak ve iyi yönlerini anlatarak aktarmaya çalışmıştır. Tabii ki Allah’ın azabı da mevcuttur ve bunları da anlatmak gerekir fakat Ömer Baba bu işin korkuyla olmayacağını savunmuştur. Allah’ı sevmekle Allah’a yaklaşılabileceğini söylemiştir. İnsanlara da sevgiyle yaklaşılabileceğini; Allah’ın rahmetinin ne kadar geniş olduğunu, merhametinin, nimetlerinin sınırsız olduğunu anlatmıştır. İnsandan iyi anlamaktadır. Müritleri dedenin adeta terapi yaptığını söylemektedir. Ömer Baba kişinin psikolojisinden anlamaktadır, her müridine farklı biçimde yaklaşmıştır. Ömer Baba’nın cömertliğinden de müritleri tarafından sıkça bahsedilmiştir.

Osmanlı Türkçesi’ni iyi bilmektedir ve İslami kaynakları oldukça sağlamdır. Kur’an, hadis merkezli aktarımlar yapmıştır. Şeyhinden aldığı tedrisat eğitimi de mevcuttur. Ehli sünnet çerçevesinde birçok alimle oturup sohbet edebilecek bilgiye sahiptir. Müftülerden imamlardan dahi gelenler olmuş, gelen herkes onun ilmine hayran kalmıştır. Örnekli ve akıcı konuşmaktadır. Verdiği öğütleri, bilgileri kıssalarla desteklemiştir. Genel olarak iyi ahlak, İslami ahlak, dürüst yaşam konuları üzerinde durmuştur. İbadet hassasiyeti mevcuttur. İslam’ın emrettiği kurallar dışına çıkmamıştır.

Dede’nin müritleri öğretilerinden şu şekilde bahsetmiştir:

“İslam’ın bir usulü vardır. Onlar zaten yürüyen birer Kur’an. Kur’an’ın emri neyse, sünnet neyse -nasıl ki Peygamber Efendimiz Yahudi komşusunu ziyarete gidiyordu, Ermeni komşusuna başsağlığı diliyordu- dedenin öğretileri de öyleydi. Hiçbir mezhep ve din ayırt etmezdi. İnsan, insan olması hasebiyle eşref-i mahlukat, baba herkese hakkını hukukunu iade ederek hareket etmeye çalışırdı. Bize de öğütleri böyleydi: ‘Oğlum Müslüman’ın hakkını verirsiniz, helalleşirsiniz, gayrimüsliminkini veremezsiniz imanınızı alır. O yüzden onlarda daha hassas olun.’ derdi. Onların hakkına girmeyin derdi. Tasavvufta zaten nefret söylemi yoktur. Hep kucaklayıcıdır. ‘Yaratılanı hoş görün yaratandan ötürü’ görüşü vardır. Her sene 3 tane kurban kestirirdi: Allah’a, Rasulullah’a ve kendisine.

Mesneviden çok örnek veriyor, menkıbeler anlatıyordu. Abdülkâdir Geylânî’nin hayatından, Ahmed er-Rifâî Hazretleri’nin hayatından, Yunus Emre’den, Mevlânâ’dan yani tasavvuf büyüklerinden çok örnek veriyordu. Ahmet El Bedevi yine işlediği isimlerdendi. Silsile pirleri olduğu için önemli olarak gördüğü isimlerden sıkça bahsederdi. En çok da sahabe ve Hz. Peygamber’in hayatından örnek vermekteydi. İşin mihenk taşı olarak onlardı çünkü. Kur’an’daki ayetleri tevil ederek aktarırdı. Hz. Adem’in kıssasından, şeytanın ona asi olmasından bahseder; insanın kibre ve gurura kapılmaması gerektiğini bu hikâyeyle anlatırdı. Hz. Yusuf’un hikâyesini kıssaların en güzeli olarak görür ve sıkça işlerdi. Kardeşlerinin Hz. Yusuf’a ihanet etmesinden ama onun hep affedici olmasından, Allah’ın Hz. Yusuf’u köleyken sultan yapmasından bahsederdi. Hz. Davud’un meşhur tövbesi, peygamberlerin bile küçük hatalarının olduğunu onlar gibi insanın da tövbeakar olması gerektiğini ifade ederdi. Hata ve günah illa tövbeyle silinir, derdi. Kur’an’a çok hakimdi. Aslında hafızlığı ya da resmi tahsili yoktu ancak ayetler aklında kalırdı. Tecrübi bir eğitimi vardı.

Sokakta gördüğü adama hadi gel namaz kıl, ibadet et diye bir zorlama söz konusu olamazdı hiçbir zaman. Hiçbir Allah dostunun da böyle bir tarzı olmamıştır, sadece talep edene gidilmiştir. Örneğin Tebliğ cemaati var İstanbul Habipler’de, Mescid-i Selam’da toplanıyorlar. Onların işi meyhane, kahvehane, köy gibi yerlere gidip insanları İslam’a yöneltmektir. Başka cemaatlerde farklı sosyal aktiviteler olabilir mesela futbol gibi güreş gibi spor müsabakaları düzenleyebiliyorlar. Bizde öyle bir durum söz konusu değil. Ömer Baba dergâhı çok kolektif, zincir, şubeli bir dergâh değil, lokal daha çok. Kadın erkek en fazla bin küsur kişi mevcuttur. (kk1)”

“Bir gün onu Mardin’e götürdüm Dede Ramazan’ın türbesine gittik ailesi oraya bir kumbara yapmış. Bastonuyla o kumbaraya vurdu. ‘Dede senin ihtiyacın mı var bunu koymuşlar?’ dedi. Böyle durumlarda da çok hassastı izin vermiyordu. Parayla pulla işi olmuyordu. Namaz kılarken cebinden parayı çıkarır seccadenin altına koyardı.

Nabza göre şerbet verirdi. Kişiyi Elif Ba’yı öğretmeden Kur’an’ı öğretemezsin. Kimi müride 100 ihlas, 100 salavat, 100 Allah deme dersi verirdi kimi müride 1000 Allah de, derdi. Dergâhta bir dönem dedenin müridi olmayan seydalar bulunuyordu farklı camilerin hocaları da geliyordu baba onların toplanmasına, ders vermesine müsaade ediyordu kendisi de onları dinliyordu müdahale etmeden. Bize teslimiyeti, sadakati öğretti. ‘La İlahe İllallah’ zikri bütün kapıları açar, derdi. Hangi tarikattan olursa olsun gelsinler, derdi. Hiçbir ayırım gözetmezdi. Nakşilerde bu özellik yoktur. Nakşi olmayan giremez aralarına ama Kâdirîlerde bu durum vardır. Hatta nerede muhabbetiniz aşkınız varsa oraya gidin, derdi. Benden bir şey alamıyorsanız gidin engel değilim, derdi. Bazı cemaatler dergâha gelmeyi reddettiğinde, biri kızdığında ve gelmediğinde toplanıp biz gidelim, derdi. Kin yoktu onda bize gelmeyene biz gidelim, derdi (kk5).”

“Ben 22 yaşında kapandım o zamanlar iki oğlum vardı. Baba 10 seneden fazla benim yanımda kaldı. Diyarbakır’a gider gelir bende kalırdı. Yeğenlerini de ben büyüttüm. ‘Zuhal çarşaf giyse eşi bir şey demez.’ dedi bir gün. Ben de baba ben onu içime giymedim ki dışıma giyeyim, diye cevap vermiştim. Kapanma için öğüt verirdi ama hiçbir zaman ısrar edip bizleri zorlamadı. En büyük öğüdü namazdı. ‘Pislik içinde dahi olsanız, denizin ortasında boğuluyor bile olsanız ezanı duyduğunuzda abdestiniz olmasa bile gözlemlerinizle namaz kılacaksınız.’ derdi. ‘Dedikodu etmeyeceksiniz, hiçbir zaman benim demeyeceksiniz, yaptığınız iyilikler bilinmeyecek.’ derdi. Allah ondan razı olsun. İnanır mısın biz ana babamızı anmıyoruz ama babayı kimle konuşsak anıyoruz (kk12).”

“Bazen paramız olmuyordu ‘Sakın kimseden bir şey isteme!’ diye tembihliyordu beni. ‘Verirlerse de al.’ derdi. Zaten en büyük öğüdüydü: Kimseden bir şey isteme, sana verileni geri çevirme. Cebine zaten para koymazdı. Bir gün bana ‘Kızım ben hacda yemin ettim cebimde para taşımam.’ dedi. Bütün parasını bana verirdi. Diyarbakır Hani’deki fakirleri iyi bilirdi onlara un alırdı, yardım yapardı. Ben hiçbir zaman ondan para alıp ona yemek yapmadım. Kendi paramla yaptım ne yaptıysam. Barış isimli bir kardeşimiz vardı o da maddi açıdan çok destek olurdu dükkânı vardı oradan eksikleri karşılardı.

Ben namazı, abdest almayı, oruç tutmayı falan bilmezdim, zaten açtım da. Dedeyle öğrendik her şeyi. Önceden pazara çıktığım zaman bir salatalık bir zeytin illaki tadardım dede bizlere helallik almadan almamayı öğretti. Bir arkadaşımız vardı

dededen önce evimizde seccademiz yoktu dedi. Bize Allah'ın emirlerini, peygamberin sünnetlerini öğretti. Ondan öğrenmeseydik bu hale gelemezdik. Ben çarşafa girdim, kapandım. Dede bana hiç çarşafa gir demediği halde (kk7).”

“İnsana iyiyi doğruyu öğretirdi yalnızca kimseye zorla bir şey yaptırmazdı. Talebi, isteği olana giderdi. O sadece anlatırdı. Gönlü, imanı olan, almak isteyen alırdı. Çok mübarek bir insandı biz dahi onun kıymetini bilemedik. O bizlere çok şey dağıttı, dağıttığı şeyi almayı bilemedik. O bizi zorlamıyor ama maneviyatta dağıtıyor. Bize çok yük yükledi. Önce namaz dedi. Tespih derslerimizi yapmamızı söyledi.

Camide bir kitap bulup babaya getirmiştım ‘Hz. Ali'nin Cengâverleri’ idi adı. Kitabı o da okudu ben de okudum. Sonra ben kitabı kendisine bıraktım ve gittim. Bir süre sonra bana kitabın nerede olduğunu sordu ben de bilmediğimi söyledim. O kitap kayboldu diye çok celallenmiş ve bana kızmıştı. Kitabın bende olmadığına ikna olmadı. Bir kitaptan dolayı bana kızdığı için gönlüm kalmasın diye sonrasında bütün kitaplarını bana verdi. Kitapları verdikten bir zaman sonra Adana'ya gitmişti. Bana ‘Silahlarımı (kitaplarımı) al gel.’ dedi. Ben de param yok, gelemem diyemiyorum tabii kitapları sattım Adana'ya gittim. Meğer bana yol paramı vermiş.

Rahmetli en büyüklerden biriydi. Rûcalü'l Gayb derler ya onların ikilerindendi. İkilerdenim diye kendisi söyledi bize büyüklüğünü tayin etti. Birincisi de kimine göre Hz. Hızır kimine göre Hz. Ali'dir. Mahmut Efendiler, Nakşiler ilim-takva cemiyetidir, Mahmut Esat Coşan sohbet cemiyetidir, Adıyaman zikir cemiyetidir, bizimkiler - Rifâiler, Kâdirîler- ise aşk cemiyetidir Mevlânâ izindedir.

Gözü aşktan başka bir şey görmediği için ailesini bırakıp kendini yollara vurmuş en son yolu İstanbul'a düşmüş. Ahırkapı'da başlayan tarikat yolu Zeytinburnu, Adana, Mardin, Mersin olarak devam etmiş. Birçok yerde talebesi oluşmuş. Mübarek icazet dahi talep etmezdi. Benim icazetim yok isteyen gelir isteyen gelmez derdi. Yalnızca vefat ederken her şeyini bırakıp bir tek üstündeki kıyafetlerle icazetini okuttu. Dede çok zor insanlara hizmet ediyordu.

Şeyhleri bize üç kısımda anlatırdı: ilim, aşk, sohbet. Talebelerin de taleplerine göre şekillenmiştir bu durum kimi ilmini merak eder kimi sohbet için gelir kimi kalpten hisseder. Tabii bunların her biri şeriattır. Allah'ın uy dediklerine uymak, uyma dediklerine uymamaktır. Dersin başında bizlere biriktirme, isteme, reddetme uyarılarında bulundu. Hayatıyla ilgili çok fazla şey anlatmazdı çünkü egosundan korkardı. Hayatı namazdan oruçtan ibaretti. Said Nursi'yi çok severdi. Diyarbakır'dan Urfa'ya cenazesine dahi gitmiş onu yaşamında göremediği için çok üzüldü. Mertebelere takılmazdı kendisine hangi unvana sahipsin şeklinde sorulan soruları yanıtız bırakırdı önemli olan Peygamber yolundan gitmektir, derdi (kk3).”

“Dünya ile işi olmayan Allah için yaşayan bir veli idi, dervişlerine, çevresindeki insanlara nefis terbiyesi nasıl yapılır onu öğretmeye gayret ederdi usul olarak sözlü bilgilerden ziyade yaşayışı ve hâli ile örnek olurdu. Fakir biri olarak yaşamayı kendine ilke edinmişti öyle de göçtü bu âlemden, belli bir tarikat disiplini yoktu bağlılarına aşkı öğretiyordu.

Ömer Baba'nın sohbetlerinin konuları genellikle aynı idi Hz. Adem ile Hz. Havva, Yusuf (a.s.) kıssası, Hızır (a.s.) kıssası vb. mevzuları anlatırdı ancak her

dinlediğimizde aynı hususları tekrar tekrar dinleme bıkkınlığı kesinlikle olmazdı. Onun üslubu böyle idi bu sohbetlerde enteresan etkiler zuhura gelirdi, ne anlattığından ziyade muhatabın gönlündeki tesir önemlidir. Özetle şunu söyleyebiliriz Ömer Baba merhum sohbet ederken bir taraftan da hâl transferi yapardı bunu çok kez tecrübe etmişizdir (kk4).”

3.8. Müritliğe Kabul Edilme Ritüeli:

Ömer Baba'nın müritliğe kabul töreni Rifâî geleneğine göre gerçekleştirilmiştir. Müritlerinin tövbe töreni şu şekilde gerçekleşmiştir:

“Biz dedeye tövbeliyiz. Biz eşimle aynı gün ondan tövbe aldık gündüz eşim aldı gece ben aldım. Bir tespihin ucunu baba diğer ucunu tövbe eden kişi tutuyor. Kendi gerekeni söylüyor tövbe eden kişi tekrar ediyor. Çeşitli dualar ediyor. Tövbe eden kişi iki rekat namaz kılıyor, küçüklükten büyüklüğüne kadar işlediği tüm günahlar için tövbe ediyor. Baba müridinden örtüneceksin, namaz kılacaksın diyerek söz alıyor. Sonrasında da dersler veriliyor. Tövbe eden kişi tespih dersi, Kur'an dersi, ilim dersi alıyor. Ömer Baba bizlere 'Rifâî yolunda olduğun için artık yılan sokmaz akrep zehirlemez.' dedi. Bizim de mümkün merteye zehirli hayvan öldürmememiz gerekiyor. Bir nevi efsunladı bizleri (kk3).”

“Ben askerdeyken İzmir'den İstanbul'a geçtim birkaç gün erken geldim tanıdıklar orada diye. Babaya gidip askerde yapamıyorum ruhum daralıyor, dedim. İki kağıt çıkardı birine Allah lafzını birine Muhammed lafzını yazdı. Biri bende biri sende kalsın sen dünyanın neresine gidersen git bu iki isim bir araya gelecek, dedi. Aslında orada bağladı. Askere gittim iki üç ay rahatlıktan sonra bunalıma giriyordum. Babayı arayıp onunla konuşup rahatlıyordum. Askerliği öyle bitirdim. Askerlikte babanın şeyhliğinin farkına vardım ama daha teslimiyetim yoktu. Onun muhabbetini seviyordum. Düşündüklerini söylüyordu insana, sormasan dahi cevabını veriyordu. Sonra Diyarbakır'a döndüm. İstanbul'a tekrar gidince tövbe almak istediğimi söyledim. Elimi tuttu dualar söyledi, derslerimi verdi. Orada mürit-şeyh ilişkisi başladı dede-torun ilişkisi bitti. O dönem dergâhı yapıyorduk kum çekiyor, malzeme alıyorduk. Gençler de çoktu yardımcı oluyorlardı (kk5).”

Ömer Uçaş'a ait bir defterde³⁶ Rifâîlik'e kabul şöyle anlatılmaktadır:

“Dervişliğe Kabul Usulü

Tarikat-ı Rifâîyye'de bir talibin şu suretle olur şöyle ki: Evvala Cenâb-ı Hakk'a tövbe ve terk-i isyanla dergâh-ı hakka rücu etmek niyetiyle mürşid talibe bir abdest alıp Allah rızası için iki rekat namaz kılmasını ihtar eder. Badehu mürşid kible-i cihetine müteveccihen ve kemal-i huzû ve huşû ile dizleri üzerine seccadeye oturur müride de edeb ve huzû ile ve dizini şeyhin dizine mülâsık ve mülâmes olarak hazian Lillâhi Teâlâ ve vesavisi nefsanîyye ve desâyisi şeytaniyyeden mücerred olduğu halde önüne oturur şeyhi üç Fâtiha-i

Şerife okur ve müridin elinden tutarak (İnnellezine yubayiuneke innema yubayiunallah, yedullahi fevka eydihim, fe men nekese fe innema yenkusu ala nefsih,

³⁶ Kaynak1: Ömer Baba'nın el yazısı ve not defteri s.129

ve men evfa bi ma ahede aleyhullahe fe se yu'tihi ecren azima³⁷) ayet-i kerimesini telavet eyler. Badehu müride hitaben (An ibadete ibnissamit radiyallahü anhü,ennehü gale rasülullah sallelallahü aleyhi ve selleme, ve saralehü asabetehü min eshab³⁸) (Bayeumi alâ enla tüşrikü billahi şey, en vela tesragu vela tezi (vela tegtulu evladeküm vela te,tü bibihtanin tefternehü beyne eydiküm ve ercülekküm

Ve tegsuni fi meğrufin femen vefa minküm feebzaruhü alellahi ve men esabe min zalike şey,en sümme sezehü fehüve ilellahi in şae afa anhü ve in şae agabhü feba yeğna alâ zalike) İbada İbnu'l Hamit Radyallahu Hazretleri diyorlar ki Peygamber Efendimiz Hazretleri huzurunda ashabından bin cemaat bulunduğu halde buyurdular ki Cenab-ı Hakk'a asla şirk etmemek, sirkat ve zina etmemek ve fakr havfile evladınızı katletmemek elleriniz ve ayaklarınız beyninizde bir veled-i zina getirmemek ve size ettiğim ahlaki hasenede bana muhalefet

Etmemek şartıyla benimle mubâyaa ediniz. Bu ceahlere kim vefa eylerse ecirini Cenab-ı Hakk ihsan bu menhiyattan birbirini isabet edip tesettür ederse Cenab-ı Mevla dilerse affeder diğerse murakabe eder işte bunun üzerine ve yine Hazreti İbada Radyallahu buyururlar (Bayiğna rasülullahi sallelallahü aleyhi ve sellem alessemu veddaati filusri velyusri velmeşadı, velmali venegulülhaggu hamdü künnâ vela tehafü fillahi levmete laim³⁹) Yani gerek hali usulde ve gerek yesirde gerek neşat ve gerek sıkıntı halinde kendilerini dinleme ve itaat etmek

Ve her nerede bulunsa doğrusunu söylemek ve Hak yolunda Laimin Yevminden korkmamak üzere mubâyaa ettik dediler siz de bu hadis-i şeriflerin mali menfiince mubâyaa ediveresiniz der. Mürid dahi bu suretle mubâyaaı kabul edince şeyh (Ve evfu bi ahdillahi iza ahedtum ve la tenkudul eymane ba'de tevkidiha ve kad cealtumullahe aleykum kefila, innallahe ya'lemu ma tef'alun⁴⁰) ayeti kerimesini okuyup talib ile birlikte üç defa

(Estağfurullah el azim ellezi la ilahe illa hüvel hayyel kayyume ve etübu ileyih ve neselühüttevbete⁴¹) der sonra şeyh sağ eliyle müridin elinden tutup ona şu sözleri söyler (Gul amentü billahi ilâ inneni taibün ilellahi ve rasülihi min cemiizzünübü vel hadaya rağıben fi imtitali emrallahı ve rasülihi mectiba limihamihi müctehiden alâ daatihi müniben ileyhi muvadiben alâ hıdmetil fugarai velmesakini alâ hasebiddaati ve enne seyyidena ve gidvetena ilellahi teala mevlâna

Esseyyid ahmet muhyiddin ebul abbas kebiri huseynirrifai razıyallahü anhü şeyhuna fiddünya velahiratiddaati tehminna velmeğsiyeti tüfraguna (vallahü alâ ma negulu vekil⁴²) Yani bilcümle günahlardan Cenab-ı Mevla'ya ve Habibi ekremine tâib ve evâmiri İlahiyye ile evâmiri Hazreti Peygamberiyye imtisale rağıb ve maharimden müctenip ve Cenab-ı Hakk'a ve taatına müctehit

Ve fakr biçarelerini hizmetine gücüm yettiği kadar muvâzıb olacağıma ve dünya ahiretimde şeyhim Hazreti Rifâî olduğuna ve tâat bizi cem mâsiyet emrimize

---

³⁷ Fetih Suresi 10. Ayet

³⁸ Hadis-i Şerif

³⁹ Hadis-i Şerif

⁴⁰ Nahl Suresi 91. Ayet

⁴¹ İstiğfar Duası

⁴² Sonu Kassas Suresi 28. Ayet

tefrik ettiğine Cenab-ı Hakk'ı melaik-i kiramını ve Resul ve enbiyâ-i izamına ve halkından hazır olanları işhad ederim (vallâhu alâ mâ nekûlu vekîl(vekîlun)⁴³) İşbu beyit Hazret-i İmam- Rîfâî Radıyallahu dedikten sonra (Yusebbittullahullezine amenu bil kavlis sabiti fil hayatid dünya ve fil ahireh, ve yudillullahuz zalimine ve yef'alullahu ma yeşa⁴⁴) ayet-i kerimesini kırat eder badehu gözlerini kapayıp elleri dizlerinde olduğu halde üç kere (La İlahe İllallah kavlı celilini anifen yazı aldığı surette telkin eyler ve dördüncüde Muhammed Rasulullah der mürid dahi bu suretle tekrar eder

Sonra mürşid elini müridin sadrına koyup ona tevaffuk ve ihlas husûlü için dua eder mürid kadın ise mürşid elinden tutmayıp ikisi de bir tülbindin uçlarından tutarlar ve şeyh dua için elini göğsüne dayamayıp karşıdan dua eyler ve duasını Fatiha ile hatmeder sonra mürid ile birlikte kalkar ve ikisi de kibleye teveccüh ederek (Essalatü vesselâmü aleyke ya rasülellah =habib=vesiletene

Ya evveli halgillahi ve zati rasülullah⁴⁵) dedikten sonra mürşid Cenab-ı Hazret-i Peygamber ile Enbiya ve Mürselin Hazretine ve cümlesinin al ve ashabına ve Hazret-i Gavs-ı Azam u Varis-i Efendim Ahmed el-Rifâî Hazretlerine ve evlad ve esbatına ve hulefasına ve evlaya illallah ve kâffe-i mümin ve müminat ve müslim ve Müslümanlar ve ervahına bir Fatiha okur.”

3.9. Faydalandığı Kaynaklar:

Ömer Baba tecrübi bir eğitime sahip olduğu için mevcut dini kaynaklardan sıkça faydalanarak bilgisini çeşitlendirmiş ve arttırmıştır. Kendisinin elinden düşürmediği ve öğretilerinde faydalandığı kaynaklar şunlardır:

- İbn Cerîr et- *Taberî'nin Târihu't-Taberî* isimli eseri
- Peygamberler Tarihi kitapları
- Ahmed Bican'ın *Envâru'l Âşıkîn* isimli eser
- *Ferahu'r-Rûh Muhammediye Şerhi*
- *Tıbyan Tefsiri*
- *Mevdudi Tefhimu'l Kur'an*
- *Hadis Ansiklopesisi*
- *Mecmuatu's Sarf Tercümesi*
- *Hz. Ali ve Cengaverleri*
- *Büyük Cevşen*

“*Havas* kitabı sürekli elindeydi. Said Nursi'nin *Risale-i Nur* isimli eserinden faydalanırdı. Haricinde insanların ona getirdiği kitapları vardı. Bana *Tıbyan Tefsiri*'ni okumamı söyledi. İçinde faydalanacağım, sağlıkla ilgili bilgilerin olduğunu söyledi ve otlara bak ilaç yap, dedi. Kendisi şeyh olduğu halde *Risale-i Nur* talebesiydi dergâha giren insanlara önce Allah'ı, peygamberi sonra Said Nursi'yi anlatırdı. Bütün talebelerini onun yoluna çekerdi (kk3).”

⁴³ Kassas Suresi 28. Ayetin sonu

⁴⁴ İbrahim Suresi 27. Ayet

⁴⁵ Salat Dua

3.10. Dergâhta Kadının Yeri:

XIII. yüzyılda Kahire bölgesinde birçok kadın tekkesi bulunmaktaydı. Kadınlar çoğunlukla tekkelerde toplanıp ibadet eder, ilahi söyler, zikir çekerlerdi. Bununla da kalmayıp vaaz veren, öğretim gören ve mürşit görevlerini yerine getiren kadınlar da bulunmaktaydı. Yalnızca tekke ortamında değil, tekke dışında bir araya gelerek türbe ziyareti yapıp ibadet meclisleri de oluşturuyorlardı. Yalnızca karma tekke mevcut olmamıştır. Farklı saatlerde bir araya gelen topluluklar aynı ritüelleri paylaşmaktalardı. Sufilerin de kadının tasavvuftaki yerine karşı bakış açıları olumlu olmuştur. İbnü'l-Arabî, eşi Meryem'in tasavvuf yolundaki ilahi yükselişini takdir ve şükürle karşılamış, ona karşı olan hayranlığını ifade etmiştir. Mevlânâ, eşinin Konya tarikatında önemli işler halletmesi nedeniyle onu iyilikle anmıştır (Chevalier, 1993: 78).

Tasavvufun meşhur kadın sufisi Rabîâ'dan da bahsetmiştik. Kendisinin Allah'a olan aşkı ve bunu dile getiriş biçimi tüm tasavvuf tarihine etki etmiştir. Sufiler tasavvufta beden ayırımından sıyrılıp ruha yönelmişlerdir. Kadın ve erkeğin eğitim süreçleri, ahlaki görevleri ve ritüelleri aynıdır. Burada önemli olan nefsi harekete geçirmemek, cinsî isteklerden arınmak olmuştur. Haricinde bir kadının tasavvufta, tekkede yeri olmaması gibi bir durum söz konusu değildir.

Ömer Baba'nın müritleriyle ilişkisi oldukça sağlamdır. Müritleri tarafından baba-evlat ilişkisi olarak görülmektedir. Kadınları da ayrıca dinleyen Ömer Baba onlara yol göstermekte, rüyalarını yorumlamaktadır.

“Kadınları dinlerdi birçok kişinin yuvasının dağılmasını önledi. Kadınlar gelip her şeyi danıştırdı, Ömer Baba da fikir verirdi. Erkekler dahi iş yapacak olsa ona danıştırdı. Kadınlar ekseri gündüz gelirdi. Herhangi bir iletişim sorunu yoktu (kk1).”

“Baba kadınların gözlerinin içine bakmazdı. Yüzüne bakmadan konuşur, yüz yüze geldiğinde ise gözleri kapalı olurdu (kk9).”

“Cumartesi kadınların günüydü. Kadınları topluyorduk. Biz kadınlar zikre düştüğümüzde baba arkasını dönüp ya da başını örtüp öyle otururdu. Bize bakmazdı. Kadınlar her şeylerini anlatırdı dededen çekinmezlerdi (kk7).”

Ömer Baba kadınlarla ilgilenmesi için kadın müritlerinden birini görevlendirmiştir. Dedeye hastalık yahut farklı talepler için gelen kadınlarla ilgilenmektedir. Fal bakma, kurşun dökme, nazar çıkarma gibi ritüelleri gerçekleştirmektedir. Saadet Hanım bizlere ne işle uğraştığını ve babanın bu konudaki görüşlerini şu şekilde aktarmıştır:

“Bu hisler bende dededen önce de vardı. İnsanlar bana gelir dedenin yanındayken bile ‘Bana fal bak.’ derdi. Dedenin yanında fal baktım. Bana asla bakma diye bir yasak koymadı. Ama hasta okuma görevini bana o verdi. 10 sene kadar beni bu konularda denemiş ben farkında değildim. ‘Cinlerle ilgili sorun yaşayan biri gelirse sen bu insanları oku.’ dedi. Maddi bir talepte bulunmamı da engellemişti. Böyle derdi ama ben de fazla piyasaya girmedim zaten kendi tanıdıklarım gelirdi bana. Hala da fal bakıyorum. Bir gün dedeye ‘Nakşiler beni cehenneme atıyor fal günah diye.’ dedim.

Kendisi fal diye adını anmazdı ama yasak da koymadı bana ‘Üzümünü ye bağını sorma.’ dedi. Beni rahatsız eden bir durum da olmadı.

Mübarek de cinler, devler âlemini çok severdi bu konulara meraklıydı. Biz onlar gibi görmüyoruz da zaten. Onlar bu âlemlere hakimler gözleri açık. Bir gün Amerika’dan bir hasta geldi Mübarek bana ‘Oku bu hanımı!’ dedi. Ben de ‘Ne okuyacağımı bilmiyorum dört tane sure biliyorum sadece sen bana yardım et.’ dedim. Âlim değilim, hafız değilim öyle ilim bilgisine sahip değildim. Okumaya başladığımızda hasta benimle Süryanice konuşmaya başladı ben de cine onun dilinden anlamadığımı Türkçe konuşmasını söyledim. Cin de bana küfretmeye başladı. Küfredince kadını tutan adamlar onu dövmeye başladı. Dövmemeleri gerektiğini küfredenin kadın olmadığını söyledim. Baba da o sırada meditasyon halindeydi ve ne okuduysa kimleri çağırdıysa kadın birden ‘Kapıdan bir şeyler giriyor!’ diye bağırmaya başladı. Hastanın duası bitince bana yemek teklif edildi. Baba da yemeği reddetti ‘Zeytin ekmek alın ona yeter.’ dedi çünkü benim yeme sorunum var biliyordu kendisi. Kadın eve gidince bunlar dolandırıcı demiş tüm çevresine. Kadının kardeşi gelip bizlere anlatıyor bunları tabii. Baba da yasaklamıştı kadın gelirse hiçbir işlem yapmayacaksın dedi. İnsanlar şimdi benden zenginlik, aşk, servet istiyorlar. Tarikatlara gidenlerin çoğu da para, zenginlik için gidiyor. Dede de bunun farkındaydı ve üzüldü.

Bir gün bana gelip beni 10 yıl takip ettiğini söyledi ve görev verdi. Gelen hastaları geri çevirmeyeceksin asla fiyat biçmeyeceksin dedi. Sadece oku, dedi ben ne kadar bilmiyorum, hafız alim değilim dilim Arapça’ya dönmüyor desem de oku dedi. Ben de okudum. Bana görev verdiğinde kendisine hayır diyemiyorum tabii ben de iyi olacak hasta bana gelsin iyi olmayacak hasta gelmesin şeklinde dua ettim aklımı okumuş. Bir gün sohbet esnasında “Bir zat varmış iyi olacak hasta gelsin iyi olmayacak hasta gelmesin diye dua edermiş.” dedi.

Kurşun dökme çok etkilidir. Bunun dinle bir ilgisi yok kültürel bir durumdur nazar çıkarma amacıyla yapılır negatif enerjiyi alır. Nazarın kimden geldiğini bilemeyiz insan keskin bakışa sahipse kendisine sevdiklerine de nazar değdirebilir. Kendisine nazar degen kişi halsizleşir, sadece uzanıp yatmak ister. Kurşun nazar çıkarma yollarından yalnızca biridir. Bizler nazar ayetleri, felak, nas, ayetel kürsi gibi dualar da okuruz. Okuyan kişinin de nefesi kuvvetli olmalıdır. Kendisi güçsüz biriye karşısındakinin nazarı kendisine de geçebilir. Büyüyle gelen, kendi kendine gelen cin musallatları olabilir. Cini olan hastayı Kur’an okumayı bilen herhangi biri okumaya kalkarsa ona da cin musallat olabilir. El vermek önemli herkes bu işi gerçekleştiremez.

Kurşun dökmenin çeşitli şekilleri vardır. Bazen suyun içine iğne, para, ekmek koyarlar. Kurşun iğneye gelirse dilde nazar, paraya gelirse ekonomik nazar, ekmeğe gelirse rızıkta nazar olduğunu gösterir. Herkesin yorumu farklıdır. Bazısı kurşunun şeklini yorumlar. Kurşunda hayvan figürü insan figürü görürler ancak şekil görmek fala girer bu şekilde de kurşunun rızıkını görmezler.

İlmi fallar vardır sonradan öğrenilebilecek tarot, astroloji gibi. Bir de yetkiyle gerçekleşen fal bakma olayı vardır bunlar da kahve, bakla, su falı olarak örneklendirilebilir. Bu Allah’ın bana verdiği bir rızık kapısıdır zaten falcılar zengin olmaz ancak büyücüler zengindir. Gelen hastalar cinliyse hocaya, evliyaya, cinciye gidebilir yeter ki gittiği kişi yetkili icazetli biri olsun. Yetkili biri değilse istediği kadar

âlim olsun o kişiye faydası olmaz. Profesör diplomasını almadığı sürece istediği kadar okusun ders veremez onun gibi düşünebiliriz. Cinlerden icazet alma da vardır o zaman da kişi başarılı olabilir. Manevi tıptır bu. Şeyhlerin hepsi bu durumla ilgilenmez oku dersin okur ancak şifası Allah'tan.

Genelde aşk, para, büyü var mı diye gelirler. İnsanlar en ufak bir çöküntüyü büyüye yorarlar. Eşi aldatır büyü mü var, kim yaptı, neden, niye yaptı diye sorup durur suçu hep bir şeylere atmaya çalışır. Allah'ı hiç akıllarına getirmezler. Ben bir hata yaptım mı nasıl düzeltebilirim diye düşünmez hep bir büyüye yorma söz konusu. Genelde aşk konusu geliyor. Özellikle son dönemlerde aldatma olayları çok geliyor. Erkekler de kadınlar kadar geliyor kadınları büyü yoluyla elde etmek isteyen erkekler çok vardır. Özellikle büyücü erkek hocalar çok tehlikelidir.

Spiritüel insanlar çok arttı. Okuyarak, riyazet ederek, cinlerle dostluk kurarak bu yönlerini geliştiriyorlar. İnsanların temel hedefi çok zengin olmaktır. Bu amaçla gelen çoktur. Kendisi refah içinde yaşarken insanlara fakirlik cennetlik diyen de vardır. Oysa iste diyen bir Allah'ımız var. İnsanlar istemeyi bilmiyor bizden bir çıkış muska vs. istiyorlar. Bizim babamız bu işlere çok girmemiştir. Allah'a bırakmıştır, Melami'dir. Ancak bu işle ilgilenen biri varsa ve iyi niyetliyse bu kişi cinli hastalar, hasta çocuklar, dağılan aileler için izin verilmiştir.

Bir gün bir ziyarete gittiğimizde yanımda arkadaşım da vardı. Arkadaşıma uzak durmasını söyledim çünkü ben manevi anlamda korunuyordum ancak o korumasızdı. Tedavi esnasında arkadaşşıma sıçradılar. Kaç gün kötü gezdi bayılıyordu, kasılıyordu, kendini bilmez bir hâldeydi. Manevi bir ameliyat yapıldı ona baba tarafından. Bu ameliyat rüya yoluyla oldu tabii ki. Ben yerimden kalkmadan herkesin halini bilirim derdi şeyhlerin dahi. Müritlerin halini de bilirdi herkese ders vermezdi önce bir bakardı ya rüya gör öyle gel derdi ya da direkt kabul ederdi. Gecelerini ibadetle geçirirdi. Ramazan'da sabahtan akşama kadar Kur'an okurdu. Ayda kaç hatim yaptığımı bilmiyorum yalnızca ibadet ederdi. Hasta ziyaretlerine kıymet verirdi. Kalp saatini çalıştır kalbini buna alıştı Allah de kalbim Allah de (kk3).”

3.11. Ömer Baba'nın Müritlerine Göre Tasavvuf:

“Tasavvuf çok yönlü bir şeydir her yerde açıklaması yapılır ama benim için kısaca tanımı maddede manayı görebilmektir. Maddede manayı anlayabilmektir. Tasavvufta ve-in min şey-in illâ yusebbihu bihamdihi⁴⁶ ayetinin sırrı vardır. Her şey kendi lisanınca Allah'a hamd eder. Taşlar da hamd eder, ruhu vardır. Ağaçlar da hamd eder bir ruhu vardır. Tahta da hamd eder bir ruhu vardır. Hayvanlar da hamd eder bir ruhu vardır. Tasavvuf yaratılan her şeyi Allah'ın bir tecellisi olarak görüp o şefkatle yaklaşabilmektir. Yırtıcı ve zararlı haşereler de dahil olmak üzere. Bu anlayışı taşıyan insan bırak bir canlıyı bir eşyaya bile zarar veremez. Mesela Hemedân'dan mübarek Yusuf Hemedânî Hazretleri Kabe'ye ziyarete geliyor. Yolda dinlenip yemek yerken ekmeğin içine bir karınca giriyor, Kabe'ye varınca tekrar sofraya kurup bir şeyler yerken karıncayı görüyor. Yol kaç km ise geri dönüp karıncayı ekmeğe girdiği yere bırakıp dönüyor. Böyle ince bir bakış açısıdır. Kâinatta olan biten her şeyi müdahale etmeden izleme sanatıdır. Gökyüzüne bakıp Allah'ı idrak edebilmedir tasavvuf. Yaratılanlara

---

⁴⁶ İsrâ Suresi 44. Ayet

bakıp bunun bir sahibi var sanatkâr-ı zülcelâli var diyebilmektir. Tasavvuf da buradan yola çıkarak Allah'ı bulma yöntemidir.

Vahdetivücut anlayışı vardır İbnü'l-Arabî'nin yazılı hale getirdiği sistem. İmam-ı Rabbanî'nin vahdet-i şühûd yaklaşımı vardır yaratılan her şey tek bir bire şahitlik yapar düşüncesini ifade eder. 'Cümle âlem yok iken buldu vücut / Zatının birliğine oldu şuhut.', 'Bütün âlem vücut buldu ona şahitlik yapabilsin diye.' diyor. Tasavvuf bu sırdır. Dini ritüeller, zikirler, ibadetler de vardır ama asıl olan düşünebilme felsefesidir. İslam'ın emirlerini yapmadan tasavvuf ehliyim diyemezsin. Mesela Melami ekolü var şu an onlarda İslami kurallar yok, hassasiyet yok. Tasavvufun kaynağı İslam'dır, Kur'an'dır, sünnettir. Haricinin tasavvufu alakası yoktur. Şaman bakışı örtüsüyle kendilerini tasavvuf kisvesi altına almış gruplar var maalesef. Tasavvufçuların hepsinde namaz en önemli ibadettir. Hepsinin üzerinde durduğu konudur namaz. Ömer Baba da öyleydi. 'Namazsızlar tasavvufa intisaphıyım demesin. Namazsızlar gelsin, yesin, içsin, sohbetlerimizi dinlesin ama tasavvuf ehliyim demesin.' derdi. Namaz ve tasavvuf aynı çatı altındadır. Ayrı şeyler değildir. Namaz dinin direğidir (kk1)."

"Tarikat, tasavvuf, zikir aslında kişinin eşref saatidir. O an o hoşluğu, güzelliği yakalayabilme saatidir. Bazen babaya bir hâl geliyordu âdeta uçuyordu. Bazen de bir kızılıyordu gözü kimseyi görmüyordu. Ama siniri de güzeldi. Biz ona teslimdik. Babayı dede olarak bilirdik sonra bir tanıdık ki aslında şeyhmiş. Ben çok şahit oldum egosunun hiçliğine. Bazıları gelirdi baba bize yetki ver, derdi. O da onlara oğlum daha bende yetki yok ki ben daha soğanın başı olamadım, derdi ki yetkisi, kerameti çoktu. Hacı Nusret bir gün ona yaşlandığını artık oruç tutmamasını söyledi. Baba da ona oğlum ben de tutmamayı istiyorum ama nefis orucu bıraktığım an benimle uğraşiyor, dedi. İnsanın gönlü boş bir tarlaya benzer. Tohum atarsın günü gelince filizlenir. Babada da böyleydi. Birine nazar atardı o kişi fark etmezdi ama günü gelince ekmeğini yerdi (kk5)."

"Tasavvuf iyi bir Müslüman olarak yaşamının prensiplerini öğreten bir usuldür. Amacı güzel ahlak sahibi insan yetiştirmektir. İslam'ı estetik düzeyde yaşamının yolu tasavvufi terbiyeden geçmekle mümkündür. Bu terbiye metodu ile insan nefsinin kötü istekleri ile mücadele eder aklını kalbini ruhunu besleyip geliştirmek suretiyle kemâlat derecesine ulaşmaya gayret eder böylelikle tevazu sahibi alçakgönüllü biri olur, insana varlığa eşyaya hikmet nazarıyla hep güzel ve pozitif duygularla bakar (kk4)."

4. Ziyaret Alanı Olarak Ömer Baba Dergâhı

Ömer Baba'nın birçok bölgeye yayılmış bir ünü vardır. Onun dergâhına gelen kişiler yalnızca civar bölgelerden değil, ülke sınırını aşarak da gelmektedir. Hepsinin geliş amacı farklıdır. Kimi kısmet açmak kimi maddi bir talepte bulunmak kimi de yalnızca dinini yaşamak için onu bulmaktadır. Vefatından sonra dahi ona gelen istekler son bulmamıştır. Hâlâ müritleri, Ömer Baba'nın türbesine giderek Allah'a isteklerini iletmesi için ona talepte bulunur. Ancak bizim görüştüğümüz kişiler bir konuda hemfikirdir; Ömer Baba'nın dergâhına intisaplı olmaları, vefatından sonra türbe ziyaretinde bulunmaları ve ibadetlerini onun gözetiminde gerçekleştirmeleri onun dini kişiliğine olan saygılarından. Çünkü inançlarına göre Ömer Baba'nın ilmi ve faziletleri oldukça fazlaydı. Dini onun gibi yaşayabilmek ve onun gözünden

görebilmek için Ömer Baba'nın sohbetine ihtiyaç duymaktalardı. Ondan fikir alır ve herhangi bir konuda adım atacakları zaman kendisine danışırlardı. Bu bir evlilik konusu, iş konusu, hastalık konusu olabilir. Hayırlı adım atmak için Ömer Baba'nın düşüncesi önem arz etmekteydi. Kendisinin yaşı ve hayat tecrübesi gereğiyle de fikir alma konusunda es geçilecek bir isim değildi. Nitekim Doğu bölgelerinde aile büyükleri ayrı bir değer taşımaktadır. Ailenin en yaşlı üyesine her konuda danışılması gereklidir. Çünkü aile büyüğünün rızasını ve duasını almadan yapılan işten hayır görülmeyeceğine inanılır. Ömer Baba'nın kapısının herkese açık olması ve herkesi dikkatle dinleyip onlar için önerilerde bulunması insanların da onu sevip saymalarını sağlamıştır.

Ömer Baba hayattayken gerçekleşen dergâh ziyaretleri genellikle dini sohbetlerle, zikirlerle, dualarla son bulmaktaydı. Bir isteği olan kişi Dede'nin yanına gelerek önünde diz üstü biçimde otururdu dede gelen kişiye (kadın ya da erkek fark etmeksizin) bakmaz, göz teması kurmaktan kaçınırdı. Kişi talebini ilettikten sonra dede kendisine öneride bulunurdu. Bu istekler maddi, dine aykırı ya da dünyevi arzular olmamalıydı. Genellikle ibadet konusunda danışanlara fikir verir (sünnetler, Kur'an okuma, zikir çekme, tespih vs.) yaşantılarında hataları mevcut olan kişileri uyarır (madde bağımlılığı, kumar, şiddet vs.) kişiyi doğru yola sokmak için çabalardı. Hamile kalamayan, hastalıkla boğuşan, strese sıkıntıda olan, cin musallatı olan biri varsa ve genellikle kadınlarla alakalı bir konu mevcutsa bu kişileri el verdiği müridine (Saadet Hanım) devreder ve onlarla ilgilenmesini isterdi. Yukarıda bahsettiğimiz üzere de çeşitli dualarla mevcut sıkıntılar giderilmeye çalışılırdı. Müritlerinin söylediğine göre Ömer Baba'nın, ibadetlerini gerçekleştirmeleri ve hayırlı birer kul olmaları dışında müritlerinden herhangi bir talebi mevcut değildi. İstekleri gerçekleştiğinde de Ömer Baba'ya bir hayır duası yeterli oluyordu. Vefatından sonra da durum aynı şekilde ilerlemektedir. Türbeye ziyarette bulunan kişi besmele çekerek sağ ayakla içeriye girer ve selam verir. Türbede namazını kılar, Kur'an'ını okur, Allah'a isteklerini iletir, etrafi temizler ve yine selamla çıkar. Kişi, ettiği duaların gerçekleşmesi durumunda - gönlünden geçerse- zekat verir, mevlit okutur yahut yiyecek dağıtır bu sayede Allah'a ve Ömer Baba'ya teşekkürlerini sunar. Dergâhın ve türbenin eksiklerini gidermek, dergâha gelen ziyaretçileri ağırlamak, zikirlere ve toplantılara devam etmek müritlerin Dede'ye olan hizmetini ve sadakatini göstermektedir.

Ömer Baba Türbesi'nde Türk geleneklerinde bulunan çaput bağlama, taş dizerek dilek tutma, türbe etrafında dönme, mum yakma vs. gibi ritüeller mevcut değildir. Ömer Baba Türbesi, yalnızca İslami usullere uygun şekilde dua ve ibadet edilerek dileklerin iletildiği, bu dilekler gerçekleştiği zaman da yine dua ve ibadetle karşılık verildiği bir türbe olarak karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ

Din, insanların inanma ihtiyacını karşılayan, toplumların gelenek ve göreneklerine yansiyarak kültürlerinin oluşmasını sağlayan temel bir kavramdır. En ilkel kavimlerin dahi benimsediği bir din mevcuttur. Toplumların kültürünü tanımak için öncelikle dinlerini bilmek gerekir. Aynı inanca sahip kişiler ortak bir cemaat, topluluk oluştururlar. Cemaatin ortak unsurlarının temelinde iyi bir insan olmak, toplumun huzurunu bozacak her şeyden kaçınmak ve ibadet aracılığıyla yaratıcıya olan sevgisini gösteren bir kul olmak arzusu yatar.

Türklerin ilk dini Gök Tanrı inancından son dinleri İslamiyet'e kadar olan süreçte maddi ve manevi birçok kültür unsuru oluşmuştur. Türkler arasında İslamiyet'in benimsenmesi, sahip olunan eski dinlerin kültürünü yok etmemiş aksine diğer inanç sistemleriyle sentez oluşturarak geniş bir din tarihi meydana getirmiştir.

Tasavvuf; tarihi çok eskiye dayanan, birçok alanla ilişkisi bulunan ve içinde insanın sırrını barındırdığına inanılan kültürdür. Bu kültürün insan hayatındaki işlevi evreni kavramak, varoluş nedenini anlamlandırmak, doğru bir insan ve kul olmaktır. Tasavvufla yolu kesişen kimsenin öncesinde nasıl bir kişiliği olduğu, nasıl hatalar yaptığı, inancının ne boyutta olduğu önemsenmeden âdeta yeniden doğuş ile değerlendirilmesi esastır. Türk İslam tasavvufunun öğretileri çerçevesinde ortaya sunulan bu çalışmada üzerinde durulan konuların hepsinin tek bir amacı olduğunu görmekteyiz: ruhu terbiye ederek mükemmel insana ulaşmak. Sufinin çektiği çilenin riyazetle neticelendirilme sürecinde tek bir insan örnek alınır o da Hz. Muhammed'dir. Sufilerin insan-ı kâmil olarak sıfatlandığı Hz. Muhammed İslam âleminin ve tasavvuf geleneğinin başat ismidir. Hz. Muhammed'in izinden gidildiği sürece doğru yolu bulacağını düşünen sufi bu süreçte kalbini, bedenini, nefsini, aklını, imanını, zamanını tamamen mürşidine bağlar ve gerekli eğitimlerden geçerek olgun insan mertebesine erişmeye çalışır. Bu amaç uğrunda sülukunda çıkan zorluklara dayanmasını sağlayan tek şey yaratıcısına olan aşkıdır.

Tasavvufun kaynağı konusunun tartışmalara neden olması boşuna değildir. Hallâc-ı Mansûr'un *Tavasîn* isimli eserinde vahdetivücut anlayışı şu cümlelerle verilmiştir: "Kalp gözüyle gördüm Rabbimi, sordum 'Kimsin sen?' diye, 'Sensin' dedi" Mevlâna ise *Mesnevi* isimli eserinde Hallâc-ı Mansûr ve Seyyid Nesîmî'ye arka çıkarak dinin hakikatine erişemeyen insanların bu velileri yanlış anladığını ifade eder. Hinduizm inancındaki "Tat tvam asi" (Sen Osun) ve "Aham Brahma asmi" (Ben Brahma'yım) cümleleri bize Atman (kişisel ruh) ve Brahman (evrensel ruh) aynı şey der. Yeni Eflatunculuğun başat ismi Plotinus'un öğretisi de aynı yola çıkmaktadır: "Her şey Tanrı'nın taşmasından oluşur" Bu düşünceye göre de her şey yaratıcıdan taşıyorsa yaratılan her şeyde Tanrı'nın bir parçası vardır. Max Schreiner ve Duncan B. Macdonal, Hallâc'ı panteist bir isim olarak görmüştür. Reynold A. Nicolson, Hallâc'ın "Ben Hakk'ım" düşüncesindeki vahdaniyet ve kul ile yaratıcı arasındaki bağa dikkat çekmiştir. Sufiler de bizlere aynı şeyi söyler: "Ben Yaratıcıyım" Amerikalı bir ruhani öğretici olan J.Z. Knight'ın *Ramtha* isimli eserindeki şu cümleler ilgi çekicidir: "Tanrı her şeydir" "Tanrı'yı görmek istiyor musun? Git aynaya bak onunla yüz yüze geleceksin!" Spiritüalistlerin anlayışındaki "Hayat bir oyundur (madde âlemdir), yaşam illüzyondan ibarettir" inancı yine Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sindeki "Hakîkate senin gördüğün ben değilim, ben bir hayalden, bir gölge varlıktan ibaretim!", "Dünyada görülen bütün varlıklar, insanlar, bitkiler, hayvanlar, balıklar, kuşlar, bunların hepsi de birer nakıştan, hayalden ibarettir" cümleleriyle bağdaştırılmıştır. Tüm bu bilgileri bir araya getirdiğimizde İslam tasavvufu ile mistik dinler arasında bir fikir birliği olduğu yadsınamaz. Fakat bu durum tasavvufun farklı dinlerden alıntı bir görüş olduğunu da göstermemektedir. Bizim için insanların farklı inançları onları ortak bir düşüncede buluşturabilir bunun sebebi birbirimizle olan etkileşimlerimiz, paydaş hislerimiz ve sistematik düşünce biçimlerimizdir.

Ömer Baba Dergâhı bu doğrultuda şeyhlerinin vefatından sonra onun anısını yaşatmaya çalışan ve öğretilerini hayatlarında uygulamayı amaçlayan kişilerle ayakta durmaktadır. Dergâhın oluşumu hoş sohbet ihtiyacı duyan insanlarla doğmuş, bir araya

gelerek dini ritüellerle yaratıcıyı anma arzusu duyan ve ortak bir görüşü benimseyen insanlarla gelişim sağlamıştır. Doğal bir sürece sahip olan Ömer Baba Dergâhı tasavvufun kültürünün günümüzde var olan bir kolu olması ve mistik geleneğe ışık tutması ve hasebiyle önem arz etmektedir. Hâlâ gelişmekte olan Dini-Tasavvufî Türk Edebiyatı literatürüne uygun bir biçimde Türk kültürü ve halk unsurları neticesinde değerlendirilen bir konu olarak incelemeler yapılmıştır.

Dergâhta etkin kişi şeyhtir. Müritler ise şeyhin izinden giden verilen derslerden sorumlu olan dini ve doğru insan olmayı derinlemesine öğrenmeyi hedefleyen inanç bakımından hisleri paylaşan kişilerden oluşmaktadır. Şeyhin müritler tarafından bu denli sevilmesinin yegâne nedeni şeyhlerinin müritlerine karşı olan yaklaşımı ve bilgisidir. Ömer Baba hoş görülme yaklaşımı ve sakin tavrıyla insanların sevgisini kazanmış, sohbeti ve anlatım biçimiyle çevresindeki insanları etkilemiştir. Hakkında anlatılan ve şahit olunan kerametleri de dedeye karşı duyulan saygıyı arttırmıştır.

Müritlerin meslek durumlarına bakıldığı zaman çoğunluğu müzisyenlerin oluşturduğu görülmektedir. Bu mesleki durum nedeniyle dergâhta en dikkat çeken ritüel zikir sistemidir. Zikirler, mutlaka müzik aletleri (def, kanun, ney vs.) ve ilahiler eşliğinde gerçekleştirilmektedir. Şeyhlerinin vefatından önce her gün gerçekleşen zikir geceleri, vefatından sonra haftada 1-2 güne bazen ayda bir defaya düşmüştür.

Dergâhın bir diğer görevi de insanların göç esnasında yahut iş sebebiyle yaptıkları ziyaretlerde burada konaklamaları olmuştur. Aynı düşüncüyü paylaşan kişilerin birlikte ibadet edebildikleri, muhabbet edebildikleri, yiyip içerek paylaşımında bulunabildikleri bir çatı haline gelmiştir. Nitekim dergâhta zaman zaman dağıtılan yemekler ve maddi açıdan zayıf kişilere yapılan yardımlar toplumsal yardımlaşma ve dayanışma görevi de görmektedir. Müritler bu konuda birbirlerini kardeş olarak görüp sıkıntısı olan insana destek olmayı da âdet haline getirmiştir. Aynı zamanda vakıf görevi gören dergâhların dayanışma gibi fonksiyonu da bulunmaktadır.

Ömer Baba Dergâhı kaynak kişiler için huzur buldukları, sosyalleşebildikleri, dini eğitim alabildikleri, ibadette bulunabildikleri bir alandır. Herhangi bir zorlama olmaksızın evleri gibi gördükleri bu alanı temizleyip, düzenleyip, tadilat ettirip kullanmaktadırlar. Bu dini yaşam alanı, müritleri dergâhın öznesi konumuna getirmektedir. Herkesin bir görevi vardır ancak kendilerince en önemli görevleri zikir ve ibadettir. Bir topluluğa ait olmak mevcut kişileri konfor alanında hissettirmektedir. Öğrenilen bilgilerin paylaşımıyla dini eğitimde gelişme sağlanmaktadır. Rol model olarak kabul ettikleri şeyhlerine olası bir problemde danışarak fikir paylaşımında bulunmaları, kişilerin ailevi ve sosyal yaşantılarında birçok sorunu çözmelerinde de yardımcı olmuştur. Bu bakımdan dergâhta yalnızca kitabi bilgilere değil, tecrübi bilgilere de yer verilerek insan hayatında önemli bir etki alanının oluştuğunu gözlemlemekteyiz.

KAYNAKÇA

Abdülkadir Geylânî. *Füyûzat-ı Rabbaniye*. İstanbul: Bedir Yayınevi, 2001.

Akçay, Emre. “Veli Kültü Bağlamında İstanbul’da Bulunan Ziyaret Yerleri ve Türbeler Üzerine Bir İnceleme.” Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi SBE: Edirne, 2021.

Aktaş, Ahmet. “Tarikatların Toplumsal İşlevi (Diyarbakır Kadiri Tarikatı Örneği).” Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE: Konya: 2014.

Alparslan Açıkgenç, “Said Nursi,” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 35: 565-572.

Almond, Ian. *İbni Arabî ve Derrida Tasavvuf ve Yapısöküm*. Çev. Kadir Filiz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.

Altın, Kübra Yıldız. “Türk Kültüründe Atalar Kültü.” Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi SBE: Ankara, 2018.

Altınışik, Kezban. “Nakşibendî-i Atık Dergâhı ve Açıkbaş Mahmud Efendi.” Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi SBE: Bursa, 2006.

Altıntaş, Hayrani. *Tasavvuf Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1986.

Altıparmak, Faruk. “Tarikat Geleneğinde Mürit-Mürşit İlişkisi.” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 14. 2005: 37-55.

Altun, Zafer. “Türk Kültüründe ‘Kurt Kavramı’ Üzerine Bir İnceleme.” *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*. S.8. 2019: 91-108.

Arslanoğlu, İbrahim. “Mevlânâ’nın Aşk ve İnsan Felsefesi.” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. S. 12. 2000: 175-196.

Artun, Erman. *Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı*. Adana: Karahan Kitabevi, 2011.

Artun, Erman. *Türk Halkbilimi*. Adana: Karahan Kitabevi, 2011.

Ay, Mahmut. “İsarî Tefsiri Yeniden Düşünmek.” *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S.24. 2011: 103-148.

Ayhan, Necdet. “İslam Tasavvufunda Hint Tesiri İddiaları Üzerine Bir İnceleme.” *Mecmua-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. C.6. S. 12. 2021: 177-198.

Babacan, Vasfi. *Yûnus Emre’nin Risâletü’n-Nushiyye’si ve Dîvân’ı (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)*. İstanbul: Doruk Yayınları, 2017.

Bal, Hüseyin. *Alevi-Bektaşî Kültürü Sosyolojik Araştırmalar*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2002.

Başer, Hacı Bayram. “*Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî'nin Tasavvuf Anlayışı*.” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE: İstanbul, 2009.

Bedüzzaman Said Nursî. *Emirdağ Lâhikası - 1*. Hizmet Vakfı. 2016. 23 Aralık 2022 <https://risaleoku.com/oku/emirdag1/4>.

Bilge, Emine. “*Nakşibendilikte Kadın (Ulaşlı Köyü Örneği)*.” Yüksek Lisans Tezi. Dicle Üniversitesi SBE: Diyarbakır, 2008.

Bilgiz, Musa. “Kur'an'da Zikir Kavramının Anlam Alanı.” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S.25. 2006: 209-236.

Cahid Şenel, “Yeni Eflatunculuk,” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 43: 423-427.

Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Anka Yayınları, 2005.

Chevalier, Jean. *Sûfîlik*. Çev. Ahmet Kotil. İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.

Çotulay, Gül Aynur. “*Alevi-Bektaşî Menakıbnamelerinde Şekil Değiştirme*.” Yüksek Lisans Tezi. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi SBE: Ankara, 2022.

Coşkun, Nilgün Çıblak. “Alevi-Bektaşî İncancında Kerametler.” *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*. C. 22. 2020: 25-58.

Çakır, Adalet. “*Mehmet Rif'at Efendi'nin Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye Adlı Eserinin Işığında Anadolu'da Kâdirîlik*.” Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi SBE: İstanbul, 2006.

Çakır, Hatice. “*Pir Sultan Abdal Türkülerinde Tasavvufî Konuların Tespit ve Değerlendirilmesi*.” Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi SBE: Konya, 2009.

Çetin, Altan. Alpaslan Demir. “1915 Tarihli Bir Şecere-İcâzetnâme Tetkiki.” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. S.31. 2004: 207-220.

Çetinkaya, Bayram. “İhvân-ı Safâ Düşüncesinde Temel Tasavvufî Kavramlar ve Meseleler.” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C.9/2. 2005: 205-261.

Çobanoğlu, Özkul. *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.

Çubukçu, İbrahim Agâh. “İslâm'da Tasavvuf.” *İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1961: 98-108.

Demirarslan, Deniz. “Din ve Tasavvuf Kültüründe Çilehane Kavramı ve Mekân Özellikleri Açısından Gelibolu Çilehanesi.” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. S.77. 2016: 175-196.

- Demirci, Kürşat. *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş*. İstanbul: Ayışığı Kitabevi, 2013.
- Doğan, Cemile. “*Dini Gruplarda Musiki: Uşşakiyye Tarikatı Örneği*.” Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi SBE: Kastamonu, 2022.
- Ebu’l-Vefâ Taftazâni. “Gazzâlî’nin Tasavvuf Ekollerine Etkisi.” Çev. Mustafa Aşkar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C.36. 1997: 471-480.
- Ecer, Vehbi. “İslamiyetin Doğuşu Sırasında Araplarda ve Türklerde Totemcilik Var mıydı?” *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S.1. 1987: 103-112.
- Eliade, Mircea. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Muhammed’den Reform Çağına*. Çev. Ali Berktaş. İstanbul: Kabcacı Yayınevi. 2003.
- Eliade, Mircea. *Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri*. Çev. İsmet Birkan. Ankara: İmge Kitabevi, 1999.
- Erdem, Hüsamettin. *Panteizm ve Vahdet-i Vücûd Mukayesesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990.
- Erginli, Zafer. “Oryantalizm ile Mistisizm Arasında Batı Dünyasında Tasavvufa Bakış Biçimleri Üzerine.” *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C.7. S.13. 2018: 1-35.
- Erkaya, Mahmud Esad. “*Kur’ân Kaynaklı Tasavvuf Kavramları*.” Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi SBE: Adana, 2015.
- Erol, Mehmet. *Tevhid Dini Karşısında Şeytanın Dini*. İstanbul: Anti-Tasavvuf Yayınları, 2015.
- Ersoy, Ruhi. “Türklerde Ölüm ve Ölü ile İlgili Rit ve Ritüeller.” *Milli Folklor*. S.54. 2002: 86-101.
- Esen, Melike. “*Kam-Şaman Tipi ile Alevilikteki Dede Tipi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme (Sivas-Yıldızeli Örneği)*.” Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE: Samsun, 2010.
- Fenton, Paul B. “Yahudi Mistisizmi ve İslam Tasavvufunda Evliyâ Hiyerarşisi.” Çev. Salih Çift. *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C.16. S.2. 2007: 369-391.
- Geylani, Rıdvan. “*Bitlis’te Bir Kadiri Şeyhi: Şeyh Safiyuddin Geylani’nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*.” Yüksek Lisans Tezi. Siirt Üniversitesi SBE: Siirt, 2020.
- Gök, Bilal. “Ebu’l-Hasan Harakânî’nin Menkıbevî ve Tarihî Şahsiyeti.” *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S.13. 2014: 103-121.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *100 Soruda Tasavvuf*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1985.

Gölpınarlı, Abdülbâki. *100 Soruda Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatler*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969.

Gülseren Özdemir. "Pir Sultan Abdal'ın Deyişlerinde Animizmin ve İslâmiyet Öncesi Eski Türk İnançlarının İzleri." *İkinci Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik Bektaşilik*. Ankara, C.2, 2007: 1-19.

Güngör, Ali İsra, Cemil Kutlutürk. "Upanışadların Temel Kavramları, Getirdiği Yeni Yaklaşımlar ve Hint Dinî ve Felsefi Dünyasına Katkıları." *Dini Araştırmalar*. C.12. S.35. 2009: 31-46.

Güngör, Erol. *İslam Tasavvufunun Meseleleri*. Ankara: Ötüken Yayınları, 1998.

Gürer, Dilâver. "*Pir Sultan Abdal Türkülerinde Tasavvufî Konuların Tespit ve Değerlendirilmesi*." Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi SBE: Konya, 2009.

Güven, Filiz. "Ölü/Ölüm Etrafında Gelişen Kült İnançlar ve Grubun Yeniden Bütünleşmesi (Sinop Lala Köyü Örneği)." *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*. C. 12. S. 27. 2019: 539-552.

Güzel, Abdurrahman. *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.

Güzel, Abdurrahman. Ali Torun. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.

Hub, Musa. "*Said Nursî’ye Göre Seyr u Sülûk*". Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE: Ankara, 2019.

Ilgışheva, Moldır. "Nakşibendilik Tarikatı ve Tarikat Mensubu Meşhur Jüsip Köpeyli." *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. S.68. 2020: 37-51.

İnevi, Nurdan Kılınç. "*Keramet Motifi Üzerine Bir Araştırma*." Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE: Isparta, 2019.

Kalafat, Yaşar. *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1990.

Kan, Ceylan. "*Esrar Dede Divanı’nda Din ve Tasavvuf*." Yüksek Lisans Tezi. Bayburt Üniversitesi SBE: Bayburt, 2021.

Kara, Mustafa. *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1990.

Kara, Mustafa. *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.

Kara, Mustafa. *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010.

Karaaslan, Aslıhan. "Abdülkâdir Geylânî, Fütûhu'l-Gayb: Âlemlerin Keşfi." *Akademik Dergisi*. S.8. 2020: 153-155.

Karabulut, Serdar. “Palu Hükümeti’nde Osmanlı Dönemi’ne Ait Bazı Vakfiyeler Üzerine Bir Değerlendirme.” *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S.13. 2019: 235-350.

Karabulut, Serdar. “Şeyh Alâeddin İbn-i Şeyh Pir Vakfiyeyi Tarihiyesi Üzerine Bir İnceleme.” *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C.5. S.9/1. 2017: 263-278.

Karadaş, Cağfer. *Muhyiddîn İbn Arabî ve Düşünce Dünyası*. Ankara: Ayrıntı Basımevi, 2018.

Kılıç, Ayşenur. “Abdülkâdir Geylânî ve Tefsir Metodu.” Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi SBE: İzmir, 2012.

Kılıç, Mahmud Erol. *Tasavvufa Giriş*. İstanbul: Sufi Kitap, 2012.

Köksal, İsmail. “Fıkıh ve Tasavvuf İlişkisi.” *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*. 1999: 83-104.

Köprülü, Mehmet Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. İstanbul: Alfa Kitap, 2017.

Küçük, Mehmet Alparslan. “Orta Asya’dan Anadolu’ya Türk Geleneğinde ‘Don Değiştirme’.” *Bilig*. S.94. 2020: 27-122.

Küçük, Osman Nuri. “İbnül Arabî’den İbrahim Hakkî’ya Sûfi Düşüncede İnsân-ı Kâmil Anlayışı.” *Bütün Yönleriyle Erzurumlu İbrahim Hakkî Hazretleri Sempozyumu*, ed. Cengiz Gündoğdu. 16-18 Kasım 2011, Erzurum, 2012: 247-253.

Küçük, Sezai, Zahit Enes Çakar. “Zühd Döneminde Basra ve Horosanlı Zahid/Sufilerin Kesb ve Tevekkül Anlayışı.” *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*. C.4. S.2. 2020: 188-211.

Kürkçüoğlu, Kemal Edib. “Tasavvuf’a Dair.” *İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C.2. S.4. 1953: 23-41.

Kürşat Demirci, “Hıristiyanlık,” *TDV İslâm Ansiklopesi*. 17: 328-340.

Mahmut Kaya, “Meşşâiyye,” *TDV İslâm Ansiklopesi*. 29: 393-396.

Massignon, M. Louis. *İslâm’ın Mistik Şehidi Hallâc-ı Mansûr’un Çilesi*. Çev. İsmet Birkan. Ankara: Ardıç Yayınları, 2006.

Mustafa Kara, “Tekke,” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 2011: 368-370.

Nicholson, Reynold A. “Tasavvufun Kaynağı ve Gelişimi Üzerine Tarihi Bir Araştırma.” Çev. Abdullah Kartal. *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C.7. S.7. 1998: 689-708.

Nihat Azamat, “Kâdiriyye,” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 24: 131-136.

Ocak, Ahmet Yaşar. *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.

Ocak, Ahmet Yaşar. *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992.

Ocak, Ahmet Yaşar. *Tasavvuf, Velâyet ve Kâinatın Görünmez Yöneticileri Tarihsel, Sosyolojik ve Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: Alfa Kitap, 2021.

Ocak, Ahmet Yaşar. *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.

Ocak, Hasan. “İlkçağdan İslam Düşüncesine Felsefe Tasavvuru: Tanım Merkezli Bir Karşılaştırma Denemesi.” *Marife*. 2012: 5-41.

Ömer Faruk Harman, “Yahudilik,” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 43: 207-212.

Örnek, Sedat Veyis. *Türk Halkbilimi*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1977.

Özköse, Kadir, Ahmet Ögke, Dilaver Gürer vd. *Tasavvuf El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.

Özmen, İsmail. *Teslim Abdal Hayatı ve Şiirleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002.

Öztürk, Ergün. “*Ahmed Er-Rifâî ve Rifâiyye Tarikatı*.” Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE: Konya, 2021.

Pehlivan, Gürol. “*Manisa (Merkez)’da Velî Kültü*.” Yüksek Lisans Tezi. Celal Bayar Üniversitesi SBE: Manisa, 2004.

Polat, İdris. “*Sûfî Gelenekte Zikir Uygulamaları ve Halleri*.” Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi SBE: Adana, 2019.

Reis, Bedriye. “*Kaygulu Dergahı ve Halil Efendi’nin Dîvân’ı*.” Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi SBE: Bursa, 2002.

Reşat Öngören, “Tarikatlar,” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 40: 95-105.

Reşat Öngören, “Tasavvuf,” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 40: 119-126.

Reşat Öngören, “Zikir,” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 44: 412-413.

Schimmel, Annemarie. *İslamın Mistik Boyutu*. Çev. Ergun Kocabıyık. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2001.

Semih Ceyhan, “Semâ,” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 36: 455-457.

Soysaldı, İhsan. “Tasavvufta Aşk ve Marifet. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.” S.3. 1998: 187-216.

Sunar, Cavit. *Ana Hatlariyle İslâm Tasavvufu Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1978.

Sunar, Cavit. *Tasavvuf Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975.

Süleyman Uludağ, “Abdülkâdir Geylânî,” TDV İslâm Ansiklopedisi. 1: 234-239.

Süleyman Uludağ, “Devran,” TDV İslâm Ansiklopedisi. 9: 248-249.

Şahin, Fatih. “Budizm’de Nirvana Anlayışı.” Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi SBE: Kayseri, 2005.

Tanyu, Hikmet. “Totem, Totemizm ve Tabu Üzerinde Yeni Araştırmalar.” C.26. S.1/4. 1983: 155-172.

Tatlı, Ercan. “Karaca Ahmet Sultan ve Karaca Ahmet Dergahı.” Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi SBE: İstanbul, 2008.

Tatlıoğlu, Durmuş. “Tasavvuf ve Tarikatlara Sosyolojik Bir Bakış.” *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. C.9. S.1. 2009: 99-128.

Tokur, Behlül. “Gaye-Anlam Bağlamında Kendini Gerçekleştirmek.” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S.40. 2013: 149-162.

Toprak, Funda. “İnsan-ı Kâmil’e Bakışlarıyla Yusuf Has Hacip ve Hoca Ahmed Yesevî.” *Bilig*. S.80. 2017: 95-122.

Tortuk, Bilgehan Bengü. “İbn Rüşd Felsefesinde Tanrı’nın Bilgisi ve Varoluş Arasındaki İlişki.” *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S.36. 2016: 75-93.

Tulum, Mehmet Mahur. *Hoca Ahmed Yesevî Dîvân-ı Hikmet Hikmetler Mecmuası Mısır Nüshası-1650*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019.

Turan, Ahmet. “Said-i Nursi ve Nurculuk.” *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S.10. 1998: 15-24.

Ülken, Hilmi Ziya. *İslâm Felsefesi Kaynakları ve Tesirleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası ve Kültür Yayınları, 1967.

Ünver, Mustafa. “Nesimi ve Vahdet-i Vücut.” *A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. S.39. 2009: 537-552.

Üstüner, Kaplan. “Divan Şiirinde Tasavvuf.” Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi SBE: Ankara, 2007.

Vestermarck Edvard. *İslâm Medeniyetinde Putatapma devrinden Artakalan İtikatlar*. çev. Ş. Nazmi Coşkun. Ankara: Demir Kitabevi, 1962.

Yakıt, İsmail. *Yunus Emre'de Sembolizm: Çıktım Erik Dalına*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002.

Yıldırım, Ahmet. "Tasavvufun Kaynağı Olarak Hadis." *Hadis ve Siyer Araştırmaları*. C.4. S.2. 2018: 51-70.

Yıldız, Muhammed Ali. "Bazı Tasavvufi Kavramlar Eşliğinde Bir Örnek Şahsiyet 'Akşemseddin'." *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*. C.5. S.8. 2017: 50-60.

Yılmaz, Ali, Bilal Kemikli, Alim Yıldız vd. *Türk-İslâm Edebiyatı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.

Yörükân, Yusuf Ziya. *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*. Ankara: Ötüken Yayınları, 2014.

KAYNAK KİŞİ DİZİNİ⁴⁷

Kk1: Ömer Erişen, Diyarbakır, erkek, Turizm, üniversite, İstanbul, torunu, 29 Ekim 2022, İstanbul, Havva Eylem Dursun.

Kk2: Mehmet Uçaş, Diyarbakır, erkek, emekli, Diyarbakır, yeğeni, 22 Kasım 2022, Diyarbakır, Havva Eylem Dursun.

Kk3: Saadet Keskin, kadın, şifacılık, Muğla, müridi, 8 Kasım 2022, İstanbul, Havva Eylem Dursun.

Kk4: Ender Doğan, Malatya, 1970, erkek, müzisyen-akademisyen, İstanbul, 26 Aralık 2022, İstanbul, Havva Eylem Dursun.

Kk5: Burhan Alkan, Diyarbakır, erkek, Diyarbakır, torunu, 21 Kasım 2022, Diyarbakır, Havva Eylem Dursun.

Kk6: Güler Alkan, Diyarbakır, kadın, ev hanımı, Diyarbakır, kızı, 24 Kasım 2022, Diyarbakır, Havva Eylem Dursun

Kk7: Canan Akdoğan, kadın, İstanbul, ev hanımı, müridi, 8 Kasım 2022, İstanbul, Havva Eylem Dursun.

Kk8: Necmettin Özyıldız, erkek, emekli, Diyarbakır, damadı, 21 Kasım 2022, Diyarbakır, Havva Eylem Dursun

Kk9: Dürdane Gülsüm, Diyarbakır, 1973, kadın, ev hanımı, ortaokul, İstanbul, torunu, 8 Kasım 2022, İstanbul, Havva Eylem Dursun.

Kk10: Sevim Sarıbaş, Diyarbakır, kadın, ev hanımı, İstanbul, torunu, 8 Kasım 2022, İstanbul, Havva Eylem Dursun.

Kk11: Hayriye Uçaş, Diyarbakır, kadın, ev hanımı, İstanbul, kızı, 8 Kasım 2022, İstanbul, Havva Eylem Dursun.

Kk12: Zuhul Karaca, kadın, ev hanımı, İstanbul, müridi, 8 Kasım 2022, İstanbul, Havva Eylem Dursun.

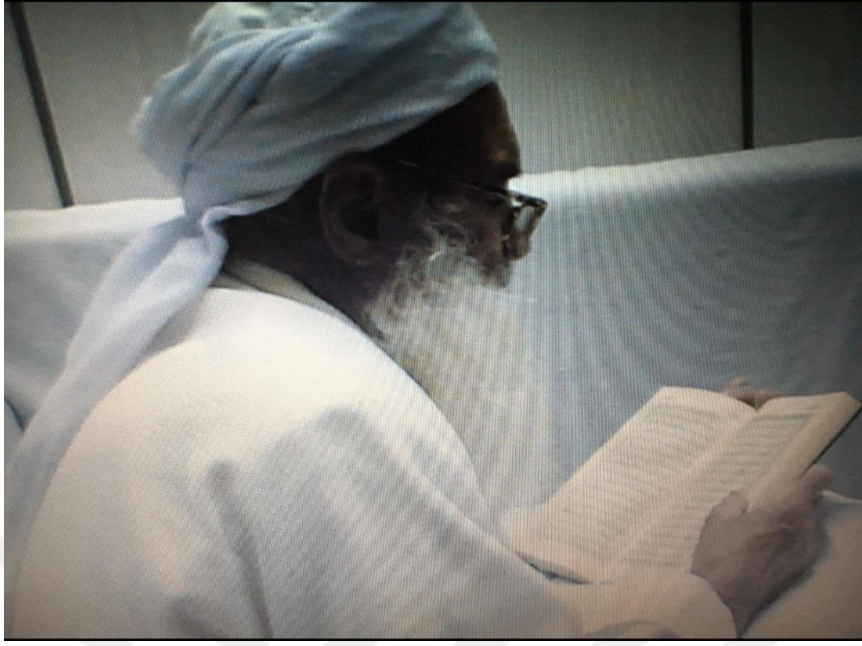
Kk13: Hediye Özyıldız, Diyarbakır, ev hanımı, Diyarbakır, kızı, 21 Kasım 2022, Diyarbakır, Havva Eylem Dursun.

Kk14: Nurullah Erişen, Diyarbakır, esnaf, İstanbul, torunu, İstanbul, Havva Eylem Dursun.

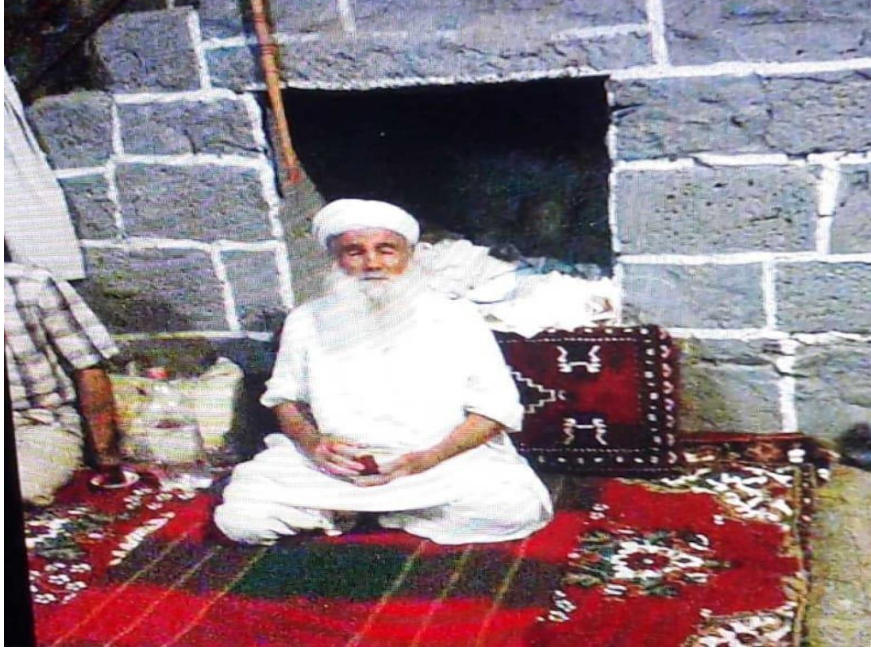
---

⁴⁷ Sıralama şu şekildedir: Kaynak Kişinin Adı Soyadı, Doğum Yeri ve Tarihi, Cinsiyeti, Mesleği, Öğrenim Durumu, İkametgah Adresi, Ömer Uçaş ile Bağlantısı, Derlemenin Yapıldığı Tarih, Derlemenin Yapıldığı Yer, Derlemeyi Yapanın Adı Soyadı. Şıklardan biri bilinmiyorsa sıradaki bilgiye yer verilecektir.

EKLER

Resim 1: Şeyh Ömer Uçaş Kur'an okurken çekilmiş fotoğrafı.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 2: Şeyh Ömer Uçaş'ın sohbet esnasında çekilmiş fotoğrafı.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 3: Ömer Uçaş
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 4: Ömer Uçaş Mardin'de çile esnasında namaz kılariken çekilmiş fotoğrafı.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 5: Ömer Uçaş Diyarbakır'daki dergâhındaki sohbet esnasında çekilmiş fotoğrafı.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 6: Ömer Uçaş'ın şeyhi Abdullah Efendi.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 7: Ömer Uçaş'ın Diyarbakır'da bulunan türbesi.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 8: Ömer Uçaş'ın Diyarbakır'da bulunan türbesi.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 9: Ömer Uçaş'ın Diyarbakır'da bulunan türbesinin girişinde yer alan dua.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 10: Ömer Uçaş'ın mezar taşı.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 11: Ömer Uçaş'ın mezar taşı.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 12: Ömer Uçaş'ın mezarı, kendisine ait olan sarığı ve tespihleri.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 13: Ömer Uçaş'ın mezarı, kendisine ait olan sarığı ve tespihleri.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 14: Ömer Uçaş'ın şeyhi Abdullah Efendi'nin mezarı.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 15: Ömer Uçaş'ın türbesindeki ibadet alanı.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 16: Ömer Uçaş'ın Diyarbakır'da bulunan dergâhının girişi.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 17: Ömer Uçaş'ın Diyarbakır'da bulunan dergâhının avlusu.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

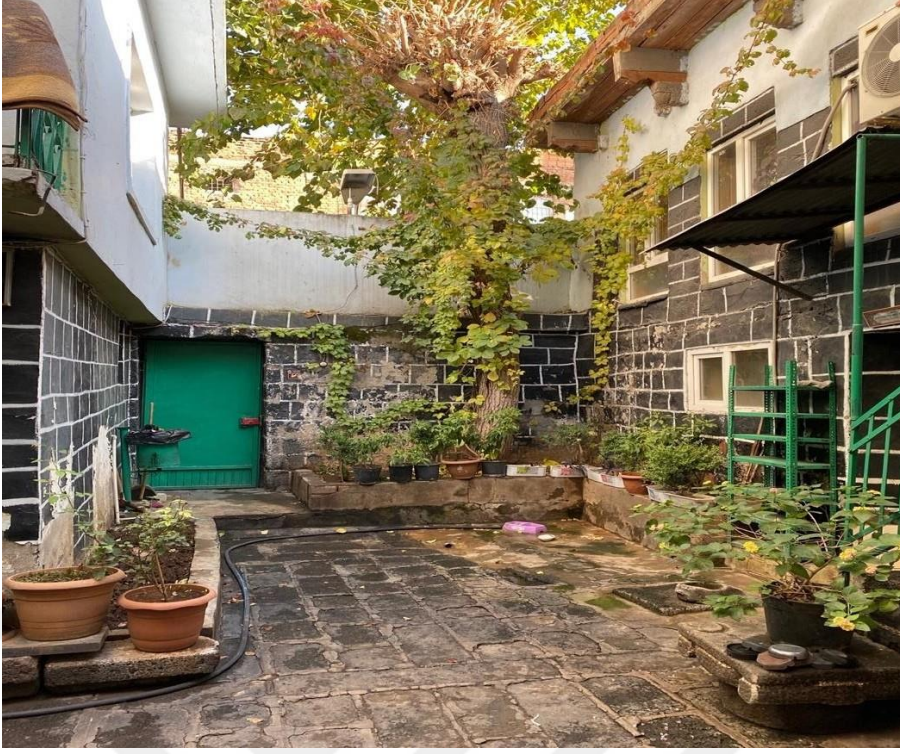
Resim 18: Ömer Uçaş'ın Diyarbakır'da bulunan dergâhının avlusu.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 19: Ömer Uçaş'ın Diyarbakır'da bulunan dergâhının avlusu.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 20: Ömer Uçaş'ın Diyarbakır'da bulunan dergâhının avlusu.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 21: Ömer Uçaş'ın Diyarbakır'da bulunan dergâhının avlusu.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 22: Ömer Uçaş'ın Diyarbakır'da bulunan dergâhının abdest alanı.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 23: Ömer Uçaş'ın Diyarbakır'da bulunan dergâhının odası.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 24: Ömer Uçaş'ın Diyarbakır'da bulunan dergâhının odası.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 25: Ömer Uçaş'ın Diyarbakır'da bulunan dergâhının mutfağı. (Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 26: Ömer Uçaş'ın Diyarbakır'da bulunan dergâhının misafirhanesi. (Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 27: Ömer Uçaş'ın Diyarbakır'da bulunan dergâhının sohbet alanı.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

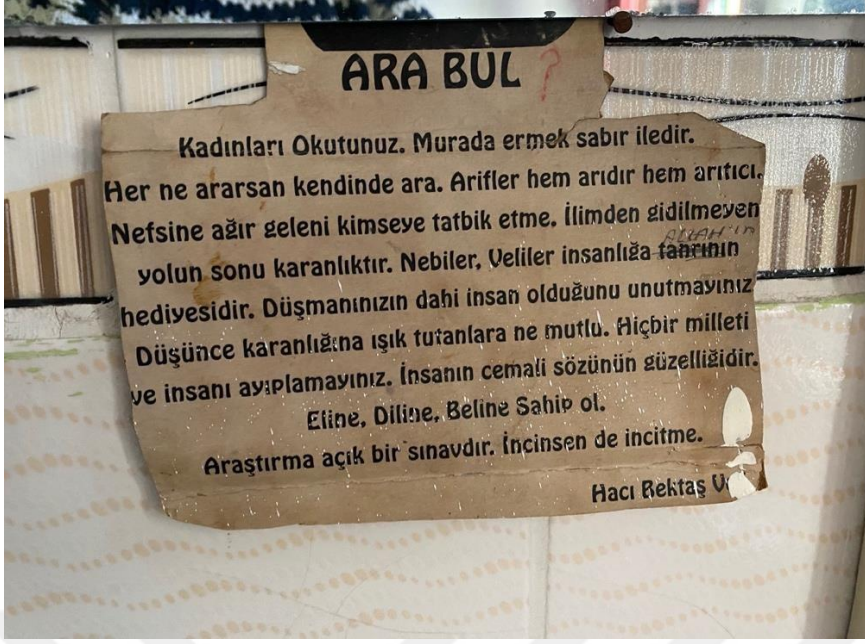
Resim 18: Ömer Uçaş'ın Diyarbakır'da bulunan dergâhının sohbet alanı.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

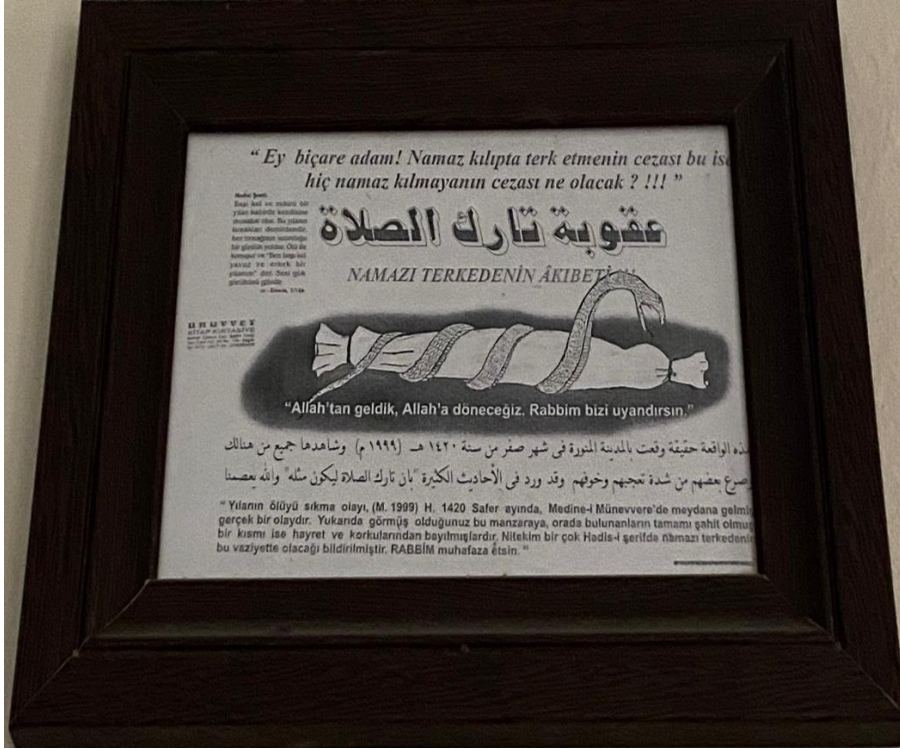
Resim 29: Ömer Uçaş'ın Diyarbakır'da bulunan dergâhındaki sohbet alanı.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

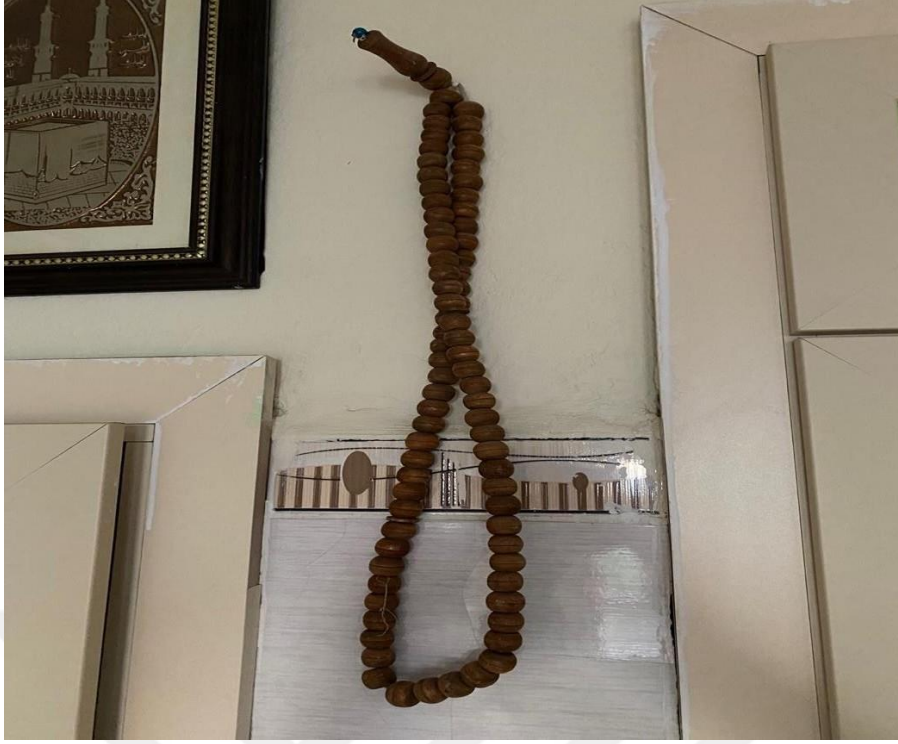
Resim 30: Ömer Uçaş'ın Diyarbakır'da bulunan dergâhının sohbet alanı.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 31: Ömer Uçaş'ın Diyarbakır'da bulunan dergâhında asılı olan öğütler. (Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 32: Ömer Uçaş'ın Diyarbakır'da bulunan dergâhında asılı olan öğütler. (Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 33: Ömer Uçaş'ın Diyarbakır'da bulunan dergâhında asılı olan fındık tespihi. (Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 34: Ömer Uçaş'ın Diyarbakır'da bulunan dergâhındaki kitaplığı. (Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 35: Ömer Uçaş'ın Diyarbakır'da bulunan dergâhındaki kitaplığındaki defler, radyolar ve bayrak detayı.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

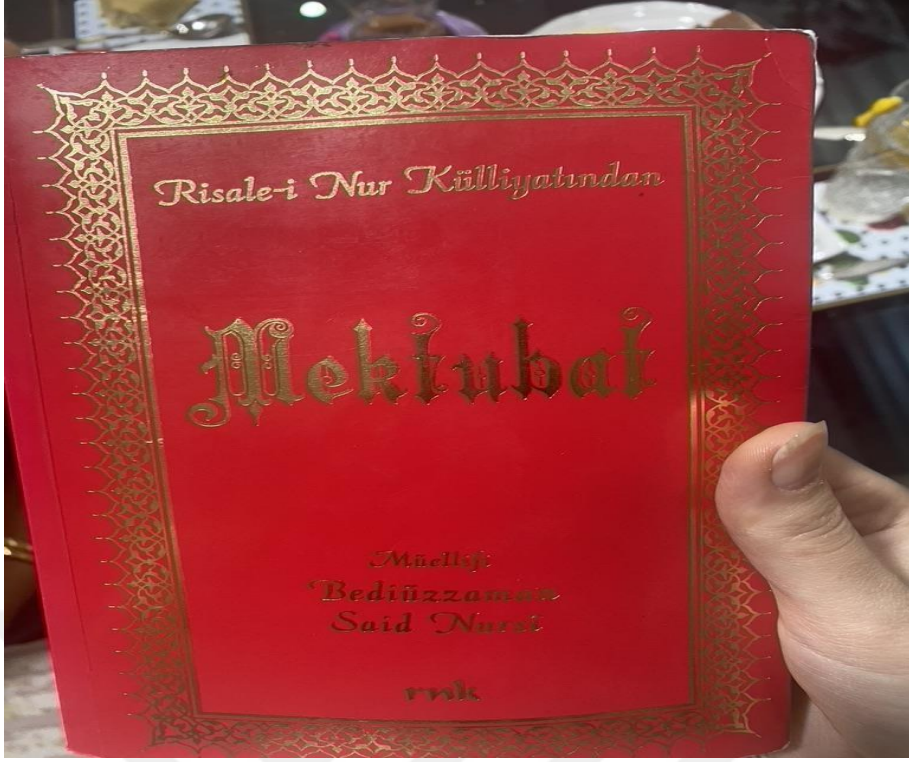
Resim 36: Ömer Uçaş'ın Diyarbakır'da bulunan dergâhındaki kitaplığı.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 37: Ömer Uçaş'ın Diyarbakır'da bulunan dergâhındaki kitaplığı.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

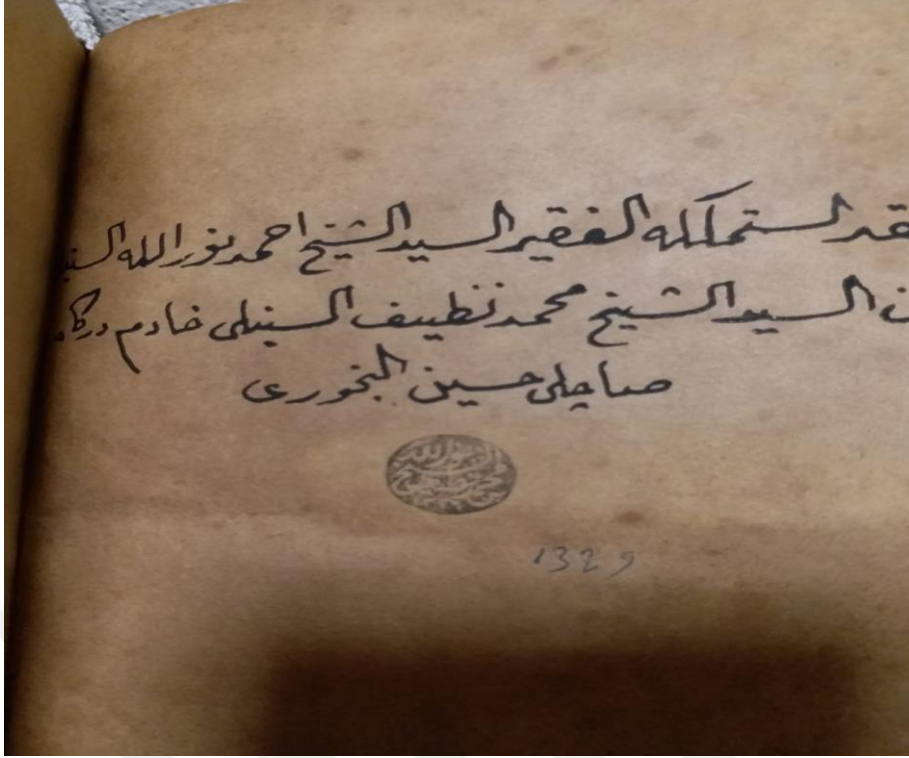
Resim 38: Ömer Uçaş'ın faydalandığı kaynaklar.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

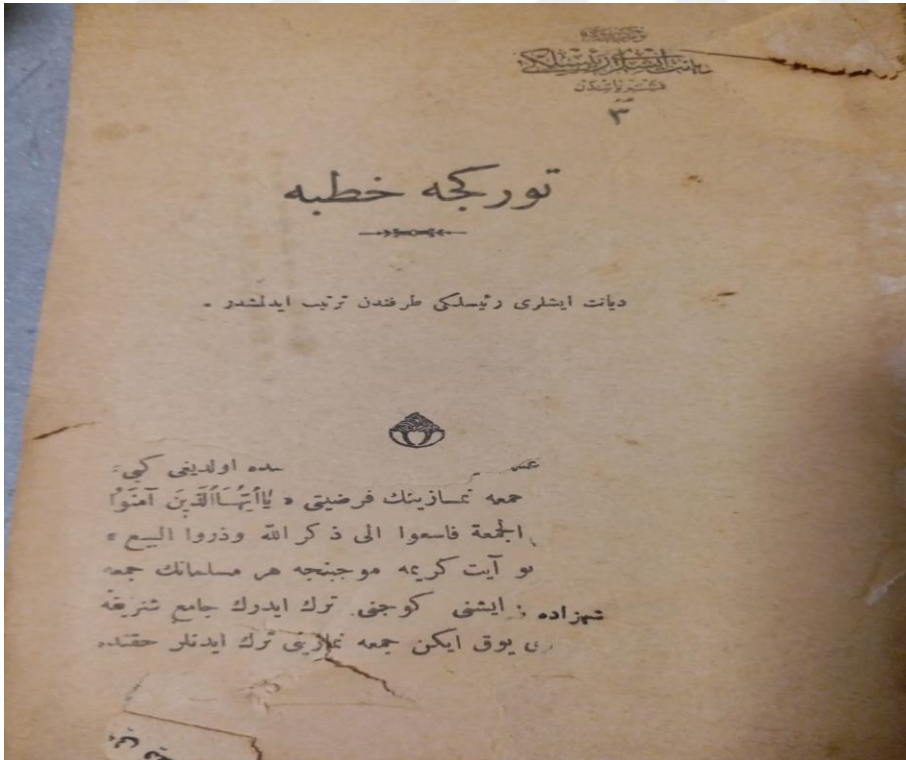
Resim 39: Ömer Uçaş'ın faydalandığı kaynaklar.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

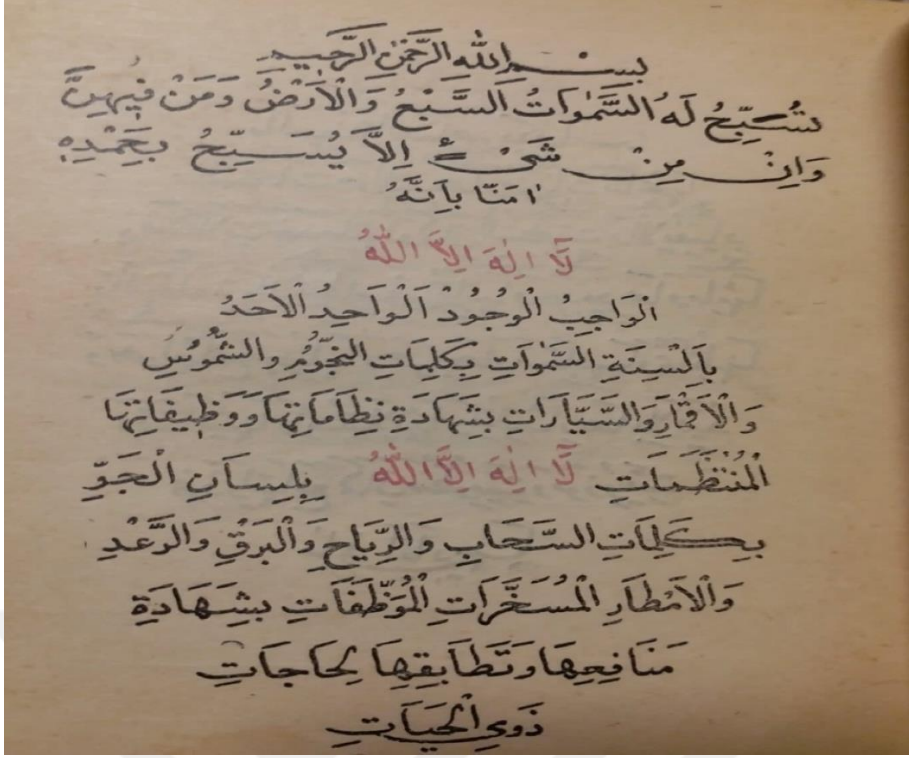
Resim 40: Ömer Uçaş'ın faydalandığı kaynaklar.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

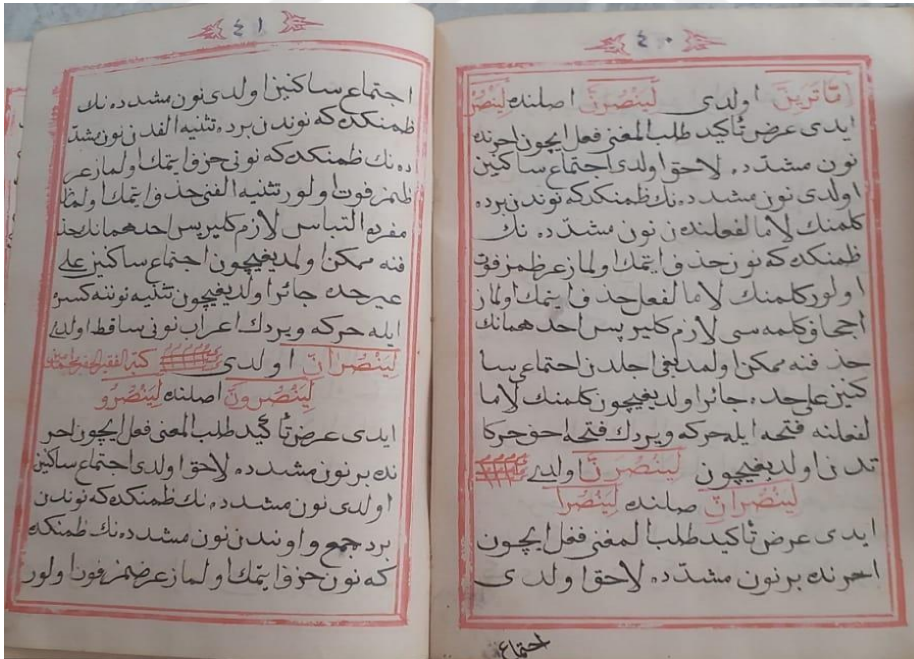
Resim 41: Ömer Uçaş'ın faydalandığı kaynaklar.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 42: Ömer Uçaş'ın faydalandığı kaynaklar.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 43: Ömer Uçaş'ın faydalandığı kaynaklar.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 44: Ömer Uçaş'ın faydalandığı kaynaklar.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 45: Kaynak Kişi 1 ile İstanbul görüşmesi.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 46: Diyarbakır Dergâh ziyareti.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 47: Kaynak kişi 5 ve Kaynak Kişi 6 ile Diyarbakır görüşmesi.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

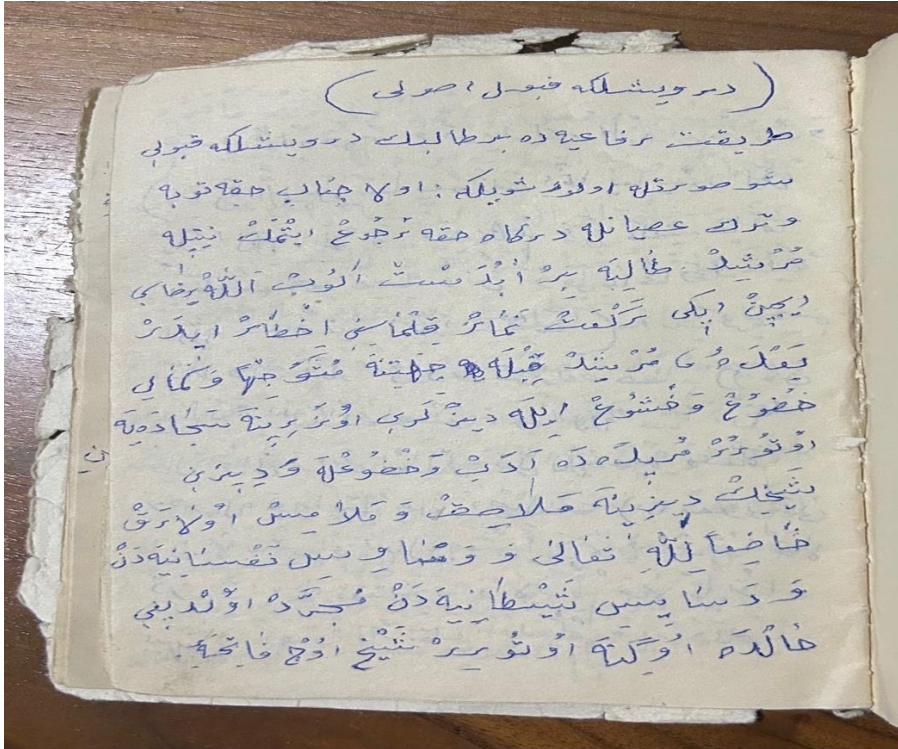
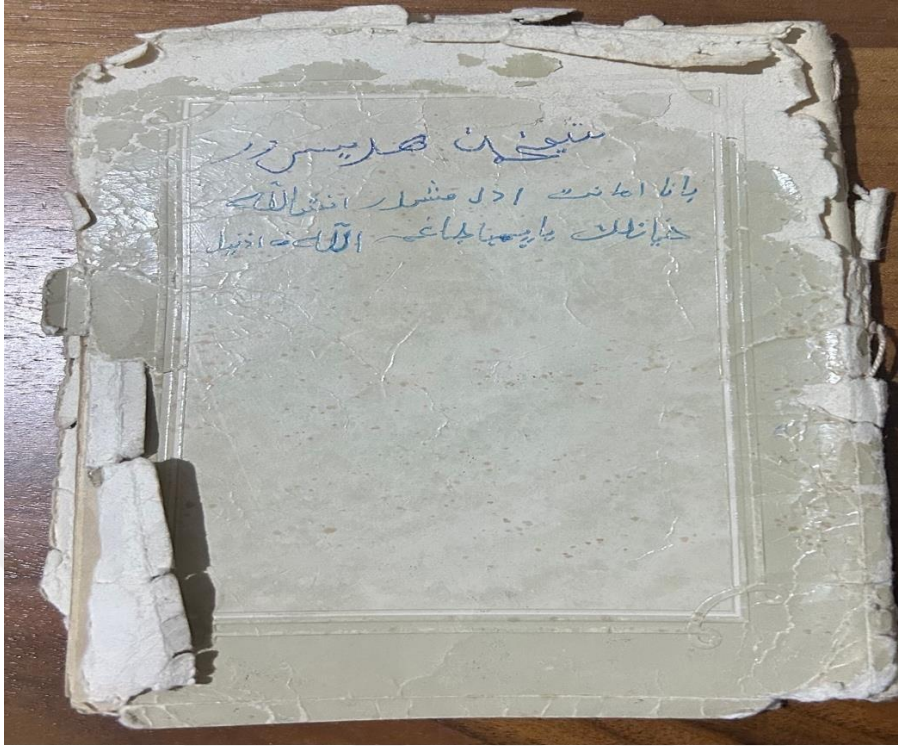

Resim 48: Kaynak kişi 2 ile Diyarbakır görüşmesi.
(Havva Eylem Dursun özel arşivine aittir.)

Resim 49: Kaynak kişi 9 ile Diyarbakır görüşmesi.
(Havva Eylem Dursun zel arşivine aittir.)

Kaynak1: Ömer Baba'nın el yazısı ve not defteri:

شريفاً او حوراً ومريدك النذر حونا
 ان الذين يبايعونك انما يبايعون الله
 يد الله فوق ايديهم فمن تكلم فانهما
 يتكلم على نفسه ومن اولع بما حاد عليه
 الله قسيوتيه اجره عظيماً (ايه كريمه)
 تلاوت آية بعدة منده خطاباً عن
 خبادة ابن الصامت رضي الله عنه ان
 قال فان رسول الله صلى الله عليه وسلم
 وهو له خطاباً من اجاب (بايعوني على
 ان لا تشركوا بالله شيئاً ولا تشركوا
 ثروتاً ولا تقبلوا اولادكم ولا تاتوا
 بهن ان تفرقة بين ايديهم وارجلهم

وتقصوني في معرفتي فمن ادنى منكم حاضرة
 على الله ومن اطاب من ذلك شيئاً ثم
 ستره وهو الى الله ان شاء الله وان
 شاء عاقبه خبايعنا على ذلك
 خبادة ابن الصامت رضي الله عنه حضرته
 ريسوا ثم لم يبق غيرهم احد من حضرته
 حضوره اذ اجاب بذكر من فيها عنه بولونه
 هالده بوجوه دينه ان جناب حقه اصله شريف
 ايمه ملكه ما يعرفه وزنا ايمه ملكه وحقق
 كوفيله اولادكم من قتل ايمه ملكه اللذين
 وايا اولادكم بنبذوا من اولادنا كثره ملكه
 ويسره ايديكم اخذوا حصة ده لانا لانا

ايمه ملكه بغيره بل بمله ما يديه بو
 جهله لكم وها ايدينا ما اخرى جناب
 حقه اصنام بومها لادن بيري ما بيري
 اصابت ايدينا ستره ايدينا ما جناب
 قول ايدينا حقه ايدينا ما ديكرنا
 معاينة ايدينا ايدينا بونون اورنا
 وينا حقرت خبادة رضي الله عنه بولونه
 (بايعنا رسول الله صلى الله عليه وسلم
 على التمسك والطاعة في العسر واليسر والمنشط
 والمكروه ونقول الحق حيث لنا ولا نخافوا
 في الله لوماً لا نعلم) يعني كركت حال عبده
 وكركت يسره كركت نسا ط وكركت صبه
 هالده كديديني دكلمك واطاعتك ايمك

وها كركت ده بولونه دديديني بولونه
 وحقق بولونه لا ايمك لومدن فورنا
 اورنا ما يبايعه ايدينا ديدينا ستره بو
 حديت شريفك مال منفيها بايعه ايدينا
 بولونه ايدينا ما ستره ديدينا بولونه بايعه
 حود ايدينا (واو حق ايدينا الله را
 عاهدتم ولا تنقض الايمان بعد توكيدها
 حقد حليم الله عليكم لعل ان الله يعلمنا
 تفعلون (ايه كريمه) او فونون
 طالب ايدينا بولونه اورنا ستره
 الله العظيم الذي لا اله الا هو الحي
 القيوم ونسب اليه وتسله التوبة

والمعصية والهدية لنا انه هو التوب
 الرحيم (دبر صور شيخ طاع الاله
 مریدك الذن طوتوب انا متوب
 سوتوبك سوتوبك غل امنت بالله
 الى اني تائب الى الله وترسول
 من جميع الذنوب والخطايا برغماً
 في امتك او مر الله وترسولاً جسيماً
 لما رمى جتهداً على طاعتك فبينا اني
 موظماً على خدمة الفقير والمساكين
 على حبسه الطاعة وان سيدنا
 وقد فتننا الى الله تعالى مولانا

السيد اظهد محي الدين ابي المباسم
 كبير الحسيني الرفاعي رضي الله عنه
 يتبعنا في الدنيا والاخرة الطاعة
 تحملاً والمعصية نقرقنا والله على
 ما نقول وكيل (يعني بالجملة لانه
 وخطا لذن جناب مولانا وحبيب
 اكرمته تائب و اوامر الهية ايل
 اوامر حضرتك يسفهم في امتنا
 رغبت وحوار مدن محنت وحنان
 حقه تيب وطاعتنا تجتهد وقرقنا

وباركك خدامنا كوجه يدنا
 خذ مواظب اوله جنه ودينه
 اهدنا شيخم حضرت رفاعي اوليتنا
 و طاعتك برى جمع ومعصيتك ارمه
 تفرقت ابديك جناب حقى وعلقك كرم
 وترسل و انبياء عظامى وفاقندر حاضر
 اولنا نرى اشهاد ايدى مرم (والله على
 ما نقول وكيل) حوتر شيخ ان
 لعهد عهدك الله وترسولك وان اليك
 يد يتبعنا واستاذنا الشيخ السيد
 اسمه المحي الدين ابي المباسم الكبير
 الحسيني الرفاعي خدامك مرم

افسو بيئت حضرت امام رفاعي رضي
 الله عنده ديدك صور
 بيتك الله الذين امنت بالقول
 التاب في الحيوة الدنيا والى الاخرة
 ايت كرمه مني قرنت ايدى بقده
 كوتر ربي فايايوت الذي دبر بقده
 اولديي هالده اوخر كره - لا اله الا الله
 قول جليلي انفا يا ترالذي صورته تلقين
 ايلر ودرديجده محله رسول الله
 دبر مرید دني بو صورته فكر ايدى

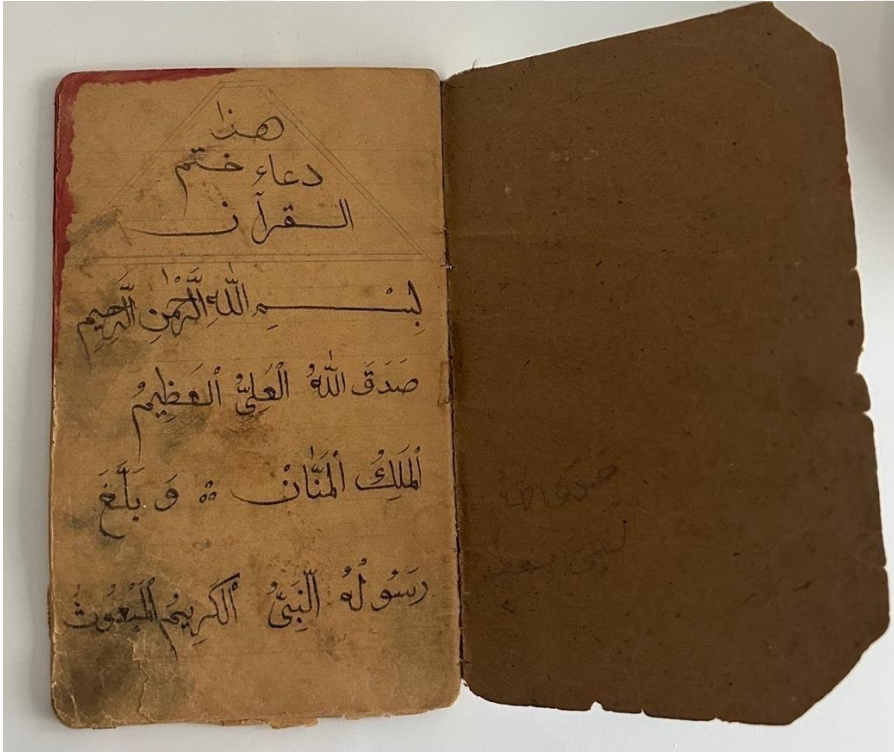
صَوَّرَ عَا صُرُ شِدَا اَلْبِي مُرِيدِنَا صَدْرِي
 قِيُوبِ اَلْحَا تُوْفِي وَ اَجْلَا صُ بَصُورِي
 اِبْحِي دَعَا اِيْدُرُ مُرِيدُ قَادِيْنِ اِيْسِي
 مُرِيدُ الدَّنْ طُوْمَا يُوْبُ اِيْسِي
 بِرِ دَوْلِيْدِكْ اَوْ اَوْلَادِنِ طُوْمَا تَرَكُوْهُ
 مَشِيْعُ دَعَا اِبْحِي اَلْبِي كُوْلِيْسِي دَا يَا مِيُوْبُ
 خَا مَشِيْعُ دَعَا اِيْدُرُ وَ دَعَا سِي خَا مِيُوْبُ
 اِيْلَهُ خِيْمُ اِيْدُرُ صُوْرُ عَا مُرِيدِيْلَهُ مِيُوْبُ
 قَا لِقَا رُ وَا اِيْسِي قِيْدِي يَا تُوْجِي
 اِيْدُرُ اَلْعَلْمُ وَ الشُّدْمُ خَلِيْتِي
 يَا رَسُوْلُ اللّٰهِ = مَسِي = رَسِيْلَتِنَا =
 يَا اُوْرُ خَلْفِ اللّٰهِ وَ خَا نَمُ رَسِيْلُ اللّٰهِ =

يَا اَنْبِيَاءَ اللّٰهِ اَهْمِيْنِ اِيْدُرُ كِيْنِ صُوْرُ
 صُرُ شِدَا هِنَاكْ فَصُرُتْ بِيْمِيْرُ اِيْلَا اِيْسِي
 قُوْمُ سِيْلِيْنُ فَصُرُتْنِي وَ قِيْمُ اِيْلُ سِيْلِيْتِي اَنْ
 وَ اَحْيَا بِنَا وَ فَصُرُتْ قُوْمُ اَعْظَمُ وَ
 وَ اِيْرِيْتِ اَفْخَمُ الشُّيْدُ اَهْمَا اَلرَّفَا حِي
 فَصُرُتْ لِيْبِنَا وَ اَوْلَادُ قَا سِيْبَا طِيْلَهُ وَ
 خَلْفَا سِيْنِي وَ اَوْلِيَاءَ اللّٰهِ وَ كَمَا قُوْهُ
 مُؤْمِنُ مَوْصِيَاتِ وَ مَسْلَمُ وَ مَسْلَمَاتِ
 اَرْ وَا حِيْلَا سِيْرُ خَا مِيُوْبُ اَوْ قُوْرُ

دَعَا بُوْدُرُ (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ)
 اَللّٰهُمَّ اَعِزَّنِيْ وَ اَحْفَظْنِيْ وَ تَقَبَّلْ مِنِّيْ
 وَ اَفْخِمْ لِيْ بَابَ كُلِّ حَيْرٍ لَمَّا فَخِيْتِي
 عَلَيَّ اَنْبِيَاءَكَ وَ اَوْلِيَاءَكَ اَللّٰهُمَّ
 اَقْبَلْنَا وَ تَقَبَّلْ مِنَّا وَ اَنْفَعْنَا وَ نَفْعْ مِنَّا
 وَ اَقْبَلْنَا وَ اَهْدِنَا وَ اُرْشِدْنَا
 وَ اُرْشِدْنَا مِنَّا وَ اَصْلِحْنَا وَ اَصْلِحْ مِنَّا
 اَللّٰهُمَّ اَسْرِنَا لِحَقِّ حَقِّنا وَ اَلْهِنَا اِتِّسَاعِ
 وَ اَسْرِنَا لِنَا طَلِّ بَا طَلِّنا وَ اَسْرِنَا لِنَا مَشِيْبِي
 اَللّٰهُمَّ اَخْطَعْ عَنَّا كُلَّ قَا طِعٍ يَعْطَمُنَا
 عَنكَ وَ لَا تَعْطَمُنَا عَنكَ وَ لَا تَشْتَلِنَا

بِيْعِيْرَتِ وَ اللّٰهُ عَلَيَّ مَا نَقُوْلُ وَ كَلِمَةُ اللّٰهُمَّ
 اَحْمِلْنَا هَذَا دِيْبِيْلَ مَلَايِيْسِيْنِ مَلَايِيْسِيْنِ
 خَيْرِ خَالِيْنِ وَ لَا مَظْلِيْلٍ سَلَمًا لَّا وَ لِيَايَتِكَ
 وَ حُدُوْدِكَ اَلْعَدُوْلُكَ فَيَحْتَجُّكَ مِنْ
 اَعْيُنِكَ وَ نَعَا دِيْ نَعَا وَ تَدْعُكَ مِنْ خَالَفِكَ
 اَللّٰهُمَّ هَذَا الدَّعَا وَ عَلَيْكَ الْاَجَابَةُ
 وَ هَذَا الْجِهْدُ وَ عَلَيْكَ التَّمْلَانُ وَ لَا قُوَّةَ
 اِلَّا بِاللّٰهِ النَّبِيِّ الْعَظِيْمِ (وَيْدَعُوْا الْمُرِيْدِيْمَ)
 وَ هُوَ اَللّٰهُمَّ كُنْ لِيْ مِيْرًا رَحِيْمًا جُوْدًا كَرِيْمًا
 اَللّٰهُمَّ ذَلِّ لِيْ بِكَ اَلْبِيْلَةَ اَللّٰهُمَّ هِدْ عَنِّيْ
 اَللّٰهُمَّ اَفْخِمْ عَلَيَّ وَ لِدِيْ فُتُوْحَ الْاَنْبِيَاءِ

Kaynak2: Ömer Baba'nın sürekli okuduğu, notlar aldığı defter ve latin alfabesine çevrilmiş hâli:

عَمَّا كَانَ فِي تِلَاوَتِهِ مِنْ
خَطْوٍ أَوْ نَسْيَانٍ أَوْ تَحْرِيفٍ
كَلِمَةٍ عَنْ مَوْضِعِهَا أَوْ
تَغْيِيرِ حَرْفٍ أَوْ تَقْدِيمٍ أَوْ
تَأْخِيرٍ أَوْ زِيَادَةٍ أَوْ نَقْصَانٍ
أَوْ تَأْوِيلٍ

زَيْنًا بَدِينَةَ الْقُرْآنِ
وَالرُّمْنَا بِكِرَامَةِ الْقُرْآنِ
وَشَرَّفْنَا بِشِرَافَةِ الْقُرْآنِ
وَعَاقَبْنَا مِنْ كُلِّ بَلَاءٍ
الدُّنْيَا وَعَذَابِ الْآخِرَةِ

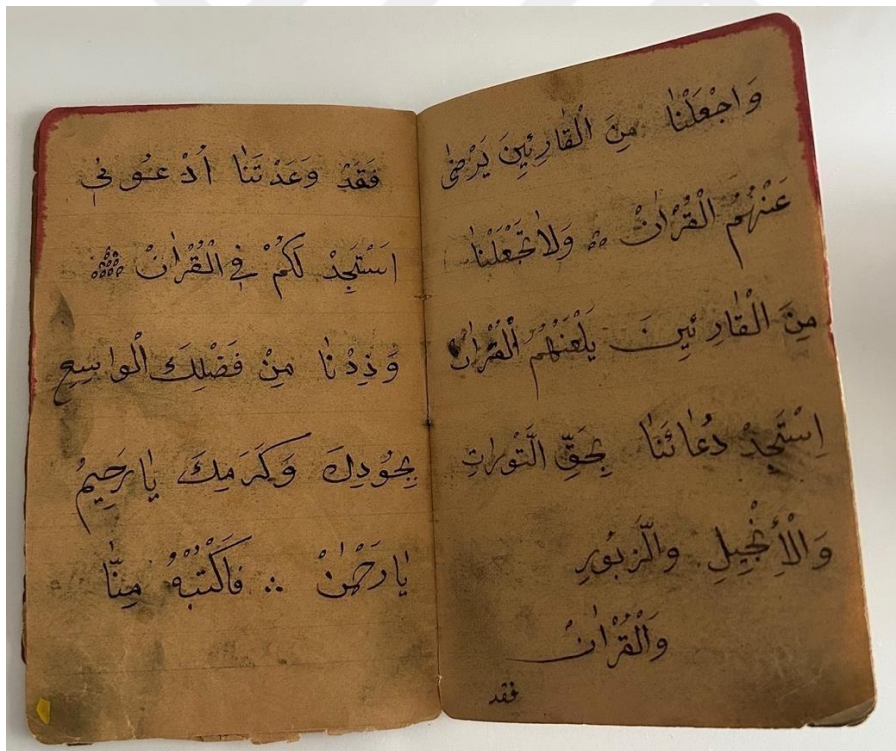
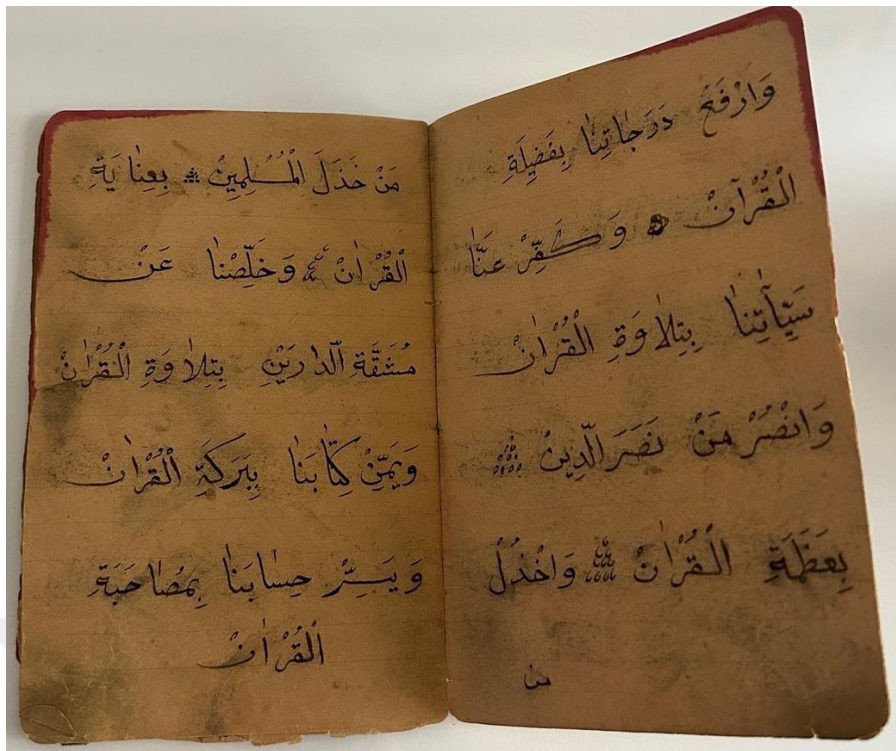
حَقِّ الْقُرْآنِ هُوَ وَارْحَمَ جَمِيعٍ
أُمَّةٍ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِحُرْمَةِ الْقُرْآنِ
وَالْبَسْنَا بِخُلْعَةِ الْقُرْآنِ
وَقَهْوُنَ عَلَيْنَا سَكَرَاتِ
الْمَوْتِ بِكَلَامِ الْقُرْآنِ

وَقَتْلَ مِيرَانَا بِقِرَاءَتِهِ
الْقُرْآنِ وَاحْشَرْنَا قَسَبَتِ
لِوَاءِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ
تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِحُرْمَةِ
الْقُرْآنِ اللَّهُ الْأَلِيمُ اجْعَلِ الْقُرْآنَ
لَنَا فِي الدُّنْيَا قَرِينًا

وَفِي الْقِيَامَةِ سَفِيحًا. وَفِي
 الْقَبْرِ مَوْسِيًا، وَعَلَى الصِّرَاطِ
 نُورًا، وَإِلَى الْجَنَّةِ رَفِيقًا،
 وَمِنَ النَّارِ سِتْرًا وَجِجَابًا،
 وَإِلَى الْخَيْرَاتِ مُكَلِّمًا دَلِيلًا
 وَإِيمَانًا بِفَضْلِكَ
 وَجُودِكَ

وَجُودِكَ وَكَرَمِكَ
 يَا كَرِيمُ يَا رَحِيمُ
 جَاوِزْنَا عَلَى الصِّرَاطِ كَالْبَرْقِ
 الْخَاطِفِ بِشَرَفِ الْقُرْآنِ
 وَظَهَرْ قُلُوبَنَا عَنِ الْأَخْلَاقِ
 الذَّمِيمَةِ

بِمُدَامَةِ الْقُرْآنِ وَتَوْفِيقِهِ
 قُلُوبَنَا وَقُبُورَنَا بِأَنْوَارِ الْقُرْآنِ
 وَوَسَّعْ قُبُورَنَا بِمَلَاذِمِهِ
 الْقُرْآنِ، وَأَسْقِنَا يَوْمَ الْحَشْرِ
 مِنْ مَاءِ الْكَوْثَرِ بِتَمَسُّكِ
 الْقُرْآنِ
 وَاهْدِنَا بِهَدْيَةِ الْقُرْآنِ
 وَعَافِنِي بِعِنَايَةِ الْقُرْآنِ
 وَخِجْنَا مِنَ النَّارِ بِكَرَامَةِ الْقُرْآنِ
 وَأَدْخِلْنَا الْجَنَّةَ مَعَ دُخُولِ
 الْأَقْرَبِينَ بِسِتْفَاعَةِ
 الْقُرْآنِ

عَلَى التَّمَامِ وَالْأَمَالِ وَالْمَهْرِبِ
مِنْ كُلِّ الْإِحْطَانِ رَبَّنَا
اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ
سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ
وَارزُقْنَا فَضْلَ مَنْ قَرَأَهُ
مَادِّيَا
مَعَهُ

حَقَّةً مَعَ الْأَعْضَاءِ وَالْقَلْبِ
وَاللِّسَانِ وَهَبْ لَنَا
بِهِ الْخَيْرَ وَالسَّعَادَةَ وَ
الْبَشَارَةَ وَالْأَمْنَ وَالْأَمَانَ
وَلَا تَأْخِذْنَا بِالْجُرْأَمِ
يَا كَرِيمَ

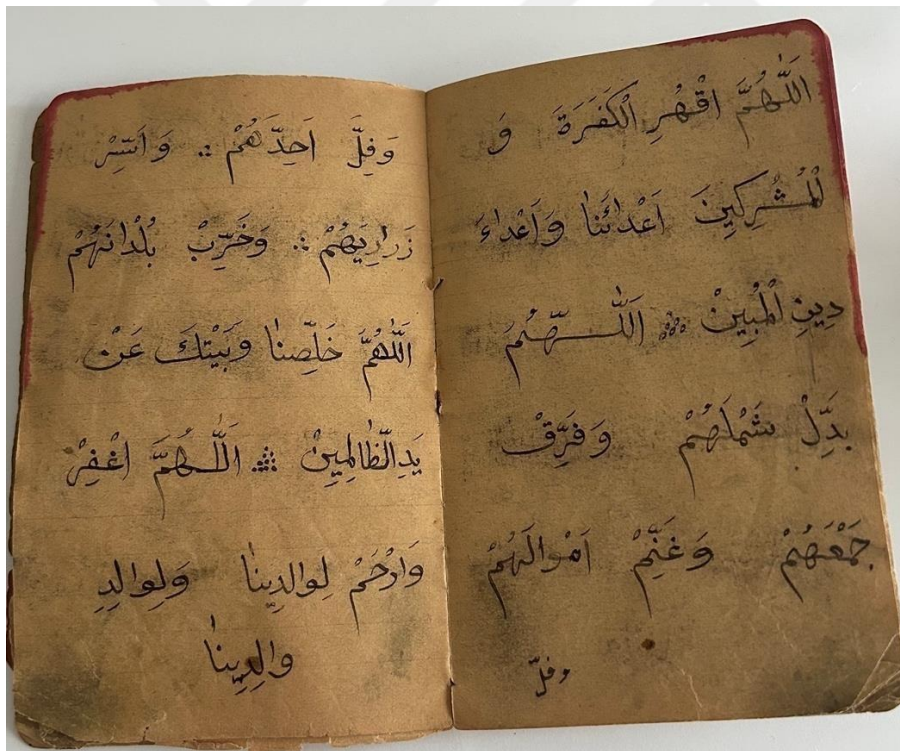
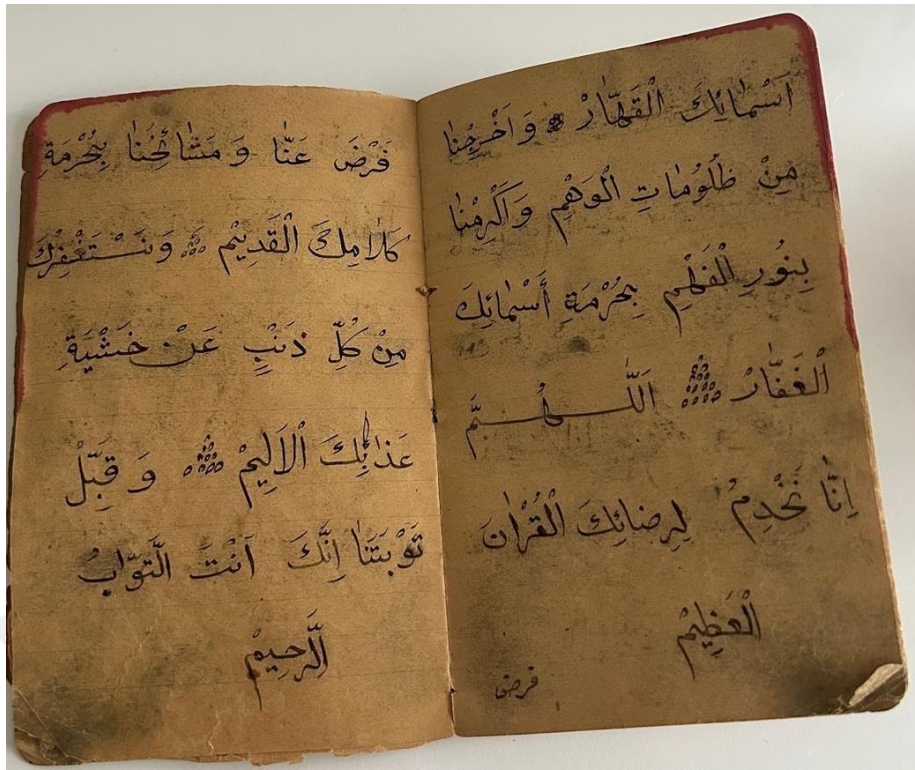
يَا رَحِيمَ وَلَا تُخَيِّمْنَا
بِالسُّرِّ وَالسَّقَاوَةِ وَالضَّلَالَةِ
وَالطُّغْيَانِ وَنَبْتَهَا قَبْلَ
النِّيَالِ عَنِ نَعِيمِ الْغَفْلَةِ وَ
الْكِسَالَةِ وَآمِنَّا مِنْ
عَذَابِ

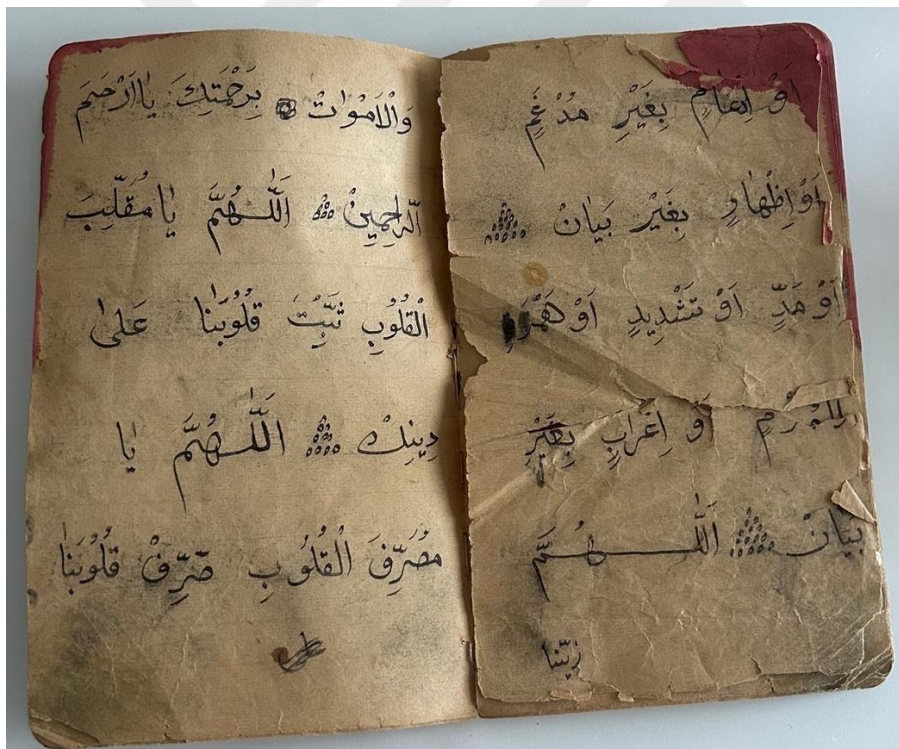
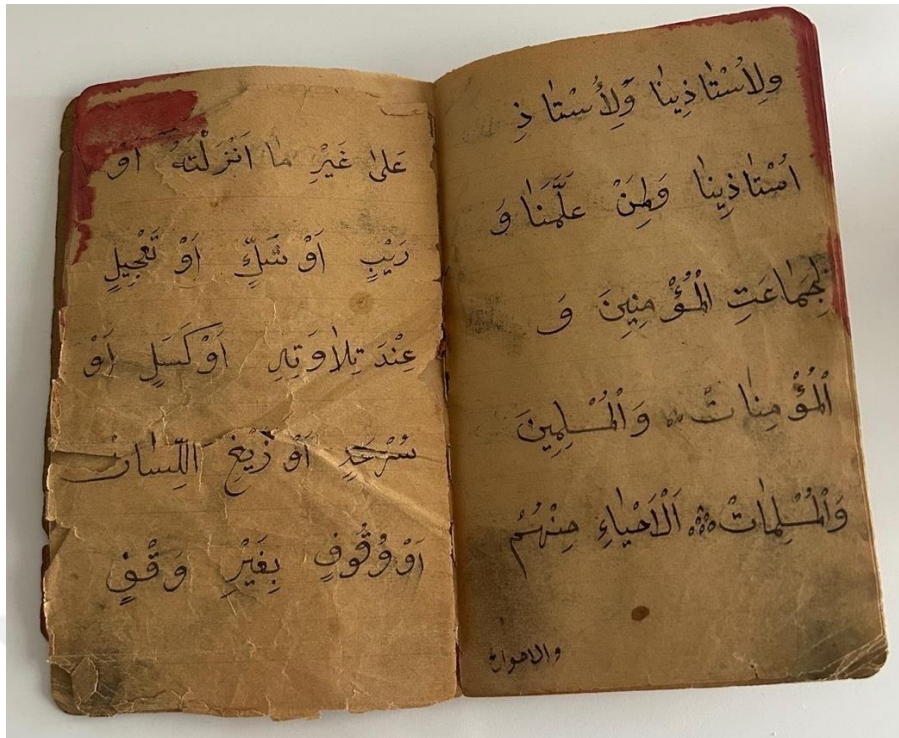
عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ سُوءِ
مُنْكَرٍ وَنَكِيرٍ وَمِنْ أَهْلِ
الْحَبِيبِ الدِّيَانِ وَبَيْضِ
وَجْوهِنَا يَوْمَ الْبُعْثِ
وَاعْتِقِ رِقَابِنَا وَرِقَابَهُمْ

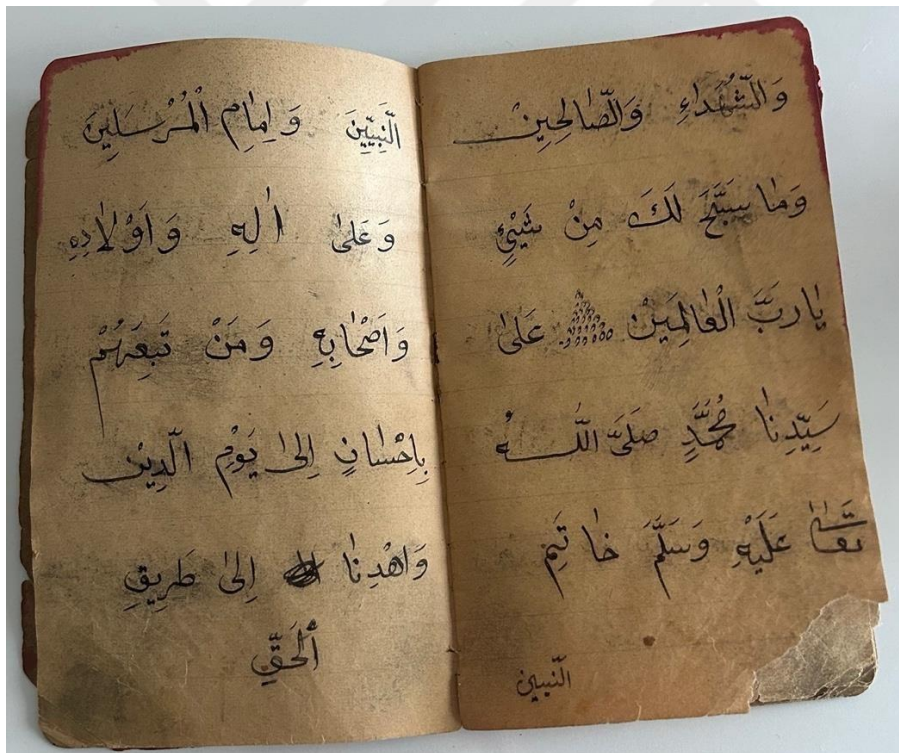
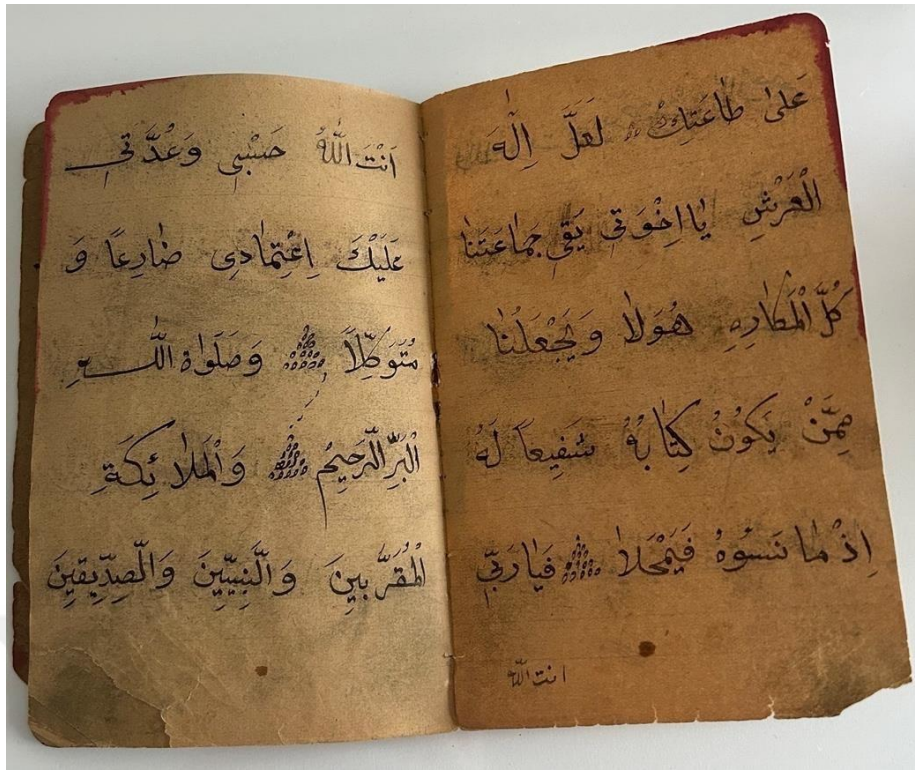
وَرِقَابَهُنَّ مِنَ الْبِرَارِ
اللَّهُمَّ احْفَظْنَا مِنْ مَكْرِ
الشَّيْطَانِ . وَمِنْ قُبُوحِ
الْيَأْسِ مِنْهُ وَمِنْ شَرِّ
الْبُهْتَانِ . وَمِنْ فِتْنَةِ
الدُّجَالِ
وَأخِر

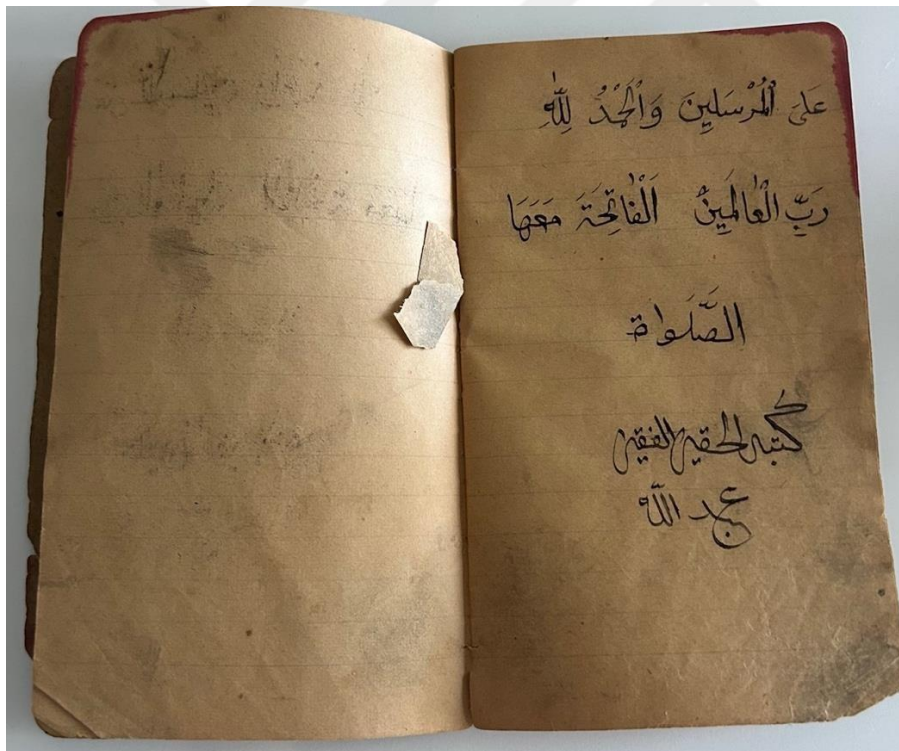
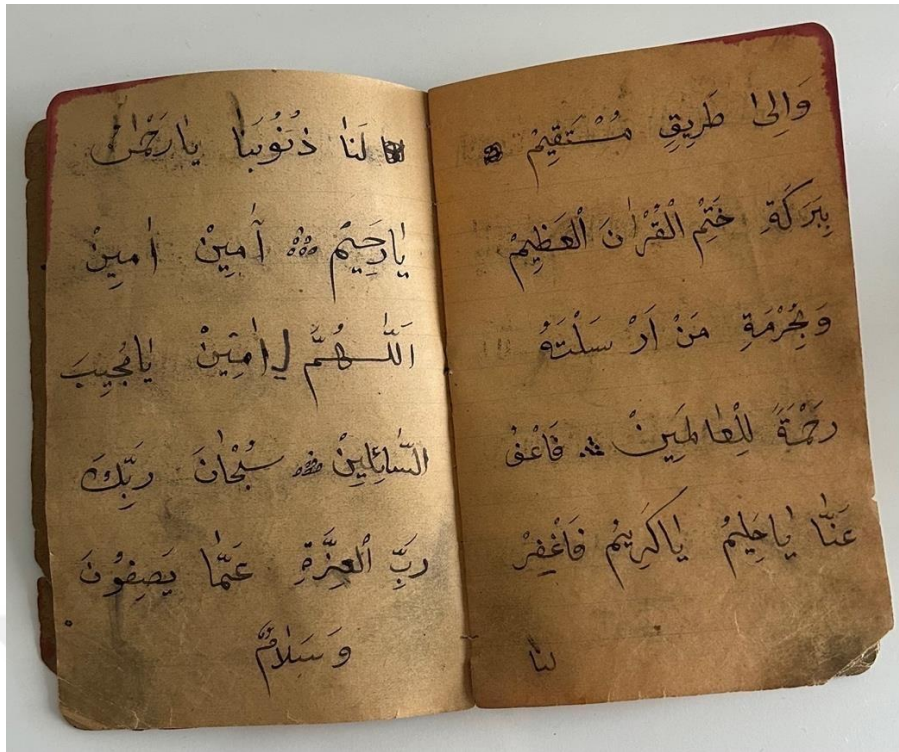
وَأخِرِ الزَّمَانِ . وَلَا تُخْرِجْنَا
مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا مَعَ كَلِمَةٍ
الشَّهَادَةِ وَالْإِيمَانِ
اللَّهُمَّ سَيِّمْنَا وَصَلِّمْ
دِينَنَا حُرْمَةَ أَسْمَائِكَ
السَّلَامِ

وَلَا تَسْلُبْ وَقْتُ التَّرَجُّعِ
إِيمَانَنَا حُرْمَةَ الْمَنَانِ
وَلَا تَسْلُطْ عَلَيْنَا مِنْ لَدُنْكَ
مِزْحَمًا حُرْمَةَ أَسْمَائِكَ
الرَّحْمَنُ * وَارْتُقِنَا خَيْرَ
الدُّنْيَا
وَالْآخِرَةِ حُرْمَةَ أَسْمَائِكَ
الرَّزَاقِ . وَافْحَ لَنَا
أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ بِحُرْمَةِ
أَسْمَائِكَ الْفِتْحِ . وَأَنْشُرْ
عَلَيْنَا خَزَائِنَ عِلْمِكَ
بِحُرْمَةِ

Haza Dua-yı Hatmil Kur'an

Bismillâhirrahmânirrahim

1- Sadakallâhul aliyyül azıymul melikül mennân.

Ve Belleğanâ Rasûlühün nebiyyül kerimül mebûsü bin eskil edyan.

Ve nahnü alâ zâlike mineş şâhidiyneş şâkiriyne inneû mürselün min kibelirrahmân.

Allâhümme salli ve sellim ve bârik alâ seyyidinâ Muhammedin sâhibiş şeriy'ati vel burhanü ve ala alihiy evladihiy ve eshabihiy vet-tab'iye lehüm bi ihsanin ilâ yevmil kıyâm.

Allâhümme Rabbenâ, yâ Rabbenâ, Rabbenâ tekabbel minnâ katmel Kur'an ve tecâvez

2- Annâ mâ kâne fiy tilâvetihiy min khatain ev nisyânin.

Ev takriyfi kelimetin an mevdi'ihâ ev tağyiri harfin ev taktiymın ev teekıyrin ev ziyâdetin ev noxsânın ev teeviylin.

Allahümme zeyyinnâ biziynetil Kur'an ve ekrimnâ bi kerâmetil Kur'an ve 'âfinâ min külli belâid dünyâ ve azâbil âkhirati bi hakkıl Kur'an.

Verham cemiy'a ümmeti Muhammedin Sallallahu Teâlâ Aleyhi ve Sellema bi hurmetil Kur'an.

Ve elbisnâ bi hil'atil Kur'an. Ve hevvin aleynâ sekerâtil mevti bi kemâlil Kur'an.

Ve sakkıl miyzânenâ bi kırâetil Kur'an.

Vahşurnâ tahte livâi seyyidinâ Muhammedin Sallallahu Teâlâ Aleyhi ve Selleme bi hurmetil Kur'an.

Allahümmecc'alil. Kur'ane lenâ fid dünyâ kariyenen.

3- Ve fil kıyâmeti şefiyya'n ve fill kabri mûnisen ve alessırâtı nûran ve ilel cenneti refiykan ve minen nâri sitran ve hicâben.

Ve ilel hayrâtı külihâ deliylen ve imâmen bi fadlike ve cûdike ve keramike yâ keriyümü yâ rahmânü.

Ve câviznâ alessırâtı kel berkı. Ve tahhir kulûbenâ alel akhlâkızzeymeti vehdinâ bi hidâyetil Kur'an. Ve 'âfiniy bi 'mâyetil Kur'an.

Ve neccinâ minel miyzâni bi kerâmetil Kur'an. Ve edkhilnet cennete me'a dühülül evveliyne bi şefâ'yil Kur'an.

4- Verfe'a deracâtinâ bi fazıyletil Kur'an. Ve keffir annâ seyyiâtinâ bi tilâvetil Kur'an. Vensur men nasaraddiynü bi azametli Kur'an.

Vakhzül men khazelel müslimyne bi 'mâyetül Kur'an. Ve kallısnâ ân meşekkatit dâreyni bi tilâvetil Kur'an. Ve yemmin kitâbenâ bi bereketil Kur'an. Ve yessir hisâbenâ bi musâhabetil Kur'an. Vecelnâ minel kâriiyne yerdâ anhümül Kur'an. Ve lâ tec'alnâ minel kâriiyne yelanühül Kur'an. İstecib düâenâ bi hakkıt Tevrâti vel İnciyli vez Zebûri vel Kur'an.

Fekad ve adtenâ üd'ûniy estecib leküm fil Kur'an. Ve zidnâ min feadlikel vâsi'i bi cûdike ve keremike yâ rahıymü yâ rahmân. Fektübhü minnâ

5- Alet temâmü vel kemâli vel mühezzebi min küllil elhân.

Rabbenâ iğfir lenâ veli ikvâninâl leziyne sebekkûnâ bil iymân. Verzuknâ fadle men karaehû müeddiyen hakkahû meal a'dâi velkalbi vellisân. Veheb lenâ bihil kayra ves

seâdete vel beşârete vel emne vel emân. Velâ tüâhiznâ bil cerâimi yâ keriyümü yâ rahmân.

Velâ taktim lenâ biş şerri şekâveti ved dalâleti vedtuğyan. ve nebbihnâ kablel menâyâ an nevmil gafleti vel keselân. Ve âminnâ min azâbil kabri ve min suâli münkerin ve nekiyrin ve min eklid diydân.

Ve beyyid vücûhenâ yevme ba'si ve ea'tık rikâbenâ ve rikâbehüm.

- 6- Ve rikâbehünne minen niyrân. Allâhümmefaznâ min mekrîş şeytân. Ve min kubûhillisân.

Velâ tukricnâ mined dünyâ illâ me'a kelimetiş şehâdeti vel iymân. Allahümme sellimnâ ve sellim diyenenâ bihurmeti esmâikes selâm. Velâ teslûb vakten nez'i iymânenâ bihurmetil mennân. velâ kayrad dünyâ vel ahireti bi hürmeti esmâiker rezzâk. veftah lenâ ebvâbe rahmetike bihurmeti esmâikel fettâh. venşur aleynâ hazâine 'ilmike bihurmeti.

- 7- Esmâikel kakhâr ve ahricnâ min zulumâtil vehmi ve ekrimnâ binûril fehmi bihurmeti esnâikel gaffâr.

Allâhümme innâ nahdümü liridâikel Kur'an'el azıym. Farda annâ ve meşâikhanâ bihurmeti kelâmikel kadim. Ve nestağfiru min külli zenbin an haşyeti azâbikel elim. Ve kabbil tevbetenâ inneke entet tevvâbur rahim. Allâhümme hüril kefarate vel müşrikiyne e'dâenâ ve e'dâed dinil mübin. Allahümme beddil şemşehüm ve ferrık cem'ahüm ve gannim emvâlehüm ve fille ehıddehüm. Ve essir zerâriyeüm. Ve karrib büldânehüm. Allâhümme hallısnâ ve beytike an yedizzâlimin. Allâhümmağfir verham livâdiynâ veli vâlidı vâlidıynâ

- 8- Veli üstâzinâ veli üstâzi üstâzinâ ve limen allemenâ ve licemâ'til mü'miniyne vel mü'minâti vel müslimiyne vel müslimât, el ahyâü minhüm vel emvât, birahmetike yâ erhamerrâhımiyn.

Allâhümme yâ mukallibel kulûbi sebbit kulûbenâ alâ diynik. Allâhümme yâ musarrifel kulûbi sarrif kulûbenâ alâ gayri mâ sür'atin ev zay'ı şedde kesre hemze cezim nokta ev vukûfin bigayri vakfin ev idğamin bigayri müdğamin ev izhârin bigayri beyân. Ev meddin ev teşdiydin ev hemzetin ev iğrâbin bigayri beyân.

- 9- Allâhümme zeyyinnâ alâ tâ'atik lealle ilâhel 'arşı yâ ihvetitiy cemâ'atenâ küllel mekârihi hüvelâ ve yecalünâ mimmen yehûnü kitâbühü şefiyya'n lehü iz mâ nesûhü feyemhalâ feyâ Rabbi entellâhü hasbiy ve 'uddetiy aleyke i'timâdiy dârian ve mütevekkilen ve salavâtullâhil berrirahım.

Vel melâiketel mukarrabiyne ven nebiyyiyne ves sıddıkiyne veş şühedâi ves sâlihıyn. Vemâ sebbehake leke min şeyin yâ Rabbel âlemin. Alâ seyyidinâ muhammedin sallallâhü Teâlâ aleyhi ve selleme hâtemin nebiyyin ve imâmil murseliyne ve alâ âlihiy ve evlâdihiy ve eshâbihiy ve men tebiahüm bi ihsânin ilâ yevmid diyn vehdinâ ilâ tariykıl hakkı.